

Projekt LSR do konsultacji – kolor zielony uwzględnia poprawione zmiany

LOKALNA STRATEGIA ROZWOJU LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA BIEBRZAŃSKI DAR NATURY NA LATA 2023 - 2027

Fundusze
Europejskie

Rzeczpospolita
Polska

Dofinansowane przez
Unię Europejską

Wojewodzin, lipiec 2023 r.

Spis treści

Wstęp	4
Rozdział 1. Charakterystyka partnerstwa lokalnego	5
1.1. Nazwa LGD i forma prawna	5
1.2. Opis procesu tworzenia partnerstwa	5
1.2.1. Partnerstwo wewnętrzne	9
1.3. Ogólny opis struktury LGD	10
1.4. Ogólna informacja o składzie organu decyzyjnego	11
1.5. Zwięzła charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym	11
1.6. Wskazanie dokumentów regulujących funkcjonowanie LGD	12
Rozdział 2. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR	13
2.1. Zwięzły opis obszaru	13
2.2. Mapa obszaru objętego LSR	13
2.2. Uzasadnienie, iż objęty obszar jest społecznie, gospodarczo, środowiskowo spójny i odpowiedni do realizacji LSR.	14
Rozdział 3. Partycypacyjny charakter LSR	17
3.1. Udział społeczności w przygotowaniu LSR.	17
3.2. Udział społeczności w realizacji i aktualizacji LSR	25
3.3. Procedura aktualizacji LSR	26
Rozdział 4. Analiza potrzeb i potencjału LSR	26
4.1. Zagospodarowanie przestrzenne i układ osadniczy	28
4.2. Dostępność infrastrukturalna, w tym do usług społecznych	28
4.3. Potencjał gospodarki/ przedsiębiorczości	29
4.4. Sytuacja społeczno gospodarcza, demografia - rynek pracy	31
4.5. Kapitał społeczny	38
4.6. Problemy społeczne	39
4.7. Podejście LGD do kwestii przestrzegania zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami	42
4.8. Potencjał dziedzictwa kulturowego/zabytków	43
4.9. Potencjał dla rozwoju turystyki	44
4.10. Potencjał obszarów wiejskich, rolnictwa, rynku rolnego obszarów wiejskich	45
4.11. Produkty lokalne, dziedzictwo tradycyjne i regionalne	48
4.12. Obszar edukacji	49
4.13. Uwarunkowania środowiskowe	50
4.14. Sytuacja ekonomiczna	51
4.15. Kluczowe grupy docelowe	52
4.16. Dostępność	53
Rozdział 5. Spójność, komplementarność i synergia	58
5.1. Opis zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami	58
5.2. Komplementarność i synergia przedsięwzięć w LSR	63
5.3. Wartość dodana podejścia LEADER w realizacji LSR	65
Rozdział 6. Cele i wskaźniki	68
6.1. Specyfikacja i opis celów z podziałem na przedsięwzięcia	68
6.2. Przypisanie wskaźników do celów i przedsięwzięć	73
7. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru.	80
7.1. Ogólna charakterystyka wewnętrznej organizacji pracy LGD, w tym przyjętych rozwiązań formalno-instytucjonalnych.	80
7.2. Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru	80
7.3. Innowacyjność w LSR	82

7.4. Realizacja projektów grantowych, operacji w partnerstwie, projektów partnerskich.	83
Rozdział 8. Plan działania.....	84
Założono realizację poszczególnych przedsięwzięć zgodnie z założeniami kamieni milowych:	84
Rozdział 9. Plan finansowy LSR.....	84
9.1. Bezpośrednie źródła finansowania LSR.....	84
9.2. Inne potencjalne źródła finansowania LSR (dywersyfikacja).....	85
Rozdział 10. Monitoring i ewaluacja.....	85
Wykaz wykorzystanej literatury	89
Załączniki do LSR.....	90
Załącznik nr 1. Cele i przedsięwzięcia.	90
Załącznik nr 2. Plan działania.....	91
Załącznik nr 3. Budżet LSR.	98
Załącznik nr 4. Plan wykorzystania budżetu LSR.....	99

Wstęp

Prezentowana Lokalna Strategia Rozwoju jest wynikiem wielomiesięcznej pracy przedstawicieli publicznych i prywatnych lokalnych interesów społeczno - gospodarczych z ośmiu gmin: miasto Grajewo, Rajgród, Grajewo, Radziłów, Szczuczyn, Wąsosz, Jedwabne oraz Przytuły. Główną ideą tworzenia dokumentu było wskazanie kierunków rozwoju i zmian jakie należałoby podjąć dla podniesienia jakości życia mieszkańców oraz rozwiązania najważniejszych problemów rozwojowych obszaru.

Opracowanie jest połączeniem wyników szeregu warsztatów, spotkań, dyskusji lokalnych liderów oraz wspierających ich ekspertów. Nazwa Lokalna Grupa Działania Biebrzański Dar Natury nawiązuje do położenia geograficznego obszaru oraz wspólnego dziedzictwa przyrodniczego, kulturowego i historycznego swych gmin. Dzięki inicjatywie LEADER, w ramach której wspierane będą działania LGD, powstała szansa na wprowadzanie zdecydowanych zmian na obszarach objętych niniejszą strategią. Zmian, nie tylko w sensie powstania nowych, jakże potrzebnych inwestycji infrastrukturalnych, ale przede wszystkim inwestycji w największe bogactwo regionu, jakim są jego mieszkańcy. Inwestycji, które pozwolą ludziom uwierzyć w swoją siłę, możliwość wywierania konkretnego wpływu na rozwój swojego otoczenia, a jednocześnie brania współodpowiedzialności za swoją teraźniejszość i przyszłość. Lokalna Strategia Rozwoju daje wstępną odpowiedź jak mieszkańcy postrzegają swój region, ale przede wszystkim przedstawia oczekiwane przedsięwzięcia dla obszaru LGD na kolejne lata. Planowane do realizacji w najbliższych latach przedsięwzięcia są wynikiem szeroko prowadzonego procesu partycypacji, czyli włączania mieszkańców do opiniowania i zgłaszania swoich uwag i propozycji, dodatkowo mają one oparcie w danych statystycznych pochodzących z kilkunastu instytucji oraz w badaniach ankietowych przeprowadzonych na obszarze LGD. Informacje prezentowane w strategii podawane są dla poszczególnych gmin członkowskich.

Serdeczne podziękowania mieszkańcom za partycypację i udział w konsultacjach w trakcie tworzenia dokumentu strategii oraz wielu zaangażowanym osobom z instytucji publicznych, stowarzyszeń za wkład w przygotowanie dokumentu składa Zarząd i Rada LGD BDN.

Rozdział 1. Charakterystyka partnerstwa lokalnego

1.1. Nazwa LGD i forma prawna

Nazwa: Lokalna Grupa Działania Biebrzański Dar Natury (zwana dalej stowarzyszeniem lub LGD).

Forma prawna: Lokalna Grupa Działania Biebrzański Dar Natury jest stowarzyszeniem specjalnym posiadającym osobowość prawną działającą na podstawie:

- ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach,
- postanowień statutu Lokalnej Grupy Działania Biebrzański Dar Natury,
- ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (spełnia wymagania określone w art. 4 ustawy),
- rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej,
- oraz innych przepisów krajowych dotyczących RLKS.

Stowarzyszenie zarejestrowane zostało w Sądzie Rejonowym w Białymstoku w dniu 30.09.2008 r. pod numerem Krajowego Rejestru Sądowego 0000314262. W LGD obok osób fizycznych, członkami zwyczajnymi są także osoby prawne, w tym jednostki samorządu terytorialnego, z wyłączeniem województw. Nadzór nad LGD sprawuje Marszałek Województwa Podlaskiego. W LGD obok Walnego Zebrania Członków, Zarządu oraz organu kontroli wewnętrznej, funkcjonuje dodatkowy organ jakim jest Rada, która podejmuje decyzje w sprawie wyboru oraz ustalenia kwoty wsparcia operacji realizowanych w ramach LSR. LGD posiada siedzibę w miejscowości Wojewodzin.

1.2. Opis procesu tworzenia partnerstwa

Lokalna Grupa Działania Biebrzański Dar Natury powstała w 2008 roku. Od początku tworzenia LGD Biebrzański Dar Natury zaangażowanie społeczne było na wysokim poziomie. Mieszkańcy, przedsiębiorcy, przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz przedstawiciele sektora publicznego reprezentujący gminy: Grajewo, Rajgród, Radziłów i Wąsosz zorganizowali zebranie założycielskie LGD Biebrzański Dar Natury, które odbyło się 12 sierpnia 2008 roku. Celem powstania Lokalnej Grupy Działania Biebrzański Dar Natury było działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. W skład LGD weszli przedstawiciele gmin Rajgród, Grajewo, Radziłów i Wąsosz, reprezentujący sektory: publiczny, społeczny i gospodarczy. W roku 2011 w poczet członków wstąpiła gmina Szczuczyn. Pięć ww. gmin realizowało Lokalną Strategię Rozwoju LGD Biebrzański Dar Natury na lata 2007-2013. Gminy te miały doświadczenie we współpracy działając wspólnie w ramach „Stowarzyszenia Samorządów Dorzecza Biebrzy”. W związku z chęcią kontynuacji działalności LGD, a jednocześnie w związku z wprowadzonymi zmianami przepisów dotyczących funkcjonowania lokalnych grup działania (minimalna liczba mieszkańców 30 000) Zarząd LGD podjął rozmowy z sąsiednimi gminami w celu poszerzenia działalności o obszar gmin: Bargłów Kościelny, Jedwabne oraz Przytuły, które wstąpiły w poczet członków LGD Biebrzański Dar Natury w 2015 roku. Zmiany w przepisach w zakresie LEADERA (możliwość członkostwa w LGD miast powyżej 20 000 mieszkańców) zaowocowały również wstąpieniem w poczet członków LGD miasta Grajewo.

Niniejsza lokalna strategia została opracowana na teren 8 gmin: miasto Grajewo, Rajgród, Grajewo, Radziłów, Szczuczyn, Wąsosz, Jedwabne oraz Przytuły.

Tabela 1. Wykaz gmin wchodzących w skład LGD Biebrzański Dar Natury wraz z datą przystąpienia

Lp.	Nazwa gminy	Data przystąpienia do LGD Biebrzański Dar Natury
1.	Grajewo (miasto)	28.08.2015 r.
2.	Grajewo	30.09.2008 r.
3.	Radziłów	30.09.2008 r.
4.	Rajgród	30.09.2008 r.
5.	Szczuczyn	28.01.2011 r.
6.	Wąsosz	30.09.2008 r.
7.	Jedwabne	20.05.2015 r.
8.	Przytuły	20.05.2015 r.

Źródło: opracowanie własne

Doświadczenie LGD w ramach realizacji LSR 2007-2013 potwierdzają operacje mające znaczący wpływ na sytuację na obszarze działania LGD. W ramach perspektywy finansowej 2007 – 2013 podczas 17 naborów wpłynęło do biura LGD łącznie 128 wniosków. Rada wybrała do realizacji w ramach LSR 112 wniosków, z czego Beneficjenci 90 wniosków otrzymali dofinansowanie. Wszystkie zrealizowane operacje na terenie LGD przyczyniły się do wzmocnienia rozwoju obszaru LGD.

W 2015 roku rozpoczęły się prace nad przygotowaniem kolejnej LSR ale znacznie bardziej złożonej albowiem wielofunduszowej na realizację której LGD pozyskało 4 921 353 euro w ramach podpisanej 16 maja 2016 r. umowy. Realizacja wielofunduszowej LSR była wyzwaniem, które na końcówce jej wdrażania można śmiało powiedzieć przyniosło wiele wdrożonych ciekawych projektów. W latach 2016-2022 LGD przeprowadziła 56 naborów w ramach trzech funduszy.

W ramach ogłoszonych 16 naborów na operacje z zakresu Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego wpłynęło 47 wniosków, spośród których Rada wybrała 47 do dofinansowania. Ostatecznie zostało zrealizowanych 31 projektów, dzięki którym:

- wybudowano 314 jednostek wytwarzania energii cieplnej z OZE;
- odrestaurowano zabytkowy budynek pokoszarowy oraz wzbogacono ofertę kulturową w mieście Grajewo poprzez dostosowanie do pełnienia funkcji kulturowych;
- wyremontowano i wyposażono Regionalną Izbę Pamięci Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury w Jedwabnem;
- wsparto 3 obiekty infrastruktury przedszkolnej;
- dostosowano 1 obiekt infrastruktury przedszkolnej do potrzeb osób z niepełnosprawnościami;
- zrewitalizowano obszar 2,48 ha oraz wsparto 18 obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach (powstały m.in. bezpieczne place zabaw, siłownie plenerowe, altany rekreacyjne, pumptrack);
- przebudowano 3 obiekty, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno- zawodowej (powstała świetlica środowiskowa w Jedwabnem, Radziłowie oraz Szczuczynie).

W ramach ogłoszonych 17 naborów na operacje z zakresu Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego wpłynęło 48 wniosków, spośród których Rada wybrała 44 do dofinansowania. Ostatecznie zostało zrealizowanych 31 projektów, dzięki którym wsparciem zostało objętych:

- 442 dzieci w zakresie dodatkowych zajęć zwiększających ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej;
- 324 uczniów w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych lub umiejętności uniwersalnych;
- 69 nauczycieli;
- 63 nauczycieli z zakresu TIK;
- 542 osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym;
- 90 osób z niepełnosprawnościami;

- 67 osób biernych zawodowo;
- 12 osób pozostających bez pracy, które otrzymały bezzwrotne środki na podjęcie działalności gospodarczej w programie.

Ponadto pracownie przedmiotowe 3 szkół zostały wyposażone w programie a także 6 szkół i placówek systemu oświaty zostało wyposażonych w sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych.

W ramach ogłoszonych 23 naborów na operacje w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich wpłynęło 111 wniosków, spośród których Rada wybrała 106 do dofinansowania. Ostatecznie zostało realizowanych 73 projektów, dzięki którym:

- zostało otwartych 43 działalności gospodarczych;
- 2 operacje zostały dofinansowane w ramach rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa;
- zostały zorganizowane obchody 450-lecia ustanowienia praw miejskich w Rajgrodzie w ramach promowania obszaru objętego LSR;
- powstało centrum przetwórstwa lokalnego;
- dofinansowano 8 projektów dotyczących infrastruktury drogowej;
- zmodernizowano 25 obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej;
- wyposażono 3 podmioty działające w sferze kultury, rekreacji i turystyki.

Dodatkowo mieszkańców w trakcie realizacji LSR aktywizowało biuro LGD poprzez organizację działań aktywizacyjnych, których w sumie przeprowadzono, w latach 2016-2022, ponad 90 szt. Największym zainteresowaniem cieszyły się organizowane inicjatywy informacyjno – promocyjne dotyczące zwiększenia aktywności lokalnej, w których wzięło udział 1149 osób. Inicjatywy te były doskonałą formą kontaktu z mieszkańcami obszaru LSR. Zorganizowano 29 spotkań, szkoleń, warsztatów dla mieszkańców, dzięki którym LGD współpracuje z seniorami, członkami KGW, mieszkańcami i przedsiębiorcami.

LGD ceniąc pracę społecznych liderów w ramach małych stowarzyszeń wiejskich, OSP, KGW itp. zorganizowało dwukrotnie *Forum organizacji pozarządowych*, w których wzięło udział ponad 120 osób reprezentujących różne stowarzyszenia z terenu LGD. Mając na względzie dobrą współpracę z organizacjami LGD w perspektywie finansowej 2021-2027 również zorganizuje *Forum organizacji pozarządowych* aby kontynuować współpracę, poznać potrzeby NGO oraz integrować lokalne stowarzyszenia.

Ponadto w ramach dobrej współpracy z mieszkańcami LGD Biebrzański Dar Natury pracownicy LGD są często zapraszani na organizowane przedsięwzięcia, spotkania z których oczywiście korzystają. Czasami prowadzą animacje dla dzieci a czasami po prostu lokalna społeczność chce aby pracownicy byli z nimi w ważnym dla nich dniu. Takie wypracowane relacje pomiędzy mieszkańcami, organizacjami pozarządowymi, przedsiębiorcami oraz instytucjami kultury, gminami są bardzo dobrym fundamentem dla wdrażania niniejszej strategii. **Nauczenie się LEADERA to wymagający czas, nabywanie potencjału pracowników, to wieloletni proces. Lokalna Grupa Działania Biebrzański Dar Natury uczy się Leadera już od ponad 14 lat.**

Wypracowane ww. działania integracyjno-aktywizujące kierowane do społeczności lokalnej, które są najlepiej odbierane wśród mieszkańców LGD będą kontynuowane w latach 2023-2027 m.in.:

- integracyjne imprezy plenerowe, które mają szczególnie inkluzywny charakter, są ogólnodostępne i pozwalają pracownikom biura porozmawiać na stoisku promocyjnym LGD z mieszkańcami obszaru LGD,
- ogólnodostępne szkolenia dla mieszkańców poprzedzone rozeznaniem wśród mieszkańców tematyki szkoleń (np. w roku 2022 LGD po kontaktach z przedstawicielami KGW, zaproponowało szkolenie z carvingu, które cieszyło się ogromnym zainteresowaniem, zapoczątkowało współpracę z KGW).

Ponadto w związku z postępowaniem technologicznym, zmianami społecznymi LGD będzie monitorowało zapotrzebowanie na działania integracyjno-aktywizujące i będzie zapewniało odpowiednie działania do aktualnych potrzeb.

Warto podkreślić, iż LGD oprócz wdrażania LSR przez 14 lat organizuje swoje struktury wewnętrzne poprzez działania Zarządu, Rady, a przede wszystkim prawidłowo funkcjonujące biuro, którego pracownicy posiadają

odpowiednie kwalifikacje i doświadczenie, dzięki czemu pozyskują środki pieniężne na realizację projektów ze źródeł zewnętrznych. Od początku swojej działalności LGD pozyskała 577 706,90 zł na realizację różnych projektów finansowanych m.in. z Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego (realizacja zadania publicznego), z Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020, FIO. Szczególnego podkreślenia wymaga zrealizowanie 5 letniego projektu w partnerstwie z innymi 4 LGD w ramach PO Rozwój Polski Wschodniej "Lokalne Centra Obsługi Inwestorów".

Ponadto LGD posiada doświadczenie w realizacji projektów w partnerstwie tj. projektów współpracy:

- „Przyjeźdź, Poznaj, Pokochaj” - projekt międzynarodowy,
- „Odnawialne Źródła Energii Przyszłością Obszaru Lokalnych Grup Działania” - projekt międzynarodowy,
- „Razem – ku Lepszej Przyszłości Podlasia” projekt krajowy, LGD Biebrzański Dar Natury –koordynator.

Dzięki prawidłowemu gospodarowaniu środkami publicznymi w ramach realizowanych projektów kontrole przebiegały prawidłowo i nie wykazywały nieprawidłowości. Dotychczasowe strategiczne działanie LGD mające znaczenie dla procesu wdrażania planowanej LSR skupiały się na budowaniu efektywnego partnerstwa i współpracy przy realizacji operacji przyczyniających się do osiągnięcia mierzalnych efektów założonych w LSR.

Udział lokalnych podmiotów a także zaangażowanie społeczne w przygotowanie niniejszej LSR jest bardzo duże co potwierdza ilość osób uczestnicząca a także biorąca czynny udział w spotkaniach konsultacyjnych dotyczących przygotowania LSR. Najliczniejszą grupą uczestników biorącą udział w konsultacjach byli mieszkańcy, przedstawiciele KGW oraz młodzież. Szczegółowe informacje zostały przedstawione w rozdziale III. Widząc duże zainteresowanie mieszkańców, przedsiębiorców, przedstawicieli organizacji pozarządowych oraz samorządów w tworzenie LSR, LGD Biebrzański Dar Natury będzie stale poszerzać i pogłębiać zaangażowanie lokalnej społeczności i zachęcać do udziału we wdrażaniu LSR poprzez organizację spotkań i szkoleń w zakresie ogłaszanych naborów a także szkoleń dotyczących komunikacji interpersonalnej. Mając doświadczenie we wdrażaniu LSR (rozliczona LSR na lata 2007-2013) oraz realizowana LSR na lata 2016-2022 LGD wie jak ważna jest współpraca i zaangażowanie członków LGD w realizację LSR dlatego też podejmie działania pogłębiające tę współpracę i zaangażowanie m.in. poprzez organizację spotkań integracyjnych, wyjazdu studyjnego.

Wszystkie zrealizowane operacje na terenie LGD przyczyniły się do wzmocnienia rozwoju obszaru LGD. Doświadczenie LGD w realizacji LSR w latach 2007 – 2013, wielofunduszowej LSR w latach 2016-2022 oraz zbudowany dotychczas potencjał zostanie wykorzystany w celu realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2023 – 2027 i pozwoli na jeszcze sprawniejsze i efektywniejsze wykorzystywanie środków z Unii Europejskiej. Warto podkreślić iż członkowie LGD to również doświadczeni partnerzy w realizacji różnych projektów w tym podejścia RLKS, których doświadczenie ma ogromne znaczenie we wdrażaniu LSR (załącznik do wniosku).

Bardzo ważnym aspektem podczas realizacji LSR 2023 – 2027 jest posiadanie zaplecza kadrowego przygotowanego do zarządzania i wdrażania środków unijnych. Obecnie zatrudnieni pracownicy (100%) posiadają doświadczenie w realizacji projektów współfinansowanych ze środków unijnych, aktualizacji dokumentów strategicznych oraz w doradztwie potencjalnym wnioskodawcom. Kierownik biura ma ponad 14 letnie doświadczenie we wdrażaniu Lidera. Wszyscy pracownicy stale podnoszą swoje kwalifikacje poprzez udział w szkoleniach, warsztatach jak również podnoszą swoje umiejętności indywidualnie, dlatego też posiadają wiedzę teoretyczną i praktyczną co pozwoli na sprawną realizację niniejszej strategii. Wszelkie informacje dotyczące pracowników biura opisane zostały w Regulaminie Biura LGD Biebrzański Dar Natury.

Podsumowując posiadane doświadczenie w realizacji projektów finansowanych z różnych źródeł, a także prawidłowo przebiegające kontrole instytucji nadzorujących ich realizację potwierdzają, iż LGD posiada odpowiednie kwalifikacje ekonomiczne oraz administracyjne do gospodarowania środkami publicznymi. Funkcjonujące biuro LGD z doświadczonymi pracownikami o odpowiednich kwalifikacjach potwierdzają prawidłowo zorganizowane struktury wewnętrzne. Wszelkie działania realizowane przez LGD wpłynęły pozytywnie na lokalną społeczność. To partnerstwo i współpraca przyczyniło się do zrealizowania tak wielu projektów o zakresie podobnym do zakresu wsparcia przewidzianego w niniejszej LSR. **Zbudowany dotychczas**

potencjał, nawiązane kontakty, zdobyte doświadczenie, pozyskani partnerzy do współpracy będą filarem dalszej działalności LGD a tym samym potwierdzają zdolność LGD do realizacji LSR na lata 2023-2027 a w szczególności jej celów w sprawny i skuteczny sposób.

1.2.1. Partnerstwo wewnętrzne

Lokalna Grupa Działania Biebrzański Dar Natury to partnerstwo, które wie jak ważne są prawidłowe partnerskie relacje, które stanowią fundament i są niezaprzeczalną cechą podejścia RLKS. LGD Biebrzański Dar Natury posiada ponad 14 letnie doświadczenie w funkcjonowaniu, we współpracy z organizacjami pozarządowymi, przedsiębiorcami, mieszkańcami oraz samorządami. Realizacja wielu różnorodnych projektów a także zrealizowanie dwóch lokalnych strategii rozwoju pokazało, iż każdy podmiot tworzący LGD ma do odegrania inną rolę, ale wszystkie muszą ze sobą współpracować i podejmować właściwe decyzje aby realizować cele. Relacje między członkami LGD na etapie wdrażania LSR są oparte na pogłębionym partnerstwie i skutecznej komunikacji co potwierdza poniższa tabela.

Tabela 2. Zasady funkcjonowania LGD.

Lp.	Zasada funkcjonowania LGD potwierdzająca pogłębione partnerstwo oraz skuteczną komunikację.	Uzasadnienie
1	Częste korzystanie z możliwości kolegiального podejmowania decyzji.	Ograniczenie zakresu czynności, co do których Zarząd podejmuje decyzje bez konsultacji/uzgodnienia z pozostałymi członkami m.in. zmiany w LSR wymagają konsultacji nie tylko z członkami LGD, ale również z mieszkańcami, podobne zasady dotyczą kryteriów wyboru. Należy podkreślić, iż na etapie przygotowywania niniejszej strategii mamy zasadę z kolegialnym podejmowaniem decyzji. Został powołany zespół ds. opracowania LSR. Ponadto zostanie powołany zespół Monitorujący. W trakcie realizacji LSR planowane jest właśnie angażowanie członków poprzez prace w powoływanych zespołach.
2	Stosowanie różnorodnych, przyjaznych dla odbiorcy form komunikacji.	Zarząd LGD opracował dokument <i>Zasady wymiany informacji oraz sposoby komunikacji wewnątrz LGD Biebrzański Dar Natury</i> w ramach którego m.in. biuro LGD przeprowadziło ankiety/rozmowy telefoniczne ze wszystkimi członkami w celu pozyskania informacji o preferowanej formie kontaktu z danym członkiem (w celu wysyłania zaproszeń, przekazywania informacji). Zestawienie pokazało, iż preferowane są różne formy kontaktu. Formy komunikacji są różnorodne: kontakt osobisty, kontakt telefoniczny, kontakt SMS, kontakt mail, kontakt za pośrednictwem aplikacji Messenger. Najczęstszą formą komunikacji praktykowaną wśród członków jest kontakt telefoniczny, mail. LGD posiada funpage na facebooku i bardzo często kontakt odbywa się również za pomocą tej metody.
3	Otwartość na zgłaszanie nowych pomysłów/inicjatyw dot. funkcjonowania LGD i wdrażania LSR oraz stosowanie zachęt w tym zakresie.	- LGD Biebrzański Dar Natury mając prawie 15 letnie doświadczenie w realizacji projektów, współpracy z przedstawicielami publicznych i prywatnych lokalnych interesów społeczno - gospodarczych zawsze jest otwarta na zgłaszane pomysły i inicjatywy przez członków oraz mieszkańców. Już na etapie opracowywania niniejszej strategii zachęcano wielokrotnie do zgłaszania swoich pomysłów poprzez wypełnienie fiszek projektowych m.in. na spotkaniach konsultacyjnych w każdej z gmin członkowskiej, za pośrednictwem strony internetowej, social media. Dzięki takim działaniom LGD pozyskała wiele cennych pomysłów, w szczególności na zakresy projektów grantowych. - Podczas każdego Walnego Zebrania Członków wyznaczony jest punkt w programie dotyczący zgłaszania propozycji/inicjatyw dotyczących funkcjonowania LGD i wdrażania LSR przez członków LGD. Każda zebrana propozycja/inicjatywa zgłoszona przez członka LGD zostanie przeanalizowana pod względem wykonalności finansowej oraz logistycznej przez Zarząd oraz biuro LGD. Każdy członek zgłaszający propozycję/inicjatywę otrzyma informację zwrotną za pośrednictwem wybranej przez siebie formy komunikacji. - Na stronie internetowej istnieje możliwość na każdym etapie wdrażania LSR zgłoszenia nowego pomysłu/inicjatywy dot. funkcjonowania LGD, wdrażania LSR (poprzez przygotowany formularz). - Utworzona dla chętnych grupa członków LGD na komunikatorze internetowym np. Messenger za pośrednictwem której będzie bieżący kontakt z członkami. Za

		pośrednictwem ww. komunikatora członkowie będą mogli również zgłaszać pomysły i inicjatywy dot. funkcjonowania LGD i wdrażania LSR.
	Walne zebranie członków jest zwoływane także na wniosek dość wąskiej grupy członków LGD tj. min. 20 % liczby członków.	Zapis znajdujący się w statucie.

Źródło: opracowanie własne

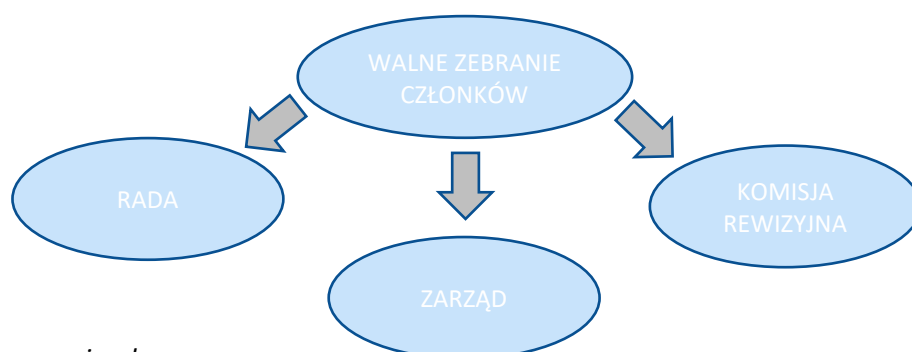
LGD zamierza kontynuować angażowanie swoich członków i partnerów we wdrażanie, komunikowanie i monitoring oraz aktualizację strategii na lata 2023-2027. Inkluzywny, włączający charakter działań planowanych w Strategii umożliwi dalsze działania na rzecz obszaru objętego Lokalną Strategią Rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem mieszkańców, w tym przedstawicieli grup osób w niekorzystnej sytuacji. Partnerstwo zostanie wykorzystane do realizacji niniejszej LSR.

1.3. Ogólny opis struktury LGD

LGD Biebrzański Dar Natury skupia w większości osoby już do tej pory aktywne na obszarze działalności LGD, są to aktywni przedstawiciele swoich społeczności. Skład LGD jest reprezentatywny dla lokalnej społeczności i uwzględnia przedstawicieli lokalnych interesów społeczno-gospodarczych reprezentujących interesy sektorów: publicznego, społecznego, gospodarczego (wśród członków LGD jest min. po jednym przedstawicielu z każdej gminy objętej LSR z grupy interesu sektora: publicznego, gospodarczego i społecznego). Członkami LGD są m.in.: przedstawiciele KGW, OSP, osoby działające w wiejskich stowarzyszeniach, w klubach seniora, przedsiębiorcy, rolnicy, jednostki samorządu terytorialnego i ich przedstawiciele, sołtysi oraz głównie mieszkańcy. Stowarzyszenie jest otwarte na przyjęcie nowych członków zgodnie z procedurą z § 11 Statutu LGD Biebrzański Dar Natury.

W strukturze organizacyjnej LGD Biebrzański Dar Natury funkcjonują cztery organy: Walne Zebranie Członków, Zarząd (10-osobowy, w skład którego wchodzi osoba młoda do 25 r.ż. i 2 osoby powyżej 60 r.ż.), Komisja Rewizyjna i Rada, których kadencja trwa 5 lat. Zgodnie z § 16 ust. 2 Statutu nie można być jednocześnie członkiem Zarządu, Komisji Rewizyjnej oraz Rady.

Rysunek 1. Struktura organizacyjna LGD

Źródło: opracowanie własne

Funkcjonowanie LGD wspierane jest przez Biuro LGD prowadzące pod nadzorem Zarządu bieżącą działalność LGD. Regulamin Biura stowarzyszenia oraz dokumenty niższego rzędu określają szczegółowo podział zadań pracowników biura, a także zapewniają adekwatność wymagań przypisanych poszczególnym stanowiskom do przewidzianych obowiązków. W ramach obowiązków służbowych pracownicy LGD zobligowani będą do świadczenia usług doradczych na rzecz potencjalnych wnioskodawców. Ponadto w Regulaminie Biura wyszczególniono stanowisko specjalisty ds. animacji lokalnej w celu prowadzenia działań w zakresie animacji lokalnej i współpracy. W związku z planowaną różnorodnością podejmowanych zadań w zakresie animacji lokalnej i współpracy m.in. organizowanie szkoleń, konferencji, imprez plenerowych, organizację spotkań dla mieszkańców, organizację zajęć dla dzieci i młodzieży i innych wydarzeń mogących pomóc w promocji LGD oraz

inicjowaniu i prowadzeniu działań związanych ze wspieraniem partycypacyjnej realizacji LSR pracownik będzie prowadził rejestr zadań w zakresie animacji lokalnej i współpracy.

Na dzień 02.06.2023 r. liczba członków zwyczajnych z terenu objętego niniejszą strategią wynosiła 71 osób, w tym 11 osób reprezentujących sektor publiczny, 13 osób reprezentujących sektor gospodarczy, 47 osób reprezentujących sektor społeczny (w tym 33 mieszkańców). Skład Lokalnej Grupy Działania Biebrzański Dar Natury jest więc reprezentatywny dla specyfiki obszaru objętego LSR oraz przyjętych kierunków działania. Struktura wskazuje, że suma potencjałów jaki członkowie wnoszą do LGD Biebrzański Dar Natury z tak szerokiego spektrum działalności powinna się w sposób realny przełożyć na wysoką jakość działań w ramach wdrażania LSR na lata 2023 – 2027.

1.4. Ogólna informacja o składzie organu decyzyjnego

Organem decyzyjnym LGD jest Rada Lokalnej Grupy Działania Biebrzański Dar Natury, składająca się z 10 osób, w tym Przewodniczącego, Wiceprzewodniczącego oraz Sekretarza wybieranych i odwoływanych przez Walne Zebranie Członków spośród członków LGD. Do kompetencji Rady należy przede wszystkim: wybór operacji, które mają być realizowane w ramach LSR, a także ustalanie kwoty wsparcia.

W skład Rady wchodzi przedstawiciele publicznych i prywatnych lokalnych interesów społeczno – gospodarczych z zastrzeżeniem iż żadna grupa interesu nie kontroluje procesu podejmowania decyzji.

Skład rady jest zgodny z wymaganiami określonymi w art. 31 ust. 2 lit. b rozporządzenia 2021/1060. Mając na uwadze potrzebę zapewnienia wyboru operacji przez Radę niezdominowaną przez jakąkolwiek grupę interesu LGD powołała do Rady osoby (4 kobiety, 6 mężczyzn w tym m.in. osobę powyżej 60 roku życia, przedstawiciela biblioteki, rolnika, sołtysa, przedstawiciela OSP) reprezentujące:

- a) grupę interesu sektora publicznego – 3 osoby (30% całego składu Rady),
- b) grupę interesu sektora gospodarczego – 4 osoby (40%),
- c) grupę interesu sektora społecznego – 3 osoby (30%),

Ponadto na dzień 02.06.2023 r. wśród członków Rady zidentyfikowano:

- grupę interesu seniorów – 2 osoby,
- grupę interesu Ochotniczych Straży Pożarnych – 3 osoby.

Przynależność do grup interesu będzie monitorowana na bieżąco w trakcie realizacji LSR.

Dla zapewnienia prawidłowości wyborów dokonanych przez członków Rady LGD Biebrzański Dar Natury przewidziane są także działania dyscyplinujące w przypadku gdy członek organu decyzyjnego opuścił 2 kolejne posiedzenia Rady bez usprawiedliwienia.

W celu profesjonalnej realizacji zadań LGD Biebrzański Dar Natury oraz podnoszenia wiedzy i kompetencji członków organu decyzyjnego opracowany zostanie plan szkoleń. Szkolenia te mogą być organizowane i prowadzone we wszystkich pozaszkolnych formach dydaktycznych (w tym jako zajęcia warsztatowe, seminaria, konferencje oraz kursy). Biuro LGD może sprawdzać wiedzę członków Rady przygotowując w porozumieniu z Prezesem Zarządu test badający kompetencje oraz znajomość procedur Rady i zapisów LSR. Wyniki tego testu będą kluczowe dla opracowywania/aktualizacji planu szkoleń dla członków Rady.

1.5. Zwięzła charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym

Szczegółowe rozwiązania stosowane w procesie decyzyjnym reguluje statut oraz inne dokumenty wewnętrzne Stowarzyszenia opisane w dalszej treści strategii. **Sposób podejmowania decyzji w LGD jest kolegialny i oparty na skutecznej komunikacji, popartej doświadczeniem i wypracowany w czasie.** Każdy organ ma swoją rolę do odegrania. Zapewniona jest współpraca i wymiana informacji. Nad całością czuwa Zarząd i powołane biuro kierowane przez kierownika biura. Warto podkreślić, iż prezes zarządu oraz przewodniczący rady pełnią swoje funkcje od początku funkcjonowania LGD tj. od 2008 r., co potwierdza duże doświadczenie w zakresie zarządzania.

Organem decyzyjnym w sprawie wyboru operacji oraz ustalenia kwoty wsparcia jest Rada opisana w pkt. 1.4. Decyzje Rady, podejmowane są w formie uchwał zwykłą większością głosów (każdy członek Rady dysponuje jednym głosem). Dla zapewnienia pełnej przejrzystości działań tak LGD jak i jej organu decyzyjnego prowadzony będzie rejestr korzyści (interesów) członków Rady, pozwalający na identyfikację charakteru powiązań z wnioskodawcami/poszczególnymi projektami oraz innymi członkami Rady zapewniający bezstronność członków. Rada dokonuje wyboru operacji przy zastosowaniu kryteriów wyboru operacji spośród operacji, które:

- są objęte wnioskami o wsparcie złożonymi w terminie, miejscu oraz formie, o których mowa w ogłoszeniu o naborze wniosków o wsparcie,
- spełniają warunki udzielenia wsparcia na wdrażanie LSR,

oraz dokonuje ustalenia kwoty wsparcia na wdrażanie LSR.

W celu sprawnego wdrażania LSR od 2008 roku funkcjonuje biuro LGD czynne od poniedziałku do piątku w godz. 7.00-15.00. Doświadczenie pracowników opisano w pkt. powyżej.

1.6. Wskazanie dokumentów regulujących funkcjonowanie LGD

Organami władzy LGD są: Walne Zebranie Członków (WZC), Zarząd, Komisja Rewizyjna oraz Rada. Poniższa tabela przedstawia wykaz dokumentów regulujących funkcjonowanie LGD.

Tabela 3. Wykaz dokumentów regulujących funkcjonowanie LGD.

Lp.	Dokument	Sposób uchwalania i aktualizacji	Opis głównych kwestii zawartych w dokumencie.
1.	Statut Lokalnej Grupy Działania Biebrzański Dar Natury	Uchwalany i aktualizowany przez Walne Zebranie Członków bezwzględną większością głosów statutowego składu Walnego Zebrania Członków.	Statut reguluje najważniejsze kwestie przewidziane w Ustawie z dn. 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 2020 poz.2261) nazwę stowarzyszenia, teren działania i siedzibę stowarzyszenia, cele i sposoby ich realizacji, sposób nabywania i utraty członkostwa, a także wskazuje władze stowarzyszenia, tryb dokonywania ich wyboru, uzupełniania składu oraz ich kompetencje, sposób reprezentowania stowarzyszenia oraz zaciągania zobowiązań majątkowych, zasady dokonywania zmian statutu, sposób rozwiązania się stowarzyszenia oraz organ nadzoru.
2.	Regulamin Rady LGD Biebrzański Dar Natury	Uchwalany i aktualizowany przez Walne Zebranie Członków zwykłą większością głosów.	Regulamin określa organizację wewnętrzną i tryb pracy Rady Lokalnej Grupy Działania Biebrzański Dar Natury. Zawiera przede wszystkim: <ul style="list-style-type: none"> – szczegółowe kompetencje Rady, – szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń organu decyzyjnego, – szczegółowe rozwiązania dotyczące wyłączenia z oceny operacji (sposób wyłączenia członka organu z oceny), – szczegółowe zasady podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji, – zasady protokołowania posiedzeń organu decyzyjnego, – zasady wynagradzania członków organu decyzyjnego.
3.	Regulamin Biura LGD Biebrzański Dar Natury.	Uchwalany i aktualizowany przez Zarząd zwykłą większością głosów.	Regulamin określa zasady funkcjonowania Biura stowarzyszenia, w tym, uprawnienia kierownika biura, strukturę organizacyjną biura, podział zadań, zasady zatrudniania i wynagradzania pracowników, zasady udostępniania informacji będących w dyspozycji LGD uwzględniające zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych.
4.	Regulamin wynagradzania pracowników biura Lokalnej Grupy Działania Biebrzański Dar Natury.	Uchwalany i aktualizowany przez Zarząd zwykłą większością głosów.	Regulamin wynagradzania określa zasady wynagradzania za pracę oraz przyznawania innych świadczeń związanych z pracą pracowników biura.

Źródło: opracowanie własne

Rozdział 2. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR

2.1. Zwięzły opis obszaru

Obszar objęty LSR swoim zasięgiem obejmuje osiem gmin. Cztery gminy posiadają charakter wiejski: Grajewo, Przytuły, Radziłów oraz Wąsosz, kolejne trzy gminy miejsko-wiejski: Jedwabne, Rajgród i Szczuczyn oraz jedna gmina miejska Grajewo.

Tabela 4. Gminy objęte obszarem działania LGD Biebrzański Dar Natury.

Lp.	Nazwa gminy	Rodzaj gminy	Identyfikator jptk	Powiat
1.	Grajewo (miasto)	miejska	2004011	grajewski
2.	Grajewo	wiejska	2004022	grajewski
3.	Radziłów	wiejska	2004032	grajewski
4.	Rajgród	miejsko-wiejska	2004043	grajewski
5.	Szczuczyn	miejsko-wiejska	2004053	grajewski
6.	Wąsosz	wiejska	2004062	grajewski
7.	Jedwabne	miejsko-wiejska	2007013	łomżyński
8.	Przytuły	wiejska	2007062	łomżyński

Źródło: opracowanie własne

Łącznie obszar LGD wynosi 1 198 km² co stanowi 5,9 % powierzchni województwa podlaskiego, którego powierzchnia wynosi 20 187 km².

Tabela 5. Powierzchnia i ludność gmin wchodzących w skład LGD (stan na 31.12.2020 r.).

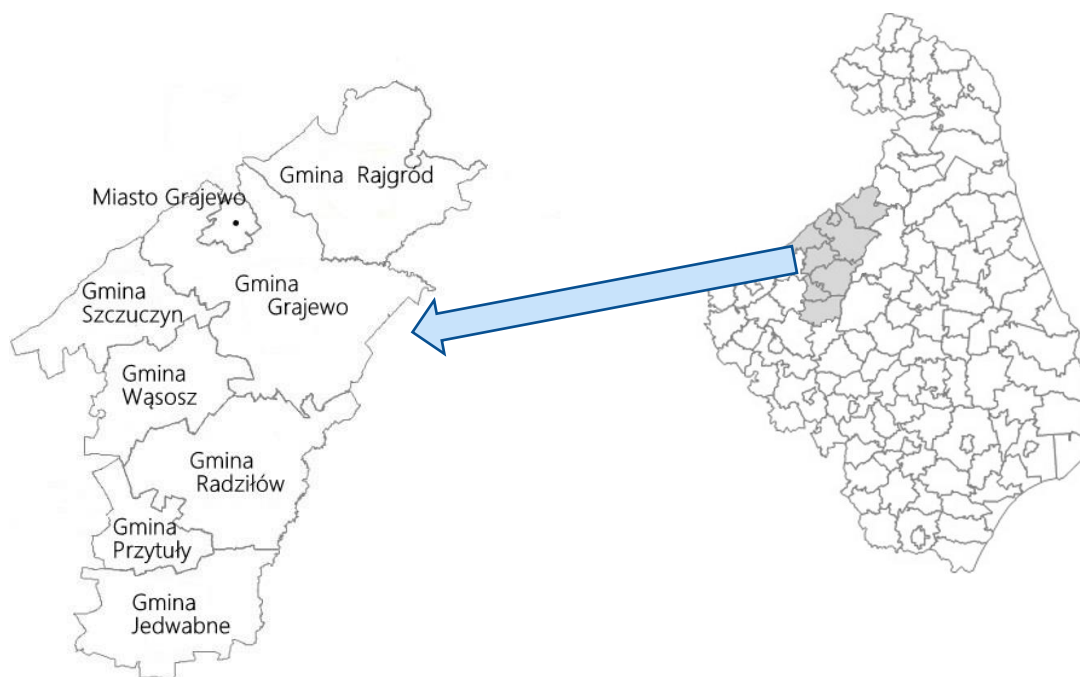
Lp.	Nazwa gminy	Liczba mieszkańców ogółem	Liczba mieszkańców miast	Powierzchnia km ²	Zakres oddziaływania poszczególnych EFSI
1.	Grajewo (miasto)	21 455	21 455	18,93	EFRR, EFS+
2.	Grajewo	5 555	0	308,23	EFRR, EFRR, EFS+
3.	Radziłów	4 491	0	199,54	EFRR, EFRR, EFS+
4.	Rajgród	4 798	1 472	207,26	EFRR, EFRR, EFS+
5.	Szczuczyn	5 910	3 253	115,60	EFRR, EFRR, EFS+
6.	Wąsosz	3 427	0	118,06	EFRR, EFRR, EFS+
7.	Jedwabne	5 035	1 706	159,21	EFRR, EFRR, EFS+
8.	Przytuły	1 960	0	71,15	EFRR, EFRR, EFS+
Razem		52 631	27 886	1 197,98	x

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

2.2. Mapa obszaru objętego LSR

Sześć gmin wchodzi w skład powiatu grajewskiego, Jedwabne i Przytuły należą do powiatu łomżyńskiego. Wszystkie gminy są zlokalizowane w obrębie województwa podlaskiego, graniczą ze sobą tworząc spójny przestrzennie obszar obejmujący LSR. Spójność obszaru LGD jest w największym stopniu związana z Biebrzańskim Parkiem Narodowym. Spójność geograficzna, w tym głównie przyrodnicza obszaru wpływa na spójność historyczną, ekonomiczną oraz kulturowo- społeczną tego obszaru.

Mapa 1. Mapa obszaru objętego LSR LGD Biebrzański Dar Natury.

Źródło: opracowanie własne

2.2. Uzasadnienie, iż objęty obszar jest społecznie, gospodarczo, środowiskowo spójny i odpowiedni do realizacji LSR.

Obszar LGD Biebrzański Dar Natury to szczególny teren o specyficznej historii. Na przestrzeni dziejów znajdował się zawsze na krańcach organizmów państwowych i administracyjnych. Miało to też swoje odbicie w burzliwej historii tych ziem – region w ciągu ostatnich trzech wieków, aż trzykrotnie zmieniał przynależność państwową. Należał kolejno do: Polski, Prus, Rosji, by w końcu powrócić do Polski. Obecnie gminy LGD wchodzą w skład dwóch powiatów – grajewskiego i łomżyńskiego tworząc zwarty obszar geograficzny. Tak jak wcześniej w swej historii, stanowią też ziemie pograniczne, tym razem nie państwa, ale województwa podlaskiego. Obszar nie jest zróżnicowany kulturowo. Charakteryzuje się wspólnymi tradycjami, lokalną tożsamością, poczuciem przynależności do wspólnoty.

Obszar LGD jest spójny gospodarczo ze względu na typowo rolniczy charakter terenu wraz z towarzyszącymi temu charakterystycznymi cechami – czyli dużym uzależnieniem zawodowemu ludności od produkcji rolnej i małej ilości miejsc pracy poza rolnictwem. Zauważana i poruszana na spotkaniach z mieszkańcami jest tendencja wchłaniania małych gospodarstw przez duże zmechanizowane gospodarstwa specjalizujące się w jednym kierunku działalności np. produkcji mleka. Jednocześnie wyższa produkcja nie powoduje zwiększenia ilości miejsc pracy. Mechanizacja prac i powiększanie gospodarstw (kosztem likwidacji słabszych gospodarstw) pogłębia kryzys na rynku pracy. Duże gospodarstwa pozyskują środki na rozwój, modernizację m.in. z ARiMR, małe gospodarstwa nie mają tam „siły przebicia” dlatego też zasadnym jest wsparcie małych gospodarstw w niniejszej strategii. Obszar objęty LSR jako obszar typowo rolniczy to również tereny po-PGRach. Na terenie LGD funkcjonowało 5 PGR w gminach: Grajewo, Radziłów, Rajgród (dwa), Wąsosz.

Cały obszar LGD jest atrakcyjny turystycznie, ma wiele ciekawych zabytków co należy wykorzystać dla rozwoju obszaru LGD. Podczas spotkań konsultacyjnych z mieszkańcami wskazywano jako mocną stroną naszego obszaru czyste środowisko, atrakcyjne tereny turystyczne które należy wykorzystać dla tworzenia zagród edukacyjnych oraz agroturystyki w małych gospodarstwach rolnych. Szczegółowe informacje w zakresie atrakcyjności turystycznej opisano w rozdziale IV.

Ważnym spoiwem obszaru jest wieloletnie funkcjonowanie organizacji pozarządowych, w tym OSP oraz kół gospodyń wiejskich. Organizacje pozarządowe stanowią istotny element demokracji i społeczeństwa obywatelskiego, umożliwiają wspólne działanie ludzi o podobnych zainteresowaniach, wzbogacając ich życie i życie społeczności, kształtują liderów społecznych. Są olbrzymią wspólną wartością obszaru. LGD planuje współpracować z NGOs, wspierać lokalnych liderów, współtworzyć warunki do rozwoju, skierować m.in. do tej grupy projekt grantowy.

Cały obszar objęty LSR musi się również zmierzyć z podobnymi problemami. Jednym z problemów, jest stosunkowo wysoki odsetek osób wykluczonych społecznie. Świadczą o tym przede wszystkim dane dotyczące odsetka mieszkańców korzystających z pomocy społecznej co szczegółowo zostało przedstawione w rozdziale IV. Ponadto zgodnie z Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030) wszystkie gminy poza miastem Grajewo posiadają status gminy zagrożonej trwałą marginalizacją wg *Zaktualizowanej listy gmin zagrożonych trwałą marginalizacją na potrzeby programowania 2021 – 2027*.

Największym problemem z jakim musi się zmierzyć partnerstwo lokalne jakim jest LGD w najbliższych latach to zmniejszająca się liczba mieszkańców. Całkowita liczba ludności na obszarze objętym Lokalną Strategią Rozwoju LGD Biebrzański Dar Natury na dzień 30.12.2020 r. wynosi 52 631 osób. W porównaniu do roku 2013 stanowiącego okres wyjściowy do Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2014-2020 liczba ta zmniejszyła się o 4 014.

Tabela 6. Ludność gmin wchodzących w skład LGD wg. stanu na 31.12.2013 r. oraz 31.12.2020 r.

Lp.	Nazwa gminy	Liczba mieszkańców ogółem wg. stanu na 31.12.2013 r.	Liczba mieszkańców ogółem wg. stanu na 31.12.2020 r.
1.	Grajewo (miasto)	22 246	21 455
2.	Grajewo	6 027	5 555
3.	Radziłów	4 951	4 491
4.	Rajgród	5 418	4 798
5.	Szczuczyn	6 381	5 910
6.	Wąsosz	3 893	3 427
7.	Jedwabne	5 542	5 035
8.	Przytuły	2 187	1 960
Razem		56 645	52 631

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Wszystkie gminy odnotowały spadek liczby ludności. Na obszarze LGD stan ludności spadł o 7 %. Największy procentowy spadek ludności zanotowano w gminie Wąsosz, który wyniósł aż 11,97 %, najmniejszy w mieście Grajewo 3,56 %. Przyczyn tendencji spadkowej liczby ludności upatrywać należy w zmniejszającym się przyroście naturalnym oraz wyludnianiu się obszarów wiejskich. Starzenie się społeczeństwa to jeden z kluczowych problemów z jakim należy się zmierzyć realizując niniejszą strategię.

W związku z tym istotne z punktu widzenia społeczeństwa jest uwzględnienie rozwiązań mających na uwadze potrzeby seniorów i starzejącego się społeczeństwa. Starzejące się społeczeństwo oraz szczególnie niekorzystna struktura wiekowa na obszarze była wielokrotnie wskazywana przez mieszkańców podczas spotkań konsultacyjnych dlatego też projekty i przedsięwzięcia dotyczące m.in. aktywizacji i zagospodarowania czasu wolnego seniorów, a także opieki nad osobami starszymi stanowią istotną część postulowanych przez mieszkańców sposobów zmierzenia się z tym problemem. Obecna oferta w tym zakresie przedstawia się następująco:

- w mieście Grajewo funkcjonuje klub seniora oraz Uniwersytet III Wieku,
- w gminie Jedwabne 1 klub seniora,
- w gminie Grajewo funkcjonują 3 kluby seniora, w gminie Radziłów 1 klub seniora, w gminie Rajgród 1 klub seniora, (funkcjonujące obecnie w ramach projektów finansowanych z EFS złożonych do LGD w perspektywie finansowej 2014-2022). Zapotrzebowanie na kontynuację prowadzenia działań w zakresie włączenia społecznego seniorów jest konieczne. Przewidziano dla nich konkretne działania tj. działania

zwiększające dostępność do usług opiekuńczych o mniejszej skali świadczonych w społeczności lokalnej finansowane w ramach EFS+ oraz aktywizacyjne prowadzone przez biuro (działania m.in. w zakresie włączenia społecznego poprzez organizację warsztatów rękodzieła oraz w zakresie cyfrowym).

Kolejnym problemem obszaru jest ujemny przyrost naturalny, a także systematyczny odpływ młodych ludzi, którzy nie mogą znaleźć tu pracy. Systematycznie zmniejsza się ilość młodych mieszkańców w wieku produkcyjnym, oraz dzieci i młodzieży. Dlatego też LGD kieruje konkretne działania do osób młodych. Preferowane będą operacje przyczyniające się do zwiększenia ich aktywności gospodarczej. Podyktowane jest to tym, że istotnym problemem gospodarczym i społecznym na obszarze LGD jest trudna sytuacja młodych osób na rynku pracy. Właśnie ta grupa społeczna była wskazywana na spotkaniach konsultacyjnych jako wymagająca szczególnego wsparcia. Powinno ono zmierzać głównie w kierunku wspierania aktywności gospodarczej oraz zwiększania możliwości zatrudnienia poprzez nabywanie nowych kwalifikacji i umiejętności. Wsparcie tej grupy ma szczególne znaczenie dla szerszej zmiany sytuacji ekonomiczno-społecznej obszaru. Możliwość stabilizacji zarobkowej wpływa bowiem na decyzje o zakładaniu rodziny, posiadaniu dzieci, ich kształceniu, wspieraniu starszego pokolenia, współdecydowaniu o kierunkach rozwoju miejsca zamieszkania. Wobec powyższego LGD musi podjąć działania w celu „zatrzymania” ludzi młodych na obszarze LGD. Z przeprowadzonej ankiety skierowanej do osób młodych (do 25 r.ż) wynika, iż aż 66 % ankietowanych będzie dążyć do przeprowadzenia się do dużego miasta. Dlatego też premiowanie w ramach kryteriów osób młodych, organizacja czasu wolnego dla dzieci i młodzieży oraz wsparcie edukacji przedszkolnej oraz małych szkół w zakresie EFS+ to zasadne działania LGD. Na terenie LGD zidentyfikowano osoby, które są w niekorzystnej sytuacji czyli: osoby z niepełnosprawnościami oraz ich opiekunowie, kobiety, rolnicy z małych gospodarstw, osoby poszukujące zatrudnienia np. mieszkańcy osiedli po-PGR, wynika to z analizy ludności zamieszkującej obszar LSR (szczegóły w rozdziale IV).

Na obszarze objętym LSR zidentyfikowano trzy podstawowe grupy interesów sektora publicznego, gospodarczego i społecznego, które reprezentowane są przez podmioty, w tym osoby fizyczne, uczestniczące w procesie opracowywania LSR jak i późniejszego jej wdrażania. Przyporządkowanie podmiotów do poszczególnych sektorów wygląda następująco:

- do grupy interesu sektora publicznego należy, m.in.: gmina, powiat, członek rady gminy, członek rady powiatu, sołtys, samorządowe jednostki organizacyjne gminy lub powiatu;
- do grupy interesu sektora społecznego, należą w szczególności: mieszkańcy, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe, związki zawodowe, organizacje społeczno-zawodowe rolników, w tym koła gospodyń wiejskich inne dobrowolne zrzeszenia i ruchy obywatelskie;
- do grupy interesu sektora gospodarczego, należą w szczególności podmioty prowadzące działalność gospodarczą, w tym przedsiębiorstwa społeczne i rolników, a także samorząd gospodarczy, w tym m.in. cechy branżowe, cechy rzemiosł, izby gospodarcze lub przemysłowo-handlowe, izby rzemieślnicze, izby rolnicze.

Wśród członków reprezentujących główne grupy interesu wyodrębniono również dodatkowe tj.: grupę interesu seniorów, grupę interesu OSP.

Identyfikacja grup interesów pozwoli na wypracowanie takich mechanizmów, np. na etapie podejmowania decyzji przez Radę/wyboru operacji, aby uniknąć konfliktu interesów oraz dominacji jakiegokolwiek grupy.

Podsumowując obszar LGD jest odpowiedni do realizowania strategii, ze względu na spójność społeczną, gospodarczą oraz środowiskową. Sytuacja demograficzna na całym obszarze LGD jest niekorzystna. Występuje tu zjawisko spadku ogólnej liczby mieszkańców na co składają się ujemny przyrost naturalny i ujemne saldo migracji. Równocześnie na całym obszarze występuje zjawisko zmniejszania się liczby osób młodych i jednoczesnego przyrostu osób starszych, co w kolejnych latach zwiększy presję demograficzną.

Rozdział 3. Partycypacyjny charakter LSR

3.1. Udział społeczności w przygotowanie LSR.

W 2022 roku odbyła się końcowa ewaluacja LGD Biebrzański Dar Natury, która to wskazała na konieczność tworzenia nowego dokumentu strategii w związku z nowym okresem programowania. LGD podjęło się partycypacyjnego sposobu przygotowania LSR czyli włączania mieszkańców na każdym kluczowym etapie tworzenia, co pozwoliło zachować ciągłość procesów oraz transparentność. Partycypacyjny charakter procesu tworzenia strategii jest bardzo ważny dla LGD ponieważ poprzez głębokie włączenie mieszkańców w proces decyzyjny, przypisuje się im jednocześnie rolę realnych współtwórców koncepcji rozwoju obszaru LSR. Wdrażanie LSR ma również partycypacyjny charakter albowiem większość członków to mieszkańcy obszaru LSR, którzy współpracują na zasadzie pogłębionego partnerstwa, które opisano w rozdziale I. Zmiany LSR będą wymagały konsultacji z mieszkańcami.

Do opracowania Lokalnej Strategii Rozwoju LGD Biebrzański Dar Natury wykorzystano liczne dane i wnioski zebrane w ramach szerokich konsultacji społecznych prowadzonych w okresie od września 2022 r. do czerwca 2023 r. Na każdym kluczowym etapie przygotowywania LSR starano się o jak najszersze zaangażowanie społeczności lokalnej. W proces opracowania LSR zostali zaangażowani przedstawiciele różnych środowisk reprezentujących odmienne często interesy, w celu wypracowania wspólnych celów dla całej społeczności objętej LSR. **W tym celu został powołany zespół ds. opracowania LSR w skład którego weszli członkowie LGD oraz ekspert zewnętrzny.** Bezpośrednią kontrolę nad opracowywaniem LSR sprawował Zarząd LGD. Powołano również zespół roboczy ds. opracowywania LSR składający się z 10 osób, reprezentujących gminy członkowskie.

Poniższa tabela przedstawia przebieg konsultacji ze społecznością lokalną. Ogromne znaczenie miał udział członków LGD w partycypacyjne przygotowanie LSR, co potwierdza iż relacje między członkami oparte są na pogłębionym partnerstwie oraz chęci dalszego współdziałania i realizacji niniejszej strategii. Wszelkiego rodzaju informacje o konsultacjach dotyczących projektowania LSR poszczególnych etapów były zamieszczane na stronach internetowych LGD i gmin członkowskich oraz ich tablicach ogłoszeń a także na słupach ogłoszeniowych. Warto podkreślić iż informacje o konsultacjach były rozpowszechniane w social media m.in. poprzez udostępniania na prywatnych profilach naszych członków na Facebooku (co pozwoliło uzyskać bardzo szerokie osiągnięcia w dotarciu do mieszkańców). Zaangażowanie członków LGD było widoczne poprzez udział w spotkaniach indywidualnych, grupowych. Do członków LGD było skierowane jedno z organizowanych spotkań konsultacyjnych.

Proces przygotowywania niniejszej LSR uwidoczniiony jest na stronie www.lgd-bdn.pl w zakładce *opracowanie LSR 2023-2027*.

Tabela 7. Przebieg konsultacji LSR.

Przebieg przeprowadzenia konsultacji LSR ze społecznością lokalną					
Lp.	Partycypacyjna metoda/platforna/narzędzie konsultacji	Dane/wnioski	Dokonana analiza przyjęcia/odrzucenia wniosków z konsultacji	Wykorzystanie danych z konsultacji społecznych do opracowania LSR (wskazanie rozdz.LSR)	Reprezentowane strony (uczestnicy)
Etap 1. Definiowanie potrzeb i problemów (tzw. partycypacyjna diagnoza)					
1.1.	Badania ankietowe na etapie ewaluacji LSR 2015-2022	Wnioski z ewaluacji wykorzystano do opracowania materiałów szkoleniowych na spotkania konsultacyjne w tym ankiet.	Przyjęcie wniosków do opracowania formularza ankiety na spotkania konsultacyjne	I - Charakterystyka partnerstwa lokalnego IV -Analiza potrzeb i potencjału LSR,	Ankieta skierowana do wszystkich mieszkańców obszaru LGD. (rok 2022)
1.2.	Spotkania konsultacyjne w każdej gminie członkowskiej (8 spotkań)	Spotkania poświęcone były w szczególności analizie mocnych i słabych stron, szans i zagrożeń, analizie potrzeb rozwojowych i potencjału obszaru, oraz planowanych działań i oczekiwań w nowej perspektywie finansowej. W trakcie spotkań wypełniono ankiety. Na spotkaniach wskazywano na główne problemy w zakresie starzejącego społeczeństwa, odpływu ludzi młodych, braku miejsc spotkań dla mieszkańców (w szczególności dzieci i młodzieży), zagrożenia uzależnień od internetu, gier komputerowych. Konieczności wsparcia osób wykluczonych, w niekorzystnej sytuacji, osób młodych, seniorów.	Przyjęto wszystkie ankiety do analizy oraz zebrane wnioski ze spotkań.	I - Charakterystyka partnerstwa lokalnego IV -Analiza potrzeb i potencjału LSR, VI- Cele i wskaźniki	W spotkaniach udział wzięło 170 osób. Mieszkańcy, przedstawiciele organizacji pozarządowych, KGW, OSP, rolnicy, przedsiębiorcy, przedstawiciele jst, nauczyciele, uczniowie, seniorzy. 10.10.2022 r. -Rajgród, 10.10.2022 r.- Wojewodzin, 11.10.2022 r.- Grajewo, 12.10.2022 r. – Radziłów, 12.10.2022 r. – Wąsosz, 13.10.2022 r.-Jedwabne, 13.10.2022 r.-Przytuły, 14.10.2022 r.-Szczuczyn
1.3.	Badanie potrzeb mieszkańców obszaru LGD – ankieta nr 1	Osoby wypełniające ankietę wskazały: mocne i słabe strony obszaru LGD oraz szanse i zagrożenia dla rozwoju, największe problemy obszaru, grupy społeczne, które należy wspierać wdrażając nową strategię, dziedziny życia społeczno-gospodarczego, na które przeznaczyć środki w LSR na lata 2023 - 2027.	Przyjęto wszystkie ankiety do analizy, dzięki której pozyskano informację o największych problemach, osobach w niekorzystnej sytuacji.	IV -Analiza potrzeb i potencjału LSR, VI- Cele i wskaźniki	Mieszkańcy gmin objętych Lokalną Strategią Rozwoju. W badaniu wzięło udział 525 osób (w tym 60 % kobiet), w wersji papierowej oraz w wersji elektronicznej. Ankieta udostępniona na stronie internetowej LGD, na stronach gmin członkowskich i podczas 8 spotkań konsultacyjnych w terminie 10.10.2022 r. – 14.10.2022 r. Nie stwierdzono żadnych ograniczeń w przekazie za pośrednictwem internetu, w tym mediów społecznościowych.

1.4	Zbiór fiszek projektowych	<p>W ramach wzmocnienia partnerstwa na obszarze LSR LGD zorganizowało nabór fiszek z pomysłami na projekty. Zbiór fiszek prowadzony był za pomocą aplikacji jak również w wersji papierowej. LGD podczas spotkań zachęcało do współpracy i zgłaszania nowych inicjatyw/pomysłów poprzez wypełnienie opracowanej fiszki. Zebrane fiszki wskazują na konieczność organizacji zajęć w przedszkolach, szkołach, zajęć aktywizacyjnych dla młodzieży. Wskazują również potrzebę działań opiekuńczych dla seniorów, aktywizacyjnych. Duża część fiszek wskazuje na konieczność inwestycji związanych z małą infrastrukturą rekreacyjną, jak również inwestycje w zakresie odnowy i bezpieczeństwa publicznego.</p>	Przyjęto wszystkie fiszki projektowe do analizy.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI – Cele i wskaźniki VIII – Plan działania	Fiszki zbierano w okresie 02.09.2022-08.05.2023r. w formie elektronicznej oraz papierowej. Zaproszenie do wypełnienia zamieszczone było na stronie www.lgd-bdn.pl oraz gmin członkowskich. Pozyskano informacje od stowarzyszeń, GOK, KGW. Nie stwierdzono żadnych ograniczeń w przekazie za pośrednictwem internetu, w tym mediów społecznościowych. Uzyskano 78 fiszek.
1.5.	Punkt konsultacyjny w biurze LGD	W ramach funkcjonującego punktu konsultacyjnego w godz. pracy biura tj. 7.00-15.00 pozyskiwano ankiety dot. potrzeb mieszkańców, fiszki projektowe, fiszki z pomysłami na granty, przeprowadzano wywiady indywidualne.	Przyjęto wszystkie ankiety do analizy, pozyskane fiszki projektowe.	I - Charakterystyka partnerstwa lokalnego II - Charakterystyka obszaru u ludności objętej wdrażaniem LSR IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR	Punkt był ogólnodostępny, w konsultacjach uczestniczyli mieszkańcy, przedstawiciele samorządów, członkowie KGW, OSP, przedsiębiorcy. Informacja o możliwości konsultowania zapisów LSR w punkcie konsultacyjnym zostały zamieszczone na stronie internetowej.
1.6.	Ankieta skierowana do osób młodych do 25 r.ż. – ankieta nr 3	Ankieta miała na celu pozyskanie informacji o formie spędzania czasu wolnego, o najważniejszych potrzebach, o preferencjach skorzystania z bezpłatnych zajęć, informacji czy młode osoby mają miejsce gdzie mogą się spotkać, czy planują mieszkać w obecnej gminie czy wyprowadzić się do dużego miasta. Informacje są niezbędne aby w strategii ująć operacje na rzecz lokalnego środowiska młodzieżowego, w tym integrujących, animujących.	Przyjęto wszystkie ankiety do analizy, dzięki której pozyskano ważne informacje o potrzebach i problemach osób młodych.	I - Charakterystyka partnerstwa lokalnego II - Charakterystyka obszaru u ludności objętej wdrażaniem LSR IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI – Cele i wskaźniki VIII – Plan działania	Dane zbierane w wersji papierowej od osób młodych do 25 r.ż. m.in. uczniów szkół z obszaru LGD oraz w wersji elektronicznej zamieszczonej na stronie www.lgd-bdn.pl , stronach gmin oraz szkół z terenu LGD. Pozyskano 202 ankiety. Nie stwierdzono żadnych ograniczeń w przekazie za pośrednictwem internetu, w tym mediów społecznościowych.
1.7	Zbiór fiszek w zakresie pomysłów na projekt grantowy	<p>W ramach wzmocnienia partnerstwa na obszarze LSR LGD zorganizowało nabór fiszek z pomysłami na projekty grantowe. Zbiór fiszek miał na celu poznanie zdania o projektach społecznych, na których realizację mieszkańcy chcieliby uzyskać grant. Przedstawione w niej zakresy wsparcia wynikają z dostępnych w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata</p>	Przyjęto wszystkie fiszki projektowe do analizy.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI – Cele i wskaźniki VIII – Plan działania	Fiszki zbierano w formie elektronicznej oraz papierowej. Zaproszenie do wypełnienia zamieszczone było na stronie www.lgd-bdn.pl oraz gmin członkowskich. Pozyskano informacje od stowarzyszeń, GOK, KGW. Nie stwierdzono żadnych ograniczeń w przekazie za pośrednictwem internetu, w tym mediów społecznościowych. Zebrano 38 fiszek.

		2023-2027. Z analizy fiszek wynika iż KGW, stowarzyszenia chciałyby realizować projekty w zakresie dziedzictwa kulturowego z organizacją zajęć dla dzieci i młodzieży w tym zakresie.			
1.8	Punkt konsultacyjny podczas Jesiennego Pikniku Rodzinnego w Wierzbowie	15 października 2022 r. podczas Jesiennego Pikniku Rodzinnego w Wierzbowie pod namiotem Lokalnej Grupy Działania Biebrzański Dar Natury zorganizowany został punkt konsultacyjny mający na celu poznanie potrzeb mieszkańców gmin objętych Lokalną Strategią Rozwoju. Pracownicy biura zachęcali uczestników pikniku do współpracy i zgłaszania nowych inicjatyw/pomysłów poprzez wypełnienie fiszek.	Przyjęto ankiety do analizy.	I - Charakterystyka partnerstwa lokalnego IV -Analiza potrzeb i potencjału LSR, VI- Cele i wskaźniki	W związku z zapotrzebowaniem poznania potrzeb seniorów, po przeanalizowaniu grupy odbiorców, dobrano do ich możliwości adekwatne kanał komunikacji w formie możliwości bezpośredniej rozmowy pozyskania ankiet. Uczestnikami byli mieszkańcy obszaru LGD (w tym seniorzy).

Podsumowanie etapu 1.

Zebrane dane ankietowe w ramach ewaluacji były podstawą do opracowania założeń ankiet w zakresie poznania potrzeb oraz problemów mieszkańców, które były zbierane podczas spotkań konsultacyjnych w gminach członkowskich, oraz za pośrednictwem strony internetowej www.lgd-bdn.pl a także w związku z partnerskimi relacjami z gminami członkowskimi na stronach internetowych gmin. Linki do ankiet były również udostępniane w mediach społecznościowych. Spotkania w gminach członkowskich pozwoliły poznać najważniejsze potrzeby i problemy mieszkańców. Mieszkańcy pracowali w formie warsztatowej, sformułowali najważniejsze problemy: odpływ ludzi młodych, starzejące się społeczeństwo, brak atrakcyjnych miejsc pracy, słabe zaangażowanie mieszkańców w życie społeczne (np. mała aktywność społeczna, niski poziom inicjatyw społecznych). Podjęto również próbę zdefiniowania celi LSR. Ankieta skierowana do osób młodych do 25 r.ż. potwierdziła problem odpływu ludzi młodych albowiem, aż 66 % ankietowanych młodych ludzi wskazało, iż będzie dążyć do tego, aby wyprowadzić się do dużego miasta. **Mając na względzie partnerskie podejście podczas organizowanych spotkań zachęcano mieszkańców już na etapie opracowywania LSR do współpracy i zgłaszania nowych inicjatyw/pomysłów poprzez wypełnienie fiszki projektowej.** W ramach podjętej inicjatywy zbioru pomysłów i inicjatyw do biura LGD wpłynęły fiszki o różnorodnym zakresie oraz od bardzo zróżnicowanych potencjalnych wnioskodawców. Kolejny etap zebrania pomysłów na projekty grantowe również przeprowadzono w formie elektronicznej fiszki rozpowszechnionej w bardzo szerokiej grupie odbiorców (poprzez zamieszczenie linku na profilu FB (i dużej ilości udostępnień), na stronie internetowej LGD oraz gmin członkowskich). Na każdym kroku konsultacji LGD zachęcało do współpracy i zgłaszania nowych inicjatyw i pomysłów co cieszyło się dużym zainteresowaniem, dzięki czemu LGD pozyskało fiszki w zakresie grantów oraz projektów. Przeprowadzone działania w ramach pierwszego etapu dały podstawy do przeprowadzenia etapu 2 czyli określenia celów. Zespół ds. opracowania LSR wszystkie dane pozyskane w ramach powyższego etapu wykorzystał do opracowania LSR.

Etap 2. Określanie celów i ich hierarchii

2.1.	Spotkanie konsultacyjne w klubie seniora	Spotkanie poświęcone było omówieniu planowanych zakresów w ramach EFRR, EFS+, PSWPR. Zebrane wnioski dotyczące diagnozy zostały w kolejnym etapie połączone z wynikami badania ankietowego. Wnioski ze spotkań pozwoliły na sformułowanie brzmienia oraz hierarchii celów wraz z potencjalnymi typami przedsięwzięć. Ponadto zaprezentowano cele w odniesieniu do niwelowania problemów społecznych z którymi boryka się obszar LGD, a także wskazano konieczność wsparcia osób w niekorzystnej sytuacji. W trakcie spotkań	Przyjęto wszystkie wnioski ze spotkani m.in. konieczność wsparcia seniorów poprzez działania animujące, opiekuńcze.	I - Charakterystyka partnerstwa lokalnego IV -Analiza potrzeb i potencjału LSR, VI- Cele i wskaźniki IX - Plan finansowy LSR	W związku z zapotrzebowaniem poznania potrzeb seniorów, po przeanalizowaniu grupy odbiorców, dobrano do ich możliwości adekwatne kanał komunikacji w formie organizacji spotkania w siedzibie klubu seniora w Rudzie. W spotkaniu udział wzięło 20 osób. Ruda 08.12.2022 r.
------	--	---	---	---	---

		wypełniono ankiety dotyczące najważniejszych zakresów do realizacji.			
2.2.	Badanie potrzeb mieszkańców obszaru LGD – ankieta nr 2	Osoby wypełniające ankietę wskazały najważniejsze <i>zakresy do realizacji</i> w ramach EFRR, EFS+, PSWPR w latach 2023-2027.	Przyjęto wszystkie ankiety do analizy, dzięki której pozyskano informacje o najważniejszych wg. mieszkańców zakresach do realizacji w ramach EFRR, EFS+, PSWPR.	IV -Analiza potrzeb i potencjału LSR, VI- Cele i wskaźniki IX - Plan finansowy LSR	Mieszkańcy gmin objętych Lokalną Strategią Rozwoju. W badaniu wzięło udział 150 osób. Ankieta udostępniona na stronie internetowej LGD, na stronach gmin członkowskich i podczas spotkań konsultacyjnych. Nie stwierdzono żadnych ograniczeń w przekazie za pośrednictwem internetu, w tym mediów społecznościowych.
2.3.	Spotkanie konsultacyjne - sektor społeczny	Uczestnicy wyrazili chęć współpracy przy organizacji działań aktywizacyjnych organizowanych przez biuro, wyrazili duże zainteresowanie realizacją projektów grantowych, Ponadto po zapoznaniu się z materiałem dotyczącym projektów partnerskich również jednogłośnie zawnioskowano o ujęcie tych projektów w strategii. Warto podkreślić, iż realizacja projektów grantowych oraz partnerskich jest podejściem innowacyjnym na terenie LGD (w perspektywie finansowej 2015-2022 takie projekty nie były realizowane).	Przyjęto wszystkie wnioski ze spotkania.	IV -Analiza potrzeb i potencjału LSR, V – Spójność, komplementarność i synergia VI- Cele i wskaźniki VIII - Plan działania IX - Plan finansowy LSR	W spotkaniu wzięło udział 20 osób. Przedstawiciele stowarzyszeń w tym. KGW, OSP, klubu seniora, osoby pracujące w świetlicach wiejskich. Wojewodzin, 14.04.2023r.
2.4	Spotkanie konsultacyjne - sektor publiczny	W ramach spotkania zaprezentowano możliwości współpracy i pozyskiwania środków finansowych oraz sformułowano cele i dopasowano odpowiednie przedsięwzięcia. Ponadto sformułowano wnioski: Istnieje duża potrzeba rewitalizacji obszarów zdegradowanych jak również zapewnienia miejsca spotkań dzieci i młodzieży poprzez. np. urządzenie placów zabaw, urządzenie terenów zielonych	Przyjęto wszystkie wnioski ze spotkania.	IV -Analiza potrzeb i potencjału LSR, V – Spójność, komplementarność i synergia VI- Cele i wskaźniki VIII - Plan działania IX - Plan finansowy LSR	W spotkaniu wzięło udział 11 przedstawicieli gmin członkowskich. Wojewodzin, 14.04.2023r.
2.5	Spotkanie konsultacyjne - sektor gospodarczy	W ramach spotkania zaprezentowano możliwości współpracy i pozyskiwania środków finansowych oraz sformułowano cele i dopasowano odpowiednie przedsięwzięcia. Ponadto sformułowano wnioski: należy wspierać przedsiębiorczość w zakresie różnych sekcji PKD. Na rozpoczęcie dział gosp. zaproponowano wysokość wsparcia w wysokości do 100 tys. zł a na rozwój działalności do 250 tys zł, aby umożliwić	Przyjęto wszystkie wnioski ze spotkania.	IV -Analiza potrzeb i potencjału LSR, V – Spójność, komplementarność i synergia VI- Cele i wskaźniki VIII - Plan działania IX - Plan finansowy LSR	W spotkaniu wzięło udział 22 przedsiębiorców, rolników. Wojewodzin, 17.04.2023r.

		skorzystanie większej ilości zainteresowanych osób.			
2.6	Punkt konsultacyjny w biurze LGD	W ramach punktu konsultacyjnego mieszkańcy LGD zapoznawali się z wypracowanymi w ramach partycypacji planowanymi celami LSR oraz wstępną wersją planu działania. Nie zgłosiły one wniosków do zapisów LSR w zakresie celów oraz planu działania.	Osoby konsultujące nie miały uwag do planowanych celów.	IV -Analiza potrzeb i potencjału LSR, VI- Cele i wskaźniki	Punkt był ogólnodostępny, w konsultacjach uczestniczyli mieszkańcy, przedstawiciele samorządów, członkowie KGW, OSP, przedsiębiorcy. Informacja o możliwości konsultowania zapisów LSR w punkcie konsultacyjnym zostały zamieszczone na stronie internetowej.
2.7.	Pogłębione wywiady z beneficjentami (w tym telefoniczne)	Zespół ds. opracowania LSR przeprowadził rozmowy dotyczące najważniejszych zakresów do realizacji w ramach LSR. W ramach rozmów uzyskano informację o konieczności wsparcia przedsiębiorczości w tym rolników.	Przyjęto wszystkie wnioski z przeprowadzonych rozmów.	IV -Analiza potrzeb i potencjału LSR, VI- Cele i wskaźniki VIII - Plan działania	Beneficjenci w ramach perspektywy finansowej 2015-2022. W sumie przeprowadzono 15 rozmów. Wybrano metodę rozmów telefonicznych ze względu na „brak czasu” beneficjentów na udział w organizowanych spotkaniach.

Podsumowanie etapu II:

W ramach etapu przygotowano strukturę celów z podziałem na 2 cele wraz z przypisanymi przedsięwzięciami. Dzięki zorganizowanym spotkaniom z różnymi grupami docelowymi udało się wypracować konkretne rozwiązania na zdiagnozowane problemy. Niestety ograniczony budżet spowodował głęboką dyskusję wśród uczestników aby skupić się na obszarach wymagających najpotrzebniejszego wsparcia. Przeprowadzone działania w ramach drugiego etapu dały podstawy do przeprowadzenia etapu 3 czyli sposobu wyboru i oceny operacji oraz sposobu ustanawiania kryteriów. Zespół ds. opracowania LSR wszystkie dane pozyskane w ramach powyższego etapu wykorzystał do opracowania LSR.

Etap. 3 Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów

3.1.	Spotkanie konsultacyjne	W ramach spotkania oprócz omówienia i zebrania wniosków dotyczących diagnozy skupiono się na opracowaniu sposobu wyboru i oceny operacji oraz ustanawiania kryteriów. W oparciu o projektowany plan działania przedyskutowano i zebrano wnioski w zakresie uwzględnienia w kryteriach preferowania osób w niekorzystnej sytuacji, osób młodych oraz seniorów.	Przyjęto wnioski ze spotkania m.in. premiowanie w kryteriach osób młodych do 25 r.ż.	VII – Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru	W spotkaniu wzięło udział 20 osób. Przedstawiciele stowarzyszeń w tym KGW, klubu seniora, mieszkańcy. Szczuczyn, 05.12.2022 r.
3.2	Spotkanie-warsztat problemowy	Biuro LGD przeprowadziło warsztat problemowy. Omówiono doświadczenie z wyboru operacji w ramach 2014-2020. Osoby w większości wskazywały iż forma praktykowana w perspektywie 2014-2020 była dobrze funkcjonalna i przejrzysta dlatego należy przyjąć zbliżoną formę procedur zaktualizowaną o aktualne przepisy i wytyczne. W oparciu o plan działania przedyskutowano i zebrano wnioski w zakresie uwzględnienia w kryteriach preferowania m.in. osób w niekorzystnej sytuacji, osób młodych oraz	Przyjęto wnioski ze spotkania m.in. premiowanie w kryteriach osób młodych do 25 r.ż.	VII – Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru	W spotkaniu wzięło udział 25 członków LGD. Wojewodzin, 09.05.2023 r.

		seniorów, operacji realizowanych w partnerstwie. Zwrócono uwagę na potrzebę zapewnienia racjonalnego gospodarowania zasobami, na projekty zintegrowane oraz wykazujące innowacyjność.			
3.3.	Punkt konsultacyjny w biurze LGD	W ramach punktu konsultacyjnego mieszkańcy LGD zapoznawali się z wypracowanym w ramach partycypacji planowanym sposobem wyboru operacji. Osoby w większości wskazywały iż forma praktykowana w perspektywie 2014-2020 była dobrze funkcjonalna i przejrzysta dlatego należy przyjąć zbliżoną formę procedur zaktualizowaną o aktualne przepisy i wytyczne.	Osoby konsultujące nie miały uwag do propozycji	VII – Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru	Punkt był ogólnodostępny, w konsultacjach uczestniczyli mieszkańcy, przedstawiciele samorządów, członkowie KGW, OSP, przedsiębiorcy. Informacja o możliwości konsultowania zapisów LSR w punkcie konsultacyjnym zostały zamieszczone na stronie internetowej.
<p>Podsumowanie etapu III:</p> <p>Osoby w większości wskazywały iż forma praktykowana sposobu wyboru i oceny operacji oraz sposobu ustanawiania kryteriów w perspektywie 2014-2020 była funkcjonalna i przejrzysta dlatego należy przyjąć zbliżoną formę procedur zaktualizowaną o aktualne przepisy i wytyczne. Potwierdzeniem jest fakt tylko dwóch protestów wnioskodawców złożonych w całej perspektywie finansowej 2014-2020. W ramach spotkania 09.05.2023 r. uzgodniono premiowanie w ramach kryteriów projektów partnerskich, projektów skierowanych do osób w niekorzystnej sytuacji, seniorów, osób młodych. Ponadto na spotkaniach uzgodniono konieczność stworzenia komunikatora ułatwiającego znalezienie partnera do realizacji projektu na stronie www.lgd-bdn.pl w celu zwiększenia zainteresowania współpracą pomiędzy podmiotami z obszaru LGD, a docelowo realizacją projektów partnerskich. Zespół ds. opracowania LSR wszystkie dane pozyskane w ramach powyższego etapu wykorzystał do opracowania LSR.</p>					
Etap 4. Opracowanie zasad monitoringu i ewaluacji					
4.1.	Spotkanie-warsztat ekspercki	Na spotkaniu omówiono doświadczenia z wdrażania LSR w perspektywie 2014-2020. Zebrano wnioski od uczestników spotkania w zakresie potrzeby bieżącego monitorowania postępów realizacji LSR i jej celów, oceny pracy biura. Uzgodniono zasady monitoringu i ewaluacji.	Przyjęto wnioski ze spotkania	X – Monitoring i ewaluacja	W spotkaniu wzięli udział przedstawiciele organów LGD (zarządu, komisji rewizyjnej, Rady) oraz pracownicy LGD. Wojewodzin, 25.10.2022 r.
4.2	Punkt konsultacyjny w biurze LGD	W ramach punktu konsultacyjnego mieszkańcy LGD zapoznawali się z planowanymi działaniami w zakresie monitoringu i ewaluacji.	Osoby konsultujące nie miały uwag do propozycji	X – Monitoring i ewaluacja	Punkt był ogólnodostępny, w konsultacjach uczestniczyli mieszkańcy, przedstawiciele samorządów, członkowie KGW, OSP, przedsiębiorcy. Informacja o możliwości konsultowania zapisów LSR w punkcie konsultacyjnym zostały zamieszczone na stronie internetowej.
<p>Podsumowanie etapu IV:</p> <p>Osoby w większości wskazywały iż forma monitoringu i ewaluacji w perspektywie 2014-2020 była dobrze funkcjonalna i przejrzysta dlatego należy przyjąć zbliżoną formę zaktualizowaną o aktualne przepisy i wytyczne. Zespół ds. opracowania LSR wszystkie dane pozyskane w ramach powyższego etapu wykorzystał do opracowania LSR.</p>					
Etap 5. Opracowanie planu komunikacji					

5.1.	Spotkanie-warsztat ekspercki	W ramach spotkania uzgodniono podstawowe założenia opracowywania planu komunikacji.	Przyjęto założenia opracowania planu komunikacji	VI – Cele i wskaźniki VIII - Plan działania IX - Plan finansowy LSR	W spotkaniu wzięli udział przedstawiciele organów LGD (zarządu, komisji rewizyjnej, Rady) oraz pracownicy LGD: 15 osób Wojewodzin, 06.10.2022 r.
5.2	Spotkanie konsultacyjne	Spotkanie poświęcone było w szczególności przedstawieniu głównych celów i przesłanek leżących u podstaw opracowania planu komunikacji, opisu zakładanych wskaźników realizacji. W ramach aktywnej dyskusji uzgodniono iż istnieje potrzeba organizacji zajęć integrujących, animujących dla młodzieży, seniorów w zakresie włączenia społecznego oraz cyfrowego. Działania animujące do wdrażania innowacji na terenie LGD.	Przyjęto część wniosków do realizacji w ramach planu działania (przedsięwzięcie dot. aktywizacji). Wnioski uwzględniono w planie komunikacji.	VI – Cele i wskaźniki VIII - Plan działania IX - Plan finansowy LSR	W spotkaniu udział wzięło 13 osób. Mieszkańcy, przedstawiciele organizacji pozarządowych, jst, nauczyciele, przedstawiciele instytucji kultury. Wąsosz 05.12.2022 r.
5.3	Badanie potrzeb mieszkańców obszaru LGD – ankieta nr 4	Ankieta dotyczyła wskazania metod komunikacji ze społecznością lokalną oraz metod monitoringu podczas wdrażania strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność. Pozwoliła poznać najlepsze sposoby informowania mieszkańców o działaniach LGD, kanały przekazywania informacji zwrotnych.	Przyjęto wszystkie ankiety do analizy, dzięki której pozyskano informacje m.in. o skuteczności sposobów informowania.	VI – Cele i wskaźniki VIII - Plan działania IX - Plan finansowy LSR X – Monitoring i ewaluacja	Mieszkańcy gmin objętych Lokalną Strategią Rozwoju. W badaniu wzięło udział 205 osób. Ankieta udostępniona na stronie internetowej LGD. Nie stwierdzono żadnych ograniczeń w przekazie za pośrednictwem internetu, w tym mediów społecznościowych.
5.4	Spotkanie-warsztat ekspercki	W ramach spotkania uwzględniono pozyskane informacje z przeprowadzanych spotkań konsultacyjnych w każdej z gmin członkowskiej, z przeprowadzanych ankiet. (10.10.2022r. – 14.10.2022r.). Opracowano plan komunikacji.	Przyjęto założenia opracowania planu komunikacji	VI – Cele i wskaźniki VIII - Plan działania IX - Plan finansowy LSR	W spotkaniu wzięli udział przedstawiciele organów LGD (zarządu, komisji rewizyjnej, Rady) oraz pracownicy LGD: 15 osób Wojewodzin, 28.03.2023 r.
<p>Podsumowanie etapu V:</p> <p>W trakcie całego partycypacyjnego przygotowywania LSR również uwzględniano dane do opracowywania planu komunikacji m.in. animacji do wdrażania innowacji.</p> <p>Zespół ds. opracowania LSR wszystkie dane pozyskane w ramach powyższego etapu wykorzystał do opracowania LSR oraz opracowania planu komunikacji.</p> <p>Lokalna Strategia Rozwoju obszaru LGD Biebrzański Dar Natury powstała przy ogromnym zaangażowaniu społecznym i instytucjonalnym, zarówno mieszkańców, przedstawicieli instytucji, samorządowców, organizacji pozarządowych i przedsiębiorców. W całym procesie partycypacji wzięło udział blisko 350 osób, zebrano 1084 ankiet i fiszek projektowych którzy reprezentowali cały przekrój mieszkańców zamieszkujących teren LGD Biebrzański Dar Natury, jednak kluczową rolę w procesie partycypacji odegrali mieszkańcy, przedstawiciele stowarzyszeń, seniorzy, osoby młode do 25 r.ż., pracownicy urzędów gminnych, sołtysi, dyrekcja i pracownicy szkół, a także osoby kierujące ośrodkami pomocy społecznej, ośrodków kultury oraz przedsiębiorcy i rolnicy. W strukturze badanych osób zdecydowanie przeważały kobiety, gdyż ich udział w ankiecie nr 1 wyniósł 60%, nr 3 wyniósł 59%, nr 4 wyniósł 68%. Ostateczna wersja Lokalnej Strategii Rozwoju LGD Biebrzański Dar Natury została poddana konsultacjom w okresie od 26 maja do 1 czerwca 2023 r.</p> <p>Lokalna Strategia Rozwoju LGD Biebrzański Dar Natury została zatwierdzona uchwałą Walnego Zebrania w dniu 2 czerwca 2023 r.</p>					

Źródło: opracowanie własne

LGD w trakcie tworzenia każdego etapu LSR, przestrzegała zasad horyzontalnych określonych w art. 9 rozporządzenia 2021/1060, w tym:

- poszanowania praw podstawowych oraz przestrzeganie Karty praw podstawowych Unii Europejskiej;
- zasady równości kobiet i mężczyzn;
- zasady równości szans i niedyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną, w tym zasadę dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;
- zgodności działań z celem wspierania zrównoważonego rozwoju określonego w art. 11 TFUE, oraz z uwzględnieniem celów ONZ dotyczących zrównoważonego rozwoju, a także porozumienia paryskiego i zasady „nie czyn poważnych szkód”.

Ponadto LGD Biebrzański Dar Natury zobowiązuje się do przestrzegania powyższych zasad w trakcie realizacji LSR.

3.2. Udział społeczności w realizacji i aktualizacji LSR

LGD angażować będzie jak największą i reprezentatywną część społeczeństwa we wdrażanie LSR oraz jej aktualizację. Na takim postępowaniu bowiem opiera się podejście Leader i zasady rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność. Dlatego w swoich działaniach LGD stosować będzie zasadę pełnej jawności działań. LGD podejmie również działania aby poinformować o strategii szerszą społeczność lokalną i będzie mobilizowała biernych dotychczas interesariuszy do jej realizacji m.in. poprzez zamieszczenie informacji o opracowanej LSR na stronach gmin członkowskich, udział ze stoiskiem promocyjnym na imprezach plenerowych w gminach aby dotrzeć bezpośrednio do mieszkańców którzy mogą mieć problem np. z podróżowaniem. LGD będzie motywować i umożliwiać prawdziwy udział lokalnej społeczności w realizację LSR w ramach otwartego procesu, przewidując odpowiednie kanały komunikacji w ramach prowadzonych działań aktywizacyjnych. W celu efektywnej komunikacji oraz umożliwienia dzielenia się informacjami, wiedzą, doświadczeniem, celami, zadaniami została utworzona ogólnodostępna grupa LGD Biebrzański Dar Natury na Facebooku.

Prowadzone będą liczne i intensywne działania informacyjno-promocyjne służące udostępnianiu i rozpowszechnianiu informacji na temat LGD i podejmowanych przez nią działań. Jednym z elementów zasady partnerstwa na etapie wdrażania LSR będzie powołanie i funkcjonowanie Zespołu Monitorującego z udziałem członków LGD. Udział we wdrażaniu LSR może być przez mieszkańców obszaru realizowany poprzez działania dotyczące realizacji własnych operacji przyczyniających się do osiągnięcia celów LSR, albo poprzez udział w działaniach LGD w zakresie aktywizacji społeczności, promocji i informacji. Żeby mieszkańcy mogli w ten sposób zrealizować swój udział we wdrażaniu LSR prowadzone będą działania informacyjne i szkoleniowe dotyczące ogłaszanych naborów. LGD wykorzysta szereg metod współpracy z mieszkańcami poprzez wykorzystanie gminnych tablic ogłoszeniowych, strony internetowej własnej oraz gmin social media, spotkania. Członkowie stowarzyszenia otrzymywać będą bieżącą informację na kontakt e-mail. Każdy mieszkaniec będzie mógł uczestniczyć w otwartych spotkaniach warsztatowo- informacyjnych o różnej tematyce. Również udział w pozostałych działaniach aktywizacyjnych, informacyjnych, promocyjnych będzie otwarty dla wszystkich zainteresowanych mieszkańców. Każdy też będzie mógł skorzystać z pomocy pracowników Biura LGD w zakresie wyjaśnień dot. dokumentacji konkursowej. Na stronach www oraz w Biurze każdy zainteresowany będzie miał udostępnione potrzebne materiały. Na stronach umieszczane będą także aktualności, raporty, opracowania, sprawozdania dotyczące działalności LGD i wdrażania LSR. Mieszkańcy mogą przez cały czas zgłaszać do Biura LGD lub za pośrednictwem strony internetowej (*na stronie głównej „Zgłoś pomysł”*) nowego pomysłu/inicjatywy dot. funkcjonowania LGD, wdrażania LSR. Zarząd będzie dokonywał ich analizy i przedstawiał wnioski w zakresie ich uwzględnienia lub odrzucenia. W przypadku uwzględnienia wniosków zarząd zaproponuje podjęcie odpowiedniej decyzji w zakresie zmiany LSR. Wszystkie proponowane zmiany w LSR, również te które zostały zgłoszone przez organy Stowarzyszenia (Zarząd, Rada, WZC) przedstawiane będą jak najszerzej lokalnej społeczności do konsultacji przed ich zatwierdzeniem za pośrednictwem strony internetowej.

W celu zapewnienia udziału mieszkańców w realizacji i aktualizacji LSR opracowany został plan komunikacji, w którym opisano działania komunikacyjne oraz środki przekazu do mieszkańców. W planie komunikacji zawarto również jakie działania skierowane do mieszkańców podejmowane będą w przypadku problemów z realizacją LSR, lub niskim zaangażowaniem społeczności w działania realizowane przez LGD. Dlatego w działaniach zapewniających udział społeczności we wdrażaniu LSR wykorzystywane będą różne formy komunikowania zróżnicowane w zależności od odbiorców, co opisane zostało w wymienionym już planie komunikacji. Ponadto LGD w trakcie realizacji LSR będzie monitorowała dobór metod i jeśli okaże się że komunikacja jest nieskuteczna podejmie szybkie działania w celu rozwiązania problemu. W szczególności planowane są działania aktywizacyjne skierowane do członków LGD w celu wzmacniania partnerskiej współpracy we wdrażaniu LSR. Ponadto LGD zorganizuje działania animacyjne w formie szkolenia/wyjazdu na rzecz wdrażania projektów innowacyjnych.

3.3. Procedura aktualizacji LSR

Zespół opracowujący LSR nie rości sobie prawa do jednoznacznego i nieodwołalnego sposobu określania kierunków działań. Stosunkowo długa perspektywa realizacji Strategii, ewentualne sugestie społeczności lokalnych oraz prowadzona sukcesywnie ewaluacja może wykazać potrzebę modyfikacji pewnych jej zapisów. Bardzo istotne znaczenie ma więc szczegółowe zapisanie procedury aktualizacyjnej na przyszłość. Wprowadzenie stosownych rozwiązań ma zapobiegać niejasnościom i powstawaniu konfliktów wewnątrz.

Mając powyższe na uwadze, w celu dokonania zmian w LSR należy stosować się do następującej instrukcji:

1. Za przygotowanie projektów zmian odpowiada biuro LGD, mogą też być przygotowane przez grupę mieszkańców.
  2. Zmiany mogą być dokonywane w następujących okolicznościach:
    - 2.1. Jako wnioski z ewaluacji LSR.
    - 2.2. Na wniosek Zarządu LGD lub Walnego Zebrania Członków.
    - 2.3. W związku z koniecznością dostosowania dokumentów do wymogów instytucji wdrażającej lub zarządzającej.
    - 2.4. Inne nieokreślone sytuacje, które są korzystne dla LGD.
  3. Projekt wraz z uzasadnieniem zostaje przekazany do konsultacji społecznych (min. 7 dni przed planowanym terminem przyjęcia zmian za pośrednictwem strony internetowej), przy czym zostaje wskazany termin zakończenia konsultacji na stronie internetowej LGD.
  4. Uwagi do projektu zmian mogą wносить mieszkańcy obszaru działania oraz instytucje i organizacje działające na jego terenie.
  5. Biuro LGD sporządza listę uwag ze wskazaniem sposobu ich rozpatrzenia.
  6. Zmiany do LSR wprowadza organ wskazany w statucie LGD Biebrzański Dar Natury.
  7. W sytuacjach wyjątkowych, za które rozumie się zagrożenie dla prawidłowości realizacji projektu możliwe jest skrócenie okresu konsultacji, jednakże wymaga to zgody Prezesa Zarządu.
- Powyższa procedura zabezpiecza interesy społeczności lokalnych w zakresie możliwości wnoszenia uwag do LSR. Jest to niezwykle istotne z punktu wiarygodności i ciągłości realizowanych działań.

Rozdział 4. Analiza potrzeb i potencjału LSR

Analiza potrzeb i potencjału stanowi fundament tworzenia Lokalnej Strategii Rozwoju. Przygotowana została na podstawie diagnozy obszaru Lokalnej Grupy Działania Biebrzański Dar Natury oraz przeprowadzonej analizy SWOT, która określa czynniki wewnętrzne, czyli mocne i słabe strony obszaru oraz czynniki zewnętrzne, czyli szanse i zagrożenia, które decydują o możliwościach rozwojowych danego obszaru oraz danych statystycznych pochodzących z oficjalnej statystyki GUS oraz informacji pozyskanych z gmin. Analiza ta powstała również na podstawie przeprowadzonych w trakcie konsultacji ze społecznością lokalną badań ankietowych. Badania te pomogły zebrać opinie mieszkańców obszaru LGD Biebrzański Dar Natury na temat obszarów, jakimi powinna zająć się nowa Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2023-2027. W wyniku działań na wielu płaszczyznach udało się stworzyć analizę zachodzących zjawisk, szans i problemów, jakie mają miejsce na obszarze LGD Biebrzański Dar Natury. Jest to kluczowy element do poprawnego zidentyfikowania i zdiagnozowania czynników istotnych dla

rozwoju obszaru. W wielu obszarach analiza zawiera porównanie sytuacji na obszarze LGD Biebrzański Dar Natury z sytuacją w skali regionu województwa podlaskiego oraz kraju. W celach porównawczych poza danymi z końca 2021 r. w wielu analizach umieszczono dane z lat poprzednich – aby zobrazować dynamikę zmian i kierunki rozwoju poszczególnych obszarów funkcjonowania społeczności lokalnych.

Analiza SWOT LGD Biebrzański Dar Natury

Tabela 8. Czynniki analizy SWOT LGD Biebrzański Dar Natury

Czynniki zewnętrzne			
Mocne strony	Odniesienie do diagnozy	Słabe strony	Odniesienie do diagnozy
<ul style="list-style-type: none"> - baza doświadczeń ze zrealizowanych programów na rzecz ludności lokalnej - poprawny stan infrastruktury publicznej - walory przyrodnicze oraz czyste środowisko - nawiązane relacje i współpraca różnych środowisk - działalność dużych zakładów produkcyjnych i przetwórstwa mleka - zabytki 	<p>Zgłoszono podczas spotkań partycypacyjnych. Diagnoza pkt. 4.3 Potencjał gospodarki/przedsiębiorczości Diagnoza. Pkt. 4.7 Potencjał dziedzictwa kulturowego/zabytków Diagnoza. Pkt. 4.8 Potencjał dla rozwoju turystyki</p>	<ul style="list-style-type: none"> - malejąca liczba mieszkańców - brak atrakcyjnych miejsc pracy, niskie zarobki - mała aktywność mieszkańców - nieatrakcyjność obszaru dla młodych ludzi - niedostateczny i nierównomierny rozwój infrastruktury publicznej (turystycznej, rekreacyjnej, kulturalnej, sportowej) - niedostateczna oferta edukacyjna, kulturalna - niedostateczny rozwój odnawialnych źródeł energii - niewystarczająca ilość działań skierowanych do dzieci i młodzieży - niewystarczające wsparcie dla przedsiębiorców na obszarach wiejskich - niskie kwalifikacje zawodowe mieszkańców - słabe wsparcie skierowane do seniorów oraz osób niepełnosprawnych - ukryte bezrobocie - niedostateczny dostęp do usług zdrowotnych - odpływ ludzi młodych 	<p>Zgłoszono podczas spotkań partycypacyjnych. Diagnoza pkt. 4.1 Zagospodarowanie przestrzenne i układ osadniczy Diagnoza pkt. 4.3 Potencjał gospodarki/przedsiębiorczości Diagnoza pkt. 4.4 Sytuacja społeczno-gospodarcza, demografia - rynek pracy Diagnoza pkt. 4.5 Kapitał społeczny Diagnoza pkt. 4.6 Problemy społeczne, dostępność i zidentyfikowane nierówności Diagnoza pkt. 4.11 Obszar edukacji Diagnoza pkt. 4.12 Uwarunkowania środowiskowe</p>
Czynniki wewnętrzne			
Szanse	Odniesienie do diagnozy	Zagrożenia	Odniesienie do diagnozy
<ul style="list-style-type: none"> - czyste, zdrowe środowisko naturalne - środki zewnętrzne umożliwiające rozwój regionu - powrót wykształconej młodzieży oraz emigrantów - inteligentne rozwiązania na obszarach wiejskich - wzrost zainteresowania agroturystyką - rozwój przedsiębiorczości, w tym pozarolniczej działalności - wsparcie edukacji - wsparcie usług opiekuńczych w lokalnej społeczności 	<p>Przedstawione szanse wynikają z analizy trendów wskazanych w diagnozie społeczno-gospodarczej obszaru LGD lub zostały zgłoszone przez mieszkańców podczas spotkań partycypacyjnych.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - starzejące się społeczeństwo - inflacja - bezrobocie - zanieczyszczenie powietrza - globalny kryzys gospodarczy i finansowy - pogorszenie się bezpieczeństwa w wymiarze lokalnym i międzynarodowym - kryzys migracyjny - stan epidemii - wysokie koszty zatrudnienia - wzrost osób korzystających z pomocy społecznej - niska opłacalność małych gospodarstw rolnych 	<p>Przedstawione szanse wynikają z analizy trendów wskazanych w diagnozie społeczno-gospodarczej obszaru LGD lub zostały zgłoszone przez mieszkańców podczas warsztatów partycypacyjnych.</p>

<ul style="list-style-type: none"> - zwiększenie nakładów finansowych na działania skierowane do dzieci i młodzieży - nowoczesne technologie, cyfryzacja i internet - moda na zdrowy i aktywny tryb życia 			
--	--	--	--

Źródło: opracowanie własne

4.1. Zagospodarowanie przestrzenne i układ osadniczy

Obszar LGD Biebrzański Dar Natury to w większości użytki rolne oraz lasy głównie sosnowe i mieszane, które stanowią ograniczenie w rozwoju struktury sieci osadniczej (np. Biebrzański Park Narodowy i jego otulina ograniczający rozwój przestrzenny w gminach członkowskich). Według mieszkańców istnienie atrakcyjnych pod względem przyrodniczym obszarów NATURA 2000 jest także czynnikiem ograniczającym zagospodarowanie terenu. Lokalna Grupa Działania swoim zasięgiem obejmuje obszar ośmiu gmin, cztery posiadają charakter wiejski: Grajewo, Przytuły, Radziłów oraz Wąsosz, kolejne trzy gminy miejsko-wiejskie: Jedwabne, Rajgród i Szczuczyn oraz jedna miejska Grajewo, gdzie zlokalizowanych jest najwięcej zakładów przemysłowych. Ze względu na większy udział gmin wiejskich, dominuje głównie działalność rolnicza prowadzona najczęściej na bazie indywidualnych gospodarstw rolnych, specjalizujących się głównie w jednym kierunku działalności, produkcji mleka. W opinii mieszkańców zagospodarowanie przestrzenne, głównie w małych wiejskich miejscowościach rzutuje na specyfikę nierównomiernego dostępu do niektórych usług.

Obszar LGD, poza kilkoma większymi ośrodkami miejskimi, charakteryzuje rozproszona sieć osadnicza. Wpływa to na specyficzne więzi społeczne. Mieszkańcy zauważają pogłębiające się dysproporcje w rozwoju obszarów wiejskich (typowo rolniczych) i podmiejskich oraz miejskich. Deklarują potrzebę większego i bardziej powszechnego dostępu do infrastruktury publicznej, kulturalnej, rekreacyjnej i usług świadczonych przez istniejące obiekty oraz urządzenia miejsc spotkań lokalnej społeczności w szczególności dla osób młodych (w tym dzieci i młodzieży) oraz seniorów z zachowaniem zasady równości szans i niedyskryminacji jak również zapewnieniem odpowiedniej dostępności usług i infrastruktury dla osób z niepełnosprawnościami. Z drugiej zaś strony uczestnicy konsultacji przyznają, iż słabo wykorzystany jest potencjał już istniejących świetlic wiejskich, oraz obiektów kulturalnych przy jednoczesnej niewystarczająco powszechnej infrastrukturze rekreacyjnej i słabo zagospodarowanym potencjale przyrodniczym tego obszaru. W wielu miejscowościach od lat zaniedbana jest przestrzeń publiczna, widoczne są braki w zakresie m.in.: obiektów kulturalnych, infrastruktury sportowej, placów zabaw czy świetlic wiejskich a także obserwowane jest niszczenie obiektów zabytkowych, które mogłyby być wykorzystane na cele społeczne. Te wskazane przez uczestników konsultacji obszary problemowe uzasadniają potrzebę równomiernego rozwoju obszaru LGD.

Aby poprawiać, zaspokoić jakość życia mieszkańców oraz przyczyniać się do wzrostu aktywności społecznej i obywatelskiej w życiu społecznym, zaplanowane będą przedsięwzięcia z zakresu infrastruktury publicznej dla lokalnej społeczności, które podlegać będą standardom dostępności.

4.2. Dostępność infrastrukturalna, w tym do usług społecznych

Uczestnicy spotkań konsultacyjnych wskazują na niekompletnie rozwiniętą infrastrukturę publiczną LGD Biebrzański Dar Natury - jako barierę rozwojową, obniżającą atrakcyjność obszaru LGD. Odczuwane są tutaj gorsze warunki życia przekładające się na szereg wyzwań społecznych i gospodarczych, w tym opuszczanie obszaru LGD przez osoby młode czy mniejszą atrakcyjność inwestycyjną na tym obszarze. Mieszkańcy obszaru LGD Biebrzański Dar Natury wskazują na niewystarczający dostęp do usług opieki nad dziećmi czy potrzebę większej dostępności i atrakcyjności przestrzeni publicznych dla osób młodych, seniorów, rodzin z dziećmi czy osób z niepełnosprawnością. Dlatego też jakość życia, czy nasilające się problemy społeczne, wynikają w dużej mierze

z braku odpowiedniej oferty kulturowej lub rekreacyjnej. Wobec powyższego nasuwa się wniosek, że w ramach realizacji LSR powinny być wspierane działania ukierunkowane zatem na przywrócenie lokalnej społeczności terenów i obiektów, znajdujących się w przestrzeni publicznej oraz wsparcie inwestycji działających w sferze kultury, usług opiekuńczych i rewitalizacji obiektów, dzięki czemu pozyskane środki skierowane zostaną na modernizację wielu obiektów, jak również pozwoli to na uzyskanie miejsc do realizacji projektów z zakresu włączenia społecznego. Infrastruktura będąca przedmiotem wsparcia będzie podlegać standardom dostępności. Budowa nowej infrastruktury oraz procesy dostosowania i modernizacji już istniejącej będą przebiegać zgodnie z zasadami uniwersalnego projektowania, a tam, gdzie nie będzie możliwe ich pełne zastosowanie, zostaną wprowadzone usprawnienia eliminujące bariery funkcjonalne oraz zwiększenie dostępności obszarów obecnie zdegradowanych. Realizowane działania będą uwzględniać wymogi dotyczące zasady równości szans i niedyskryminacji, oraz zapewnią odpowiednią dostępność do infrastruktury dla osób z niepełnosprawnościami.

4.3. Potencjał gospodarki/ przedsiębiorczości

Obszar LGD Biebrzański Dar Natury posiada charakter typowo rolniczo. Większe zakłady przemysłowe m.in. Pfleiderer Grajewo S.A., Spółdzielnia Mleczarska „MLEKPOL”, Produkcyjno-Usługowa Spółdzielnia Pracy „Zakrem” zlokalizowane są głównie na terenie powiatu grajewskiego, w mieście Grajewo. Istotnym wskaźnikiem prezentującym lokalną gospodarkę jest liczba pomiotów gospodarczych zarejestrowanych w REGON. Z analizy poniższych danych wynika, że na obszarze LGD w roku 2021 w rejestrze REGON zarejestrowanych było 3 697 podmiotów gospodarki narodowej, z czego 3 537 jednostek należało do sektora prywatnego, a reszta (160) do publicznego. W obrębie obszaru LGD najwięcej zarejestrowanych osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą zanotowano w mieście Grajewo (1 536 osób), gminie Szczuczyn (294 osoby) oraz gminie Rajgród (274 osoby). Wśród spółek przeważały spółki cywilne (208). Na terenie obszaru LGD Biebrzański Dar Natury działało 165 podmiotów należących do fundacji, stowarzyszeń, organizacji społecznych oraz 10 spółdzielni. Wśród osób prawnych i jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnych najwięcej jest fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych.

Tabela 9. Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON w 2021 r. (stan w dniu 31 XII).

Nazwa gminy	Ogółem	Sektor		Z ogółem							Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą
				Osoby prawne i jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej							
		publiczny	Prywatny	razem	w tym				Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą		
					spółki handlowe		spółki cywilne	spółdzielnie		fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne	
razem	w tym z udziałem kapitału zagraniczn										
Grajewo (miasto)	1 950	70	1 880	466	102	2	145	4	70	1 536	
Grajewo	304	13	291	67	13	1	8	-	21	244	
Radziłów	186	12	174	53	4	-	11	1	12	138	
Rajgród	344	12	332	79	7	-	16	2	19	274	
Szczuczyn	373	20	353	88	16	1	12	3	16	294	
Wąsosz	147	11	136	34	1	-	6	-	8	113	
Jedwabne	307	14	293	63	6	-	10	-	14	244	
Przytuły	86	8	78	18	3	-	-	-	5	68	
Obszar LGD	3 697	160	3 537	868	152	4	208	10	165	2 911	

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Tabela 10. Podmioty prowadzące działalność gospodarczą wg wybranych sekcji w 2021 r. (stan w dniu 31 XII).

Nazwa gminy	Ogółem	Podmioty prowadzące działalność gospodarczą wg wybranych sekcji											
		A	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M
Grajewo (miasto)	1 246	7	121	3	3	237	451	168	52	39	31	18	116
Grajewo	216	15	30	1	1	54	53	34	5	4	5	-	14
Radziłów	124	20	12	-	-	49	28	5	2	1	1	-	6
Rajgród	230	23	22	1	-	55	69	21	10	4	5	2	18
Szczuczyn	255	10	23	-	-	64	83	34	5	6	11	1	18
Wąsosz	101	5	13	-	-	40	29	6	1	1	-	-	6
Jedwabne	213	11	20	-	-	79	68	10	4	-	3	2	16
Przytuły	62	6	10	-	-	17	21	2	-	1	1	-	4
Obszar LGD	2447	97	251	5	4	595	802	280	79	56	57	23	199

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

SEKCJE:

- Sekcja A – Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo
- Sekcja D – Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych
- Sekcja E – Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją
- Sekcja F – Budownictwo
- Sekcja G – Handel; naprawa pojazdów samochodowych
- Sekcja H – Transport i gospodarka magazynowa
- Sekcja I – Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi
- Sekcja J – Informacja i komunikacja
- Sekcja K – Działalność finansowa i ubezpieczeniowa
- Sekcja L – Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości
- Sekcja M – Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna

Analizując podmioty gospodarcze prowadzące działalność na obszarze działania LGD warto zauważyć, iż najwięcej działało w sekcji G (Handel; naprawa pojazdów samochodowych – 802 podmioty). Oprócz tego zainteresowaniem cieszyły się także sektory z sekcji F (Budownictwo), H (Transport i gospodarka magazynowa), oraz C (Przetwórstwo przemysłowe). Z analiz wynika efekt braku lub bardzo ograniczonego kapitału na rozwój i inwestowanie w nowe dziedziny czy przedsięwzięcia, niski poziom dostępności funduszy pomocowych dla właścicieli małych firm oraz brak wsparcia merytorycznego dla osób chętnych na tworzenie mikroprzedsiębiorstw. Dość dużym zagrożeniem dla sektora małych i średnich przedsiębiorstw w regionie jest wzrost cen energii i paliw, wysoka inflacja oraz obciążenia fiskalne, wpływające na kondycję finansową firm a skutkujące m.in. zmniejszeniem możliwości finansowania inwestycji czy ograniczonymi możliwościami wykorzystania funduszy unijnych. Efektem takiej sytuacji może być proces zaprzestawania działalności. To z kolei niesie za sobą spadek liczby oficjalnych miejsc pracy i ograniczenie prowadzenia działalności gospodarczej. Dlatego też wypracowane wnioski z mieszkańcami podczas spotkań jednoznacznie wskazują, iż należy wspierać różnego rodzaju działalności poprzez wsparcie przedsiębiorczości. Analizując rejestr pod kątem liczby zatrudnionych pracowników można stwierdzić, że najliczniejszą grupę podmiotów gospodarki stanowią mikroprzedsiębiorstwa, czyli podmioty zatrudniające mniej niż 10 osób. Reasumując poniższe dane, największy udział stanowią przedsiębiorstwa zatrudniające mniej niż 50 pracowników (3 701 os.). Na terenie LGD podmioty zatrudniające powyżej 1000 osób działają jedynie w Mieście Grajewo.

Tabela 11. Podmioty gospodarki narodowej wg wielkości zatrudnienia- 2020 r.

Nazwa gminy	Podmioty gospodarki narodowej wg wielkości zatrudnienia				
	0 - 9	10 - 49	50 - 249	250 - 999	1000 i więcej
Grajewo (miasto)	1 929	57	15	0	1
Grajewo	301	9	1	0	0
Radziłów	177	7	0	0	0
Rajgród	332	8	2	0	0
Szczuczyn	352	12	2	0	0
Wąsosz	139	4	0	0	0
Jedwabne	280	8	2	0	0
Przytuły	85	1	0	0	0
Obszar LGD	3 595	106	22	0	1
woj. podlaskie	109 479	2 979	695	68	15
Polska	4 670 749	133 936	27 263	3 518	748

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Ważnym wskaźnikiem przedsiębiorczości jest zarejestrowana liczba nowych podmiotów gospodarczych. Zarówno w województwie podlaskim, jak i na terenie Lokalnej Grupy Działania Biebrzański Dar Natury można zauważyć, że w roku 2020 niepokój związany z pandemią znalazł swoje odzwierciedlenie w zahamowaniu przyrostu nowych rejestracji, a następnie doszło do spadku liczby nowo zarejestrowanych działalności. Nadal jednak średnia liczba ta jest wyższa w porównaniu z rokiem 2015 – w województwie o 10 %, a na obszarze LGD o 8 %.

W Grajewie, gminie wiejskiej i miejskiej trend spadkowy przebiega bardziej dynamicznie i nowo zarejestrowanych przedsiębiorstw jest mniej niż w roku 2015, co przedkłada się na trudną sytuację młodych osób na rynku pracy. Możliwość stabilizacji zarobkowej wpływa bowiem na decyzje o zakładaniu rodziny, posiadaniu dzieci, ich kształceniu, wspieraniu starszego pokolenia, współdecydowaniu o kierunkach rozwoju miejsca zamieszkania. Analiza SWOT potwierdza, iż słabą stroną obszaru jest wciąż niewystarczające wsparcie dla przedsiębiorców na obszarach wiejskich. W związku z powyższym ważnym obszarem tematycznym w nowej strategii rozwoju będzie wsparcie przedsiębiorczości na terenie objętym LSR w zakresie rozwoju/podejmowania działalności. Realizowane działania będą uwzględniać wymogi dotyczące zasady równości szans i niedyskryminacji, oraz konieczności zapewnienia odpowiedniej dostępności usług lub infrastruktury.

Tabela 12. Podmioty nowo zarejestrowane na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym.

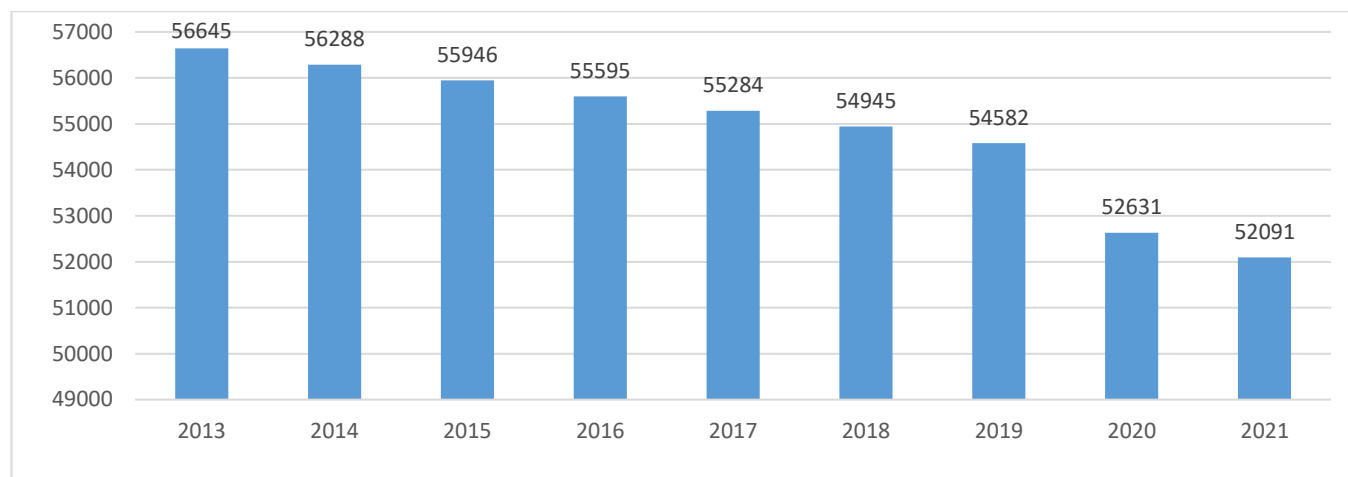
Nazwa gminy	Podmioty nowo zarejestrowane na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym						
	Rok 2015	Rok 2016	Rok 2017	Rok 2018	Rok 2019	Rok 2020	Rok 2021
woj. podlaskie	113	109	116	135	136	119	126
Grajewo (miasto)	130	121	125	138	141	102	103
Grajewo	67	62	62	79	123	74	36
Radziłów	39	43	27	47	65	76	53
Rajgród	85	74	92	114	89	96	107
Szczuczyn	97	78	81	90	109	104	97
Wąsosz	43	60	52	76	67	86	46
Jedwabne	64	64	59	104	127	102	100
Przytuły	22	51	58	90	76	76	54
Średnia dla obszaru LGD	68	69	70	92	100	90	75

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

4.4 Sytuacja społeczno gospodarcza, demografia - rynek pracy

Na przestrzeni lat 2013-2021 liczba mieszkańców wszystkich gmin obszaru LGD Biebrzański Dar Natury uległa zmniejszeniu i zmalała o 4 554 osoby. Według danych GUS na koniec 2021 roku wynosiła 52 091 osób. Wartość ta

zmaląa o 8,74 % w relacji do stanu bazowego z 2013 roku. Dane wskazują, że na przestrzeni 8 lat spadek liczby ludności odnotowywany był rok do roku.

Wykres 1. Zmiana liczby mieszkańców obszaru LGD w latach 2013-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Przyczyn zmniejszania się liczby mieszkańców LGD należy upatrywać w wysokim, ujemnym saldzie migracji oraz niskim i ujemnym w ostatnich latach przyroście naturalnym. Analiza przyrostu naturalnego w poszczególnych gminach ukazuje problem, który dotyczy całego obszaru objętego LSR. Z analizy danych wynika, że w większości gmin wchodzących w skład LGD Biebrzański Dar Natury na przestrzeni ostatnich lat, średnioroczny przyrost naturalny był ujemny.

Tabela 13. Przyrost naturalny wg gmin w latach 2013-2021.

Nazwa gminy	Przyrost naturalny wg gmin								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Grajewo (miasto)	12	40	4	50	39	-34	35	-67	-68
Grajewo	-6	1	-14	-11	11	-20	10	-14	-40
Radziłów	-10	-11	5	-11	-7	-17	-11	-51	-34
Rajgród	-18	0	1	-18	-5	-2	-25	-43	-50
Szczuczyn	-2	-4	-8	-14	-10	-6	-18	-42	-36
Wąsosz	-12	-14	-5	-3	-23	-11	-10	-20	-42
Jedwabne	-9	-5	14	-1	5	-22	-10	-24	-35
Przytuły	3	-1	0	0	-7	-4	-6	6	-9
Obszar LGD	-5,25	0,75	-0,3	-1	0,37	-14,5	-17,5	-31,8	-39,25
Polska	-17736	-1307	-25613	-5752	-870	-26022	-34755	-122046	-188006
woj. podlaskie	-1533	-821	-1477	-898	-472	-1179	-1159	-4065	-6613

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Konsekwencje ujemnego salda migracji i przyrostu naturalnego można zauważyć w strukturze wieku produkcyjnego ludności obszaru LGD.

Tabela 14. Saldo migracji wg gmin w latach 2016-2021.

Nazwa gminy	Saldo migracji					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Grajewo (miasto)	-84	-117	-105	-62	-123	-124
Grajewo	-50	-29	-15	-55	-16	9
Radziłów	-42	-26	-23	-18	-13	-56
Rajgród	-19	-62	-32	-58	-34	-23
Szczuczyn	-39	-14	-39	-66	-22	-31
Wąsosz	-39	-48	-46	-27	-15	-18
Jedwabne	-43	-21	-27	-40	-33	-38
Przytuły	-9	-24	-19	-29	-18	-11
Obszar LGD	-325	-341	-306	-355	-274	-292
woj. podlaskie	-1287	-1701	-2014	-2032	-1318	-1214

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Saldo migracji na obszarze LSR według stanu na koniec 2020 r.- 274 os.

Tabela 15. Gminy zagrożone trwałą marginalizacją.

Obszar	Gminy zagrożone trwałą marginalizacją					
Powiat grajewski	Grajewo	Radziłów	Rajgród	Wąsosz	Szczuczyn	
Powiat łomżyński	Jedwabne	Przytuły	-	-	-	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.gov.pl/web/fundusze-regiony/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego

Z powyższej tabeli jednoznacznie wynika, że większość gmin objętych LSR jest zagrożonych trwałą marginalizacją.

Liczba gmin zagrożonych trwałą marginalizacją objętych LSR - 7 gmin.

Tabela 16. Udział ludności w wieku nieprodukcyjnym w liczbie mieszkańców (%) – 2020 r.

Nazwa gminy	Udział ludności w wieku nieprodukcyjnym w liczbie mieszkańców (%) – 2020 r.		
	w wieku nieprodukcyjnym ogółem	Liczba mieszkańców ogółem	% udział osób w wieku nieprodukcyjnym
Grajewo (miasto)	7 859	21 455	37
Grajewo	1 971	5 555	35
Radziłów	1 677	4 491	37
Rajgród	1 765	4 798	37
Szczuczyn	2 140	5 910	36
Wąsosz	1 251	3 427	37
Jedwabne	1 850	5 035	37
Przytuły	719	1 960	37
Obszar LGD	19 232	52 631	37

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Analizując powyższe zestawienie udział liczby osób w wieku nieprodukcyjnym na obszarze LSR (19 232 os.) w liczbie mieszkańców obszaru objętego LSR (52 631 os.) w roku 2020 kształtował się na poziomie 37 %.

Tabela 17. Liczba mieszkańców wg grup wiekowych.

Nazwa gminy	Liczba mieszkańców											
	w wieku przedprodukcyjnym - 14 lat i mniej				w wieku produkcyjnym: 15-59 lat kobiety, 15-64 lata mężczyźni				w wieku poprodukcyjnym			
	2016	2018	2020	2021	2016	2018	2020	2021	2016	2018	2020	2021
Grajewo (miasto)	3111	3102	3283	3232	15028	14551	13596	13363	3991	4282	4576	4708
Grajewo	985	956	956	942	3917	3889	3584	3548	970	982	1015	1034
Radziłów	764	742	700	682	3099	3066	2814	2769	950	971	977	970
Rajgród	769	732	668	641	3520	3443	3033	2985	1033	1089	1097	1094
Szczuczyn	943	897	914	917	4051	3970	3770	3690	1151	1215	1226	1233
Wąsosz	602	563	537	530	2440	2344	2176	2144	717	724	714	698
Jedwabne	780	796	794	774	3577	3498	3185	3136	1030	1036	1056	1060
Przytuły	343	330	309	304	1433	1374	1241	1230	391	393	410	407
LGD	8297	8118	8161	8022	37065	36135	33399	32865	10233	10692	11071	11204

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Od 2016 roku obserwuje się spadek udziału osób w wieku przedprodukcyjnym oraz produkcyjnym, na rzecz wzrostu udziału osób w wieku poprodukcyjnym. Trend ten jest oznaką starzejącego się społeczeństwa. Zjawisko to jest już bardzo widoczne na obszarze LGD. Świadczą o tym m.in. poziom dwóch wskaźników. Pierwszy, którym jest udział osób w wieku poprodukcyjnym w liczbie mieszkańców, na koniec 2021 przekraczał już wartość 21%. Drugim wskaźnikiem jest porównanie udziału osób w wieku poprodukcyjnym do udziału osób w wieku przedprodukcyjnym. Fakt odpływu ludzi młodych z obszaru LGD, wskazywany jest jako słaba strona obszaru i zagrożenie dla rozwoju. Powoduje to, że pokolenie ich rodziców i dziadków pozostaje bez wsparcia zarówno fizycznego jak i ekonomicznego w wieku kiedy wsparcie to okazuje się często niezbędne. To z kolei powoduje, że osoby te mogą być narażone na zamknięcie w domach lub ośrodkach stałej opieki, bez możliwości aktywnego życia na emeryturze. Dlatego należy dołożyć starań, aby działania aktywizujące społeczność w ramach wdrażania LSR umożliwiały aktywność również tej grupie społeczności lokalnej. Przeprowadzone analizy wskazują na starzenie się społeczeństwa i prognozują niekorzystne zmiany demograficzne na obszarze. Jak podaje źródło *GUS Sytuacja osób starszych w 2021 roku. str. 23*, w 2050 roku około 40 % społeczeństwa to będą osoby powyżej 60 roku życia. Obszar LGD Biebrzański Dar Natury charakteryzuje się niekorzystny wzrostem liczby osób korzystających z usług społecznych (z powodu wieku, choroby lub innych przyczyn wymagających pomocy innych osób). Biorąc pod uwagę starzenie się społeczeństwa regionu należy przypuszczać, że główną grupą beneficjentów tego rodzaju pomocy są osoby starsze. Oznacza to realne prawdopodobieństwo występowania w grupie osób starszych stanu ograniczonej samodzielności życiowej wymagającej uruchomienia systematycznych działań o charakterze opiekuńczo. Dlatego też niezbędne jest podjęcie działań w celu realizacji projektów dotyczących rozwoju usług opiekuńczych dla potrzebujących osób w codziennym funkcjonowaniu.

Niekorzystne zmiany demograficzne zachodzące na obszarze LGD w okresie ostatnich lat pokazuje poniższe zestawienie.

Tabela 18. Porównanie procentowego udziału poszczególnych grup wiekowych ludności.

Nazwa gminy	Liczba mieszkańców wg. poszczególnych grup w wieku (w %):								
	przedprodukcyjnym			produkcyjnym			poprodukcyjnym		
	2013	2016	2021	2013	2016	2021	2013	2016	2021
Grajewo (miasto)	14,47	14,06	15,17	69,83	67,91	62,73	15,71	18,03	22,10
Grajewo	18,07	16,77	17,05	66,24	66,71	64,23	15,70	16,52	18,72
Radziłów	16,00	15,87	15,43	64,86	64,39	62,63	19,15	19,74	21,94
Rajgród	15,04	14,45	13,58	66,74	66,14	63,24	18,22	19,41	23,18
Szczuczyn	15,75	15,35	15,70	67,29	65,92	63,18	16,96	18,73	21,11
Wąsosz	17,11	16,01	15,72	64,04	64,91	63,58	18,85	19,07	20,70
Jedwabne	15,10	14,48	15,57	66,78	66,40	63,10	18,12	19,12	21,33
Przytuły	16,23	15,83	15,66	65,52	66,13	63,37	18,24	18,04	20,97
Obszar LGD	15,97	15,35	15,49	66,41	66,06	63,26	17,62	18,58	21,26

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Analizy dotyczące struktury demograficznej pokazują, że obszar LGD już zaczyna odczuwać silną presję demograficzną związaną z dynamicznym wzrostem odsetka najstarszych mieszkańców. W kolejnych latach tendencja ta będzie przybierać na sile, co wymusi rozwój usług i produktów kierowanych do grupy osób w wieku poprodukcyjnym.

Rynek pracy kształtowany jest poprzez podaż pracy oraz popyt na pracę. Podaż pracy to zasób siły roboczej – ogół osób już pracujących bądź poszukujących zatrudnienia za określoną płacę. Popyt na pracę to zgłaszane przez pracodawców zapotrzebowanie na pracę, czyli liczba osób, którą pracodawcy gotowi są zatrudnić oferując określone wynagrodzenie. Najważniejszymi czynnikami wpływającymi na popyt na pracę są koszty i wydajność pracy oraz zapotrzebowanie na dobra i usługi. Popyt na pracę jest więc popytem pochodnym – wynikającym z popytu na produkty lub usługi, do wytworzenia których potrzebna jest praca. Rynek pracy jest kluczową dziedziną charakteryzującą potencjał i ograniczenia rozwojowe poszczególnych obszarów.

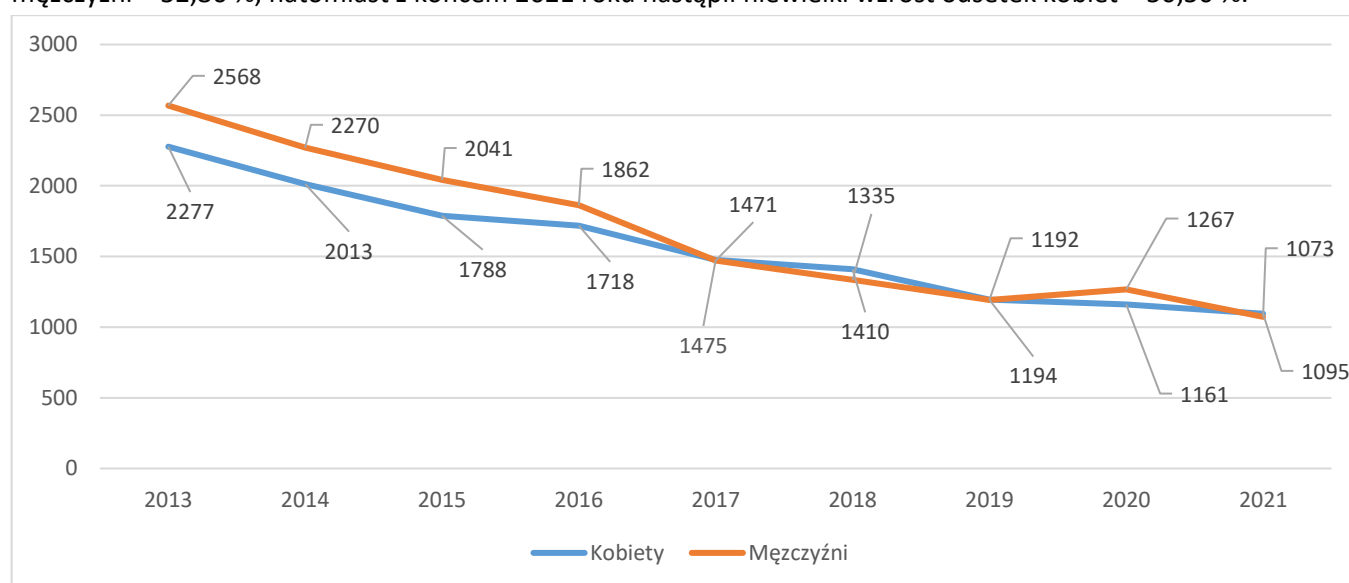
Poniższa tabela ilustruje zmniejszenie bezrobocia na terenie LGD. W latach 2015 - 2021 liczba zarejestrowanych osób bezrobotnych uległa zmniejszeniu o 44 % łącznie na całym obszarze LGD. To większy spadek niż w województwie podlaskim (-40 %). Najbardziej obniżyła się liczba osób bez pracy w gminach Jedwabne i Przytuły (o 64 % w każdej) na co ma wpływ prężnie rozwijająca się firma Sonarol Sp.j. z siedzibą w Jedwabnym. We wszystkich gminach, podobnie jak w całej Polsce, liczba osób bezrobotnych uległa zmniejszeniu. Bezrobocie od lat pozostaje jednym z najważniejszych problemów społecznych. A widocznie odzwierciedla to rok 2020, gdzie lockdown wywołany epidemią COVID 19 przyczynił się do pogorszenia sytuacji szczególnie w branży turystycznej, gastronomicznej oraz wzrostu osób bezrobotnych. Choć epidemia COVID 19 spowodowała, że ludność masowo zaczęła pracować w domu w regionie trend ten nie przyjął się na stałe. Jak wskazywali mieszkańcy podczas spotkań konsultacyjnych może to być związane z brakiem dostępu do szybkiego internetu w miejscowościach. Warto podkreślić, że osoby i społeczności najbardziej dotknięte zmianami wywołanymi przez COVID-19 to często osoby, które już znajdują się w najbardziej niekorzystnej sytuacji - mieszkają w dzielnicach o słabej infrastrukturze, mają słabą perspektywę zatrudnienia, a ich dochody nie zapewniają im wygodnego standardu życia. Zdaniem mieszkańców istotnym problemem gospodarczym i społecznym na obszarze LGD jest trudna sytuacja młodych osób na rynku pracy, dlatego też kluczem na rozwiązanie tych problemów jest potrzeba wsparcia przedsiębiorczości na terenie objętym Lokalną Strategią Rozwoju, a tym samym próba zatrzymania osób młodych na obszarze LGD.

Tabela 19. Bezrobotni zarejestrowani ogółem.

Nazwa gminy	Bezrobotni zarejestrowani ogółem						
	Rok 2015	Rok 2016	Rok 2017	Rok 2018	Rok 2019	Rok 2020	Rok 2021
Grajewo (miasto)	1601	1530	1325	1211	1064	1072	954
Grajewo	348	340	262	243	193	204	203
Radziłów	217	201	159	183	149	134	128
Rajgród	387	349	292	263	234	246	202
Szczuczyn	451	448	346	325	285	289	253
Wąsosz	242	214	176	164	134	136	129
Jedwabne	211	193	157	129	103	108	77
Przytuły	74	58	41	32	26	35	27
Średnia dla obszaru LGD	441	417	345	319	274	278	247
woj. podlaskie	55019	48361	39997	36786	33277	37830	33374

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Analiza danych GUS pokazuje, że wśród bezrobotnych w okresie 2013-2016 minimalny większy odsetek stanowili mężczyźni – 52,86 %, natomiast z końcem 2021 roku nastąpił niewielki wzrost odsetek kobiet – 50,50 %.

Wykres 2. Bezrobotni zarejestrowani w PUP wg płci

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Pomimo, iż spadek zarejestrowanych bezrobotnych jest bardzo widoczny na terenie LGD nadal jest wysoki poziom bezrobocia. Powiat grajewski, którego cały obszar objęty jest niniejszą strategią ma poziom bezrobocia na poziomie 12,8 % (w Polsce 5,8 %), zaś w powiecie łomżyńskim obejmującym gminę Jedwabne oraz Przytuły stopa bezrobocia wynosi 5,7 % i jest niższa niż w Polsce.

Tabela 20. Stopa bezrobocia rejestrowanego (w %).

Obszar	Stopa bezrobocia rejestrowanego (w %).					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Powiat grajewski	17,3	14,7	13,7	11,9	12,2	12,8
Powiat łomżyński	10,3	8,2	6,8	6	5,8	5,7
woj. podlaskie	10,3	8,5	7,7	6,9	7,8	7,8
Polska	8,2	6,6	5,8	5,2	6,3	5,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Analizując poniższe dane na terenie LGD Biebrzański Dar Natury w 2020 roku udział osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym był na poziomie 6,63 % i był wyższy niż średnia dla województwa o 1,41 % oraz dla Polski o 2,21 %.

Tabela 21. Udział zarejestrowanych bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (%) – 2020 r.

Nazwa gminy	Udział zarejestrowanych bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (%) – 2020 r.		
	Liczba bezrobotnych	Liczba osób w wieku produkcyjnym	Udział zarejestrowanych bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym
Grajewo (miasto)	1072	13596	7,88
Grajewo	204	3584	5,69
Radziłów	134	2814	4,76
Rajgród	246	3033	8,11
Szczuczyn	2189	3770	7,67
Wąsosz	136	2176	6,25
Jedwabne	108	3185	3,39
Przytuły	35	1241	2,82
Obszar LGD	2428	36608	6,63
woj. podlaskie	37830	724037	5,22
Polska	1046432	23687195	4,42

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Udział liczby bezrobotnych zarejestrowanych na obszarze LSR (2 428 os.) w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (36 608 os.) na obszarze objętym LSR według stanu na koniec 2020 r. – 6,63 %

Poniższa tabela obrazuje, że najwięcej kobiet bez pracy zamieszkuje gminę miejską Grajewo. Najmniej bezrobotnych kobiet zamieszkuje w gminie Przytuły.

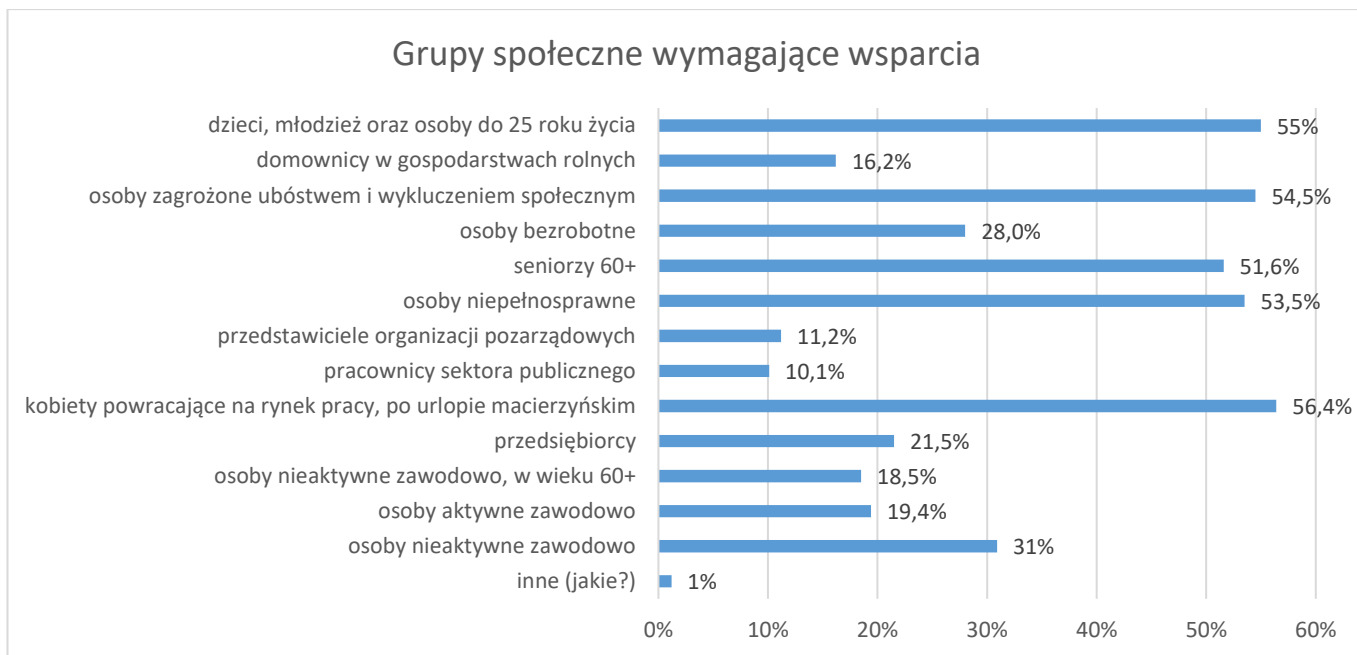
Tabela 22. Bezrobotni zarejestrowani (kobiety).

Nazwa gminy	Bezrobotni zarejestrowani (kobiety)						
	Rok 2015	Rok 2016	Rok 2017	Rok 2018	Rok 2019	Rok 2020	Rok 2021
Grajewo (miasto)	804	793	695	638	554	528	500
Grajewo	157	164	139	141	102	110	117
Radziłów	96	86	81	92	72	54	62
Rajgród	172	150	147	135	118	115	101
Szczuczyn	191	208	151	152	122	126	119
Wąsosz	103	89	72	74	59	55	55
Jedwabne	101	90	77	69	54	52	40
Przytuły	30	21	23	14	10	18	13
woj. podlaskie	24943	22057	18861	17524	15817	17555	15342
Średnia dla obszaru LGD	206	200	173	164	136	130	125

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Kobiety ze względu na funkcje społeczne po urodzeniu dzieci najczęściej pozostają w domach. Niestety wiąże się to z tym, że trudno jest im wrócić na rynek pracy. Problem wsparcia został również odzwierciedlony w ankietach. Na pytanie: „Proszę o wskazanie grup społecznych, które szczególnie powinniśmy wspierać wdrażając nową strategię rozwoju” mieszkańcy wskazują, że szczególną grupę stanowią tutaj kobiety, które ze względu na konieczność sprawowania opieki nad dziećmi „wypadły” z rynku pracy. W przedsięwzięciach zaplanowanych w ramach realizacji celów kobiety będą szczególnie zaangażowane w działania dając im szansę na powrót na rynek pracy. Szczególną szansę dla kobiet upatruje się w zaangażowaniu w samorozwój. Uczestnictwo w wydarzeniach warsztatowych, szkoleniach, kursach po to, aby umożliwić im szybszy powrót do zawodu. Ponadto o

przynależność kobiet do grup w niekorzystnej sytuacji będzie punktowane w kryteriach wyboru m.in. w przedsięwzięciach P.2.1 oraz P.2.2 co pozwoli na rozwój przedsiębiorczości właśnie wśród kobiet.

Wykres 3. Grupy społeczne wymagające wsparcia

Źródło: opracowanie własne LGD BDN na podstawie przeprowadzonych ankiet

Powyższy wykres przedstawia grupy społeczne wymagające wsparcia wskazane w ankiecie przeprowadzonej wśród mieszkańców LGD.

4.5. Kapitał społeczny

Zgodnie z opinią mieszkańców, na terenie obszaru LGD Biebrzański Dar Natury działa wiele organizacji pozarządowych chętnych do angażowania się w rozwój lokalny. W przeważającej ilości są Ochotnicze Straże Pożarne i Koła Gospodyń Wiejskich. **W związku z dużym zaangażowaniem OSP oraz dużą ilością członków w stowarzyszeniu, LGD wyodrębniło grupę interesu OSP.** Aktywnie działające Koła Gospodyń Wiejskich, zespoły śpiewacze i folklorystyczne, wspierają rozwój kulturalny. Niestety mimo stosunkowo wielu inicjatyw i rozwoju społeczności obywatelskiej brakuje jednak akcji i programów, które będą aktywizować mieszkańców obszaru, zarówno osób młodych jak i seniorów. Organizacje działające na obszarze mają niski potencjał finansowy i logistyczny, przez co słabiej wykorzystują dostępne środki na realizację celów statutowych. Niewystarczające środki na wspieranie inicjatyw (włączenie społeczno-zawodowe mieszkańców obszaru LGD, organizowanie społeczności lokalnej i animacja społeczna, ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego polskiej wsi) lub małe możliwości pozyskiwania środków publicznych na inicjatywy lokalne, hamują aktywność mogącą przysłużyć się lokalnej społeczności w różnym zakresie. Wspieranie instytucji działających w obszarze integracji społecznej oraz rozwoju kapitału społecznego powinno stanowić jeden z priorytetów realizacji LSR. Brak aktywności mieszkańców, zwłaszcza osób młodych, sprawia, że nie utożsamiają się oni z miejscem zamieszkania. Nie są z nim związani emocjonalnie, co ułatwia decyzję o ewentualnej emigracji. Doskonałym narzędziem zapobiegającym temu zjawisku mogą być koncepcje inteligentnych wsi, które są oddolnymi inicjatywami społeczności mieszkającej na wsiach, pobudzającymi mieszkańców do działań na własnym terenie. Dzięki nim mieszkańcy, współdziałając i tworząc partnerstwa, będą wspólnie decydować o swoim rozwoju. Instrumentem realizowanym w ramach interwencji będą przedsięwzięcia grantowe z zakresu rozwoju inteligentnych wiosek (Smart Villages), mających na celu wykorzystanie wiedzy lub innowacji w poszukiwaniu rozwiązań, m.in. w obszarach poprawy jakości życia, ograniczenia depopularyzacji, niekorzystnych trendów demograficznych, podniesienia jakości usług lokalnych lub bezpieczeństwa, poszanowania środowiska lokalnego, niewystraczonej liczby miejsc pracy czy wykluczenia

cyfrowego. Podczas spotkań konsultacyjnych uczestnicy wyraźnie zainteresowani byli taką koncepcją (Smart Village), tym bardziej, że stanowić będzie innowacyjne podejście na terenie objętym LSR.

Organizacje pozarządowe, KGW czy OSP tworzą trzon sektora społecznego. Powinny być aktywnie włączone w realizację projektów poprawiających atrakcyjność obszaru i jego promocję, aktywizację mieszkańców poprzez realizację projektów związanych z warsztatami tematycznymi czy zajęć związanych z kultywowaniem lokalnego dziedzictwa kulturowego. W ostatnich latach nastąpił wzrost ich aktywności. KGW ratują od zapomnienia dawne receptury kulinarne, kultywują tradycjonalizm, a z drugiej strony rozwijają przedsiębiorczość kobiet na obszarach wiejskich. Kobiety wiejskie zauważają dorobek kulturowy i społeczny swoich matek i babć, oraz mają na uwadze zwiększone możliwości odnowy wsi i aktywizacji społeczeństwa wiejskiego. Na szczególną uwagę zasługują KGW, ale też stowarzyszenia czy pasjonaci różnych dziedzin sportowych. Organizacje pozarządowe napotykać w swoich działaniach jednak na szereg problemów. Do najistotniejszych należy niski potencjał finansowy, ale też brak umiejętności, wiedzy i doświadczenia. Czynnikiem ograniczającym integrację/rozwój społeczeństwa obywatelskiego na terenie LGD jest również niewystarczająca liczba obiektów, które mogą być wykorzystywane w tym zakresie, a także brak podmiotów świadczących im pomoc. Mieszkańcy zgłaszają potrzebę tworzenia miejsc sprzyjających integracji również w małych miejscowościach.

Dlatego tak ważnym obszarem tematycznym w nowej strategii rozwoju powinien być rozwój kapitału społecznego, poprawa dostępu do usług lokalnych oraz integracja społeczna poprzez wsparcie inicjatyw w zakresie rozwoju społeczności lokalnej i animacji społecznej, również poprzez stworzenie bazy lokalowej odpowiadającej potrzebom mieszkańców. Koła Gospodyń Wiejskich to najbardziej zaangażowane w rozwój regionu stowarzyszenia. Członkiniami KGW są matki, gospodynie, przedsiębiorcze kobiety. To one są blisko mieszkańców i najlepiej znają swoje środowisko. Podczas spotkań i składania ankiet to one były najbardziej zainteresowaną w działania grupą społeczną. Do swoich działań potrzebują jednak wsparcia animacji, odpowiedniego wyposażenia oraz miejsc gdzie będą mogły działać. Realizowane działania będą uwzględniać wymogi dotyczące zasady równości szans i niedyskryminacji, szczególnie dostępności do usług i infrastruktury dla osób z niepełnosprawnościami.

4.6. Problemy społeczne

Problemy społeczne zidentyfikowane na potrzeby przedmiotowej Strategii na terenie LGD Biebrzański Dar Natury dotyczą przede wszystkim kwestii związanych z potrzebą funkcjonowania pomocy społecznej, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości. Przyczyny korzystania z pomocy społecznej są zróżnicowane. Głównie jest to ubóstwo, bezrobocie, niepełnosprawność, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych oraz potrzeba ochrony macierzyństwa. Bardzo ważną rolę w pomocy społecznej pełnią wszelkie formy aktywizacji osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem, które wymagają odzyskania lub zwiększenia zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie. Zadania pomocy społecznej pełnią gminne i miejskie ośrodki pomocy społecznej. Głównym powodem zjawiska wykluczenia społecznego na obszarze LGD są przyczyny materialne. Jest to związane przede wszystkim z długotrwałym bezrobociem oraz ubóstwem.

W trakcie konsultacji mieszkańcy obszaru LGD Biebrzański Dar Natury wskazują, iż walka z ubóstwem i wykluczeniem społecznym stanowi jeden z najważniejszych celów rozwojowych nowej strategii rozwoju. Wskazano, iż najczęściej narażoną grupą są seniorzy, rodziny, dzieci i młodzież w tym przeżywająca trudności opiekuńczo – wychowawcze, oraz osoby z niepełnosprawnościami. Dlatego dalszy rozwój działań na rzecz integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym jest więc konieczny. Trudna sytuacja finansowa rodzin, utrata pracy, bierność zawodowa, choroba, niepełnosprawność, ubóstwo zwiększa ryzyko powstawania dysfunkcji w rodzinach, bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, kryzysów czy patologii, jak i wykluczenia mieszkaniowego. Szukając sposobów niwelowania niekorzystnych zjawisk ubóstwa i wykluczenia społecznego, należy podjąć wszystkie możliwe działania mające na celu stworzenie godnych warunków życia dla wszystkich obywateli. Oceniono, że w zakresie potrzeb wspierania aktywnego włączenia

społecznego w celu promowania równości szans, niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększenie zdolności do zatrudnienia, ważnymi obszarami wsparcia jest aktywność lokalna i aktywna integracja, poprzez wsparcie ukierunkowane na poprawę sytuacji danej rodziny lub osoby. Tym samym realizowane będą działania w zakresie usług społecznych skierowanych do osób przeżywających tego typu trudności. Brak wsparcia rodziny może doprowadzić do długotrwałego wykluczenia, wyuczonych bezradności, trudności w asymilacji ze społeczeństwem. Efektywnemu włączeniu społecznemu, a tym samym aktywizacji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem, służy rozwój podmiotów ekonomii społecznej, instytucji świadczonych usług ukierunkowanych na wzrost aktywności osób i rodzin oraz ich usamodzielnienie. Funkcjonujące na terenie LGD min.: Ośrodki pomocy społecznej, Centrum Integracji społecznej, Dzienny Dom Pomocy Społecznej czy Kluby Seniora stanowią skuteczną formę pomocy mieszkańcom potrzebującym pomocy i wsparcia społecznego. Działania w tym obszarze mogą być wydatnym wsparciem aktualnych potrzeb w obszarze pomocy społecznej na obszarze LSR.

Według mieszkańców często czynnikiem utrudniającym efektywność programów społecznych jest znaczny transfer świadczeń socjalnych kierowanych w ostatnich latach z programów rządowych, co ogranicza grupę mieszkańców zainteresowanych uczestnictwem w projektach społecznych, które mogą być przedmiotem dofinansowania ze środków EFS+ w kolejnej perspektywie 2023-2027. Pożądanym kierunkiem w obszarze uwarunkowań społecznych będzie umiejętne pobudzanie i ukierunkowanie zmiany społecznej, z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju społecznego i dążenia do wyrównywania warunków życia w poszczególnych częściach regionu oraz rozwijanie współpracy i innowacyjności w zakresie dostarczanych przez JST usług społecznych. Uzasadnione jest zatem wdrażanie w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju działań zmierzających do rozwoju usług społecznych, opiekuńczych oraz aktywności lokalnej i aktywnej integracji.

Analizując dane otrzymane od ośrodków pomocy społecznej działających na obszarze LGD, zauważyć można, że od 2013 roku liczba osób korzystających ze wsparcia świadczonego przez ośrodki pomocy społecznej sukcesywnie spada. Niemniej jednak spadek podyktowany jest dużą liczbą migracji. W 2021 roku z pomocy społecznej na tym obszarze skorzystało łącznie 4 281 osób. Dotychczasowe trendy związane głównie z ubóstwem, zamieniają się w inne typy problemów społecznych zauważane zarówno w statystykach jak i wywiadach z osobami zamieszkującymi ten obszar.

Tabela 23. Liczba osób korzystających z pomocy społecznej na obszarze LGD [os.].

Nazwa gminy	Liczba osób korzystających z pomocy społecznej na obszarze LGD [os.]								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Grajewo (miasto)	2 475	2 321	2 225	2 098	1 779	1 645	1 485	1 327	1 191
Grajewo	1 077	1 083	1 004	972	886	823	780	632	597
Radziłów	946	927	999	1 030	961	985	868	755	702
Rajgród	1 178	1 174	1 132	1 041	963	836	701	659	511
Szczuczyn	1 173	1 134	1 079	948	840	740	650	545	430
Wąsosz	909	937	863	847	736	683	588	532	424
Jedwabne	877	785	745	626	556	501	432	384	335
Przytuły	172	147	129	126	120	119	101	90	91
Obszar LGD	8 807	8 508	8 176	7 688	6 841	6 332	5 605	4 924	4 281

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z OPS

Analizując liczbę osób w rodzinach, które otrzymały świadczenia na każde 1000 mieszkańców otrzymamy wskaźnik deprivacji lokalnej dla województwa podlaskiego. W 2021 r. kształtował się on na poziomie 49,43 osób. Porównując gminy obszaru LGD Biebrzański Dar Natury tylko gmina Przytuły osiągnęła wskaźnik deprivacji lokalnej niższy od wskaźnika deprivacji lokalnej województwa podlaskiego. Najwyższy wskaźnik deprivacji lokalnej w 2021 roku wystąpił w gminie Wąsosz, tam średnio 424 osób w rodzinach otrzymuje świadczenia na każde 1 000 mieszkańców tej gminy.

Udział liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarze LSR (4 924 os.) w liczbie mieszkańców (52 631 os.) obszaru objętego LSR na koniec 2020 r. – 9,35 %

Tabela 24. Wskaźnik deprivacji lokalnej z podziałem na gminy dla obszaru LGD Biebrzański Dar Natury (stan na dzień 31.12.2021 r.)

Nazwa gminy	Wskaźnik deprivacji lokalnej z podziałem na gminy dla obszaru LGD Biebrzański Dar Natury – 2021 r.		
	Liczba mieszkańców	Liczba osób korzystających z OPS	Wskaźnik deprivacji lokalnej
Grajewo (miasto)	21 455	1 191	55,51
Grajewo	5 555	597	107,47
Radziłów	4 491	597	156,31
Rajgród	4 798	511	106,5
Szczuczyn	5 910	430	72,76
Wąsosz	3 427	424	123,72
Jedwabne	5 035	335	66,53
Przytuły	1 960	91	46,43
Obszar LGD	52 631	4 281	79,90
woj. podlaskie	1 156 591	57 168	49,43
Polska	38 088 564	1 415 615	37,17

Źródło: obliczenia własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Z roku na rok środki finansowe potrzebne na zatrudnienie pracowników Ośrodków Pomocy Społecznej systematycznie rosną. W 2021 r. wyniosły one ponad 4,6 mln zł. Ilość pieniędzy przeznaczana na dożywianie (posiłki + zasiłki celowe na żywność) wyniosła ponad 1,5 mln zł, z tej pomocy skorzystało najwięcej osób (1 999), a średnia kwota na osobę wyniosła 758,32 zł.

Tabela 25. Rodzaj pomocy społecznej w 2021 r.

Lp.	Rodzaj pomocy społecznej na obszarze LGD Biebrzański Dar Natury	Kwota [zł]	Liczba osób	Średnia kwota na osobę [zł]
1.	Zasiłki okresowe	2 034 070,22	814	2 498,86
2.	Dożywianie (posiłki + zasiłki celowe na żywność)	1 515 880,28	1999	758,32
3.	Usługi opiekuńcze	541 035,11	78	6 936,35
4.	Zasiłki celowe na pokrycie strat powstałych w wyniku zdarzenia losowego	56 299,83	22	2 559,08
5.	Sprawienie pogrzebu	6 475,00	2	3 237,50
6.	Zasiłki celowe i w naturze	278,00	445	625,19
7.	Odpłatność za pobyt w domu pomocy społecznej	1 864 417,95	48	38 842,04
8.	Zasiłki stałe	1 167 017,71	183	6 377,14
9.	Składka zdrowotna od wypłaconych zasiłków stałych	100 543,71	154	652,88
10.	Zasiłki celowe na pokrycie wydatków związanych z kłeską żywiołową lub ekologiczną	89 500,00	4	22 375,00
11.	Specjalistyczne usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania dla osób z zaburzeniami psychicznymi	584 582,00	36	16 238,39
12.	Zatrudnienie pracowników, utrzymanie OPS	4 690 430,86	71	66 062,40
13.	Asystent rodziny	267 090,67	34	7 855,60
14.	Prace społ. Użyteczne	132 152,00	44	3 003,45
15.	Inne	47 883,00	20	2 394,15
16.	Dodatki mieszkaniowe	1 031 299,74	477	2 162,05

Źródło: Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej w gminach LGD Biebrzański Dar Natury.

W 2021 r. na świadczenia rodzinne w obszarze LGD Biebrzański Dar Natury przeznaczono łącznie 12 284 674,37 zł. Największą ilość środków finansowych przeznaczono wówczas na zasiłki rodzinne (ponad 5,4

mln zł), dodatki do zasiłku rodzinnego oraz na wychowywanie dziecka w rodzinie wielodzietnej. Owe świadczenia otrzymała znaczna część ludności. Warto zauważyć, że także duża liczba osób skorzystała z pomocy jaką jest świadczenie na rozpoczęcie roku szkolnego – 3 255 osób. Najniższą ilość środków finansowych przeznaczono na opiekę nad dzieckiem w okresie korzystania z urlopu wychowawczego - 78 801,40 zł

Tabela 26. Świadczenia rodzinne.

Lp.	Świadczenia rodzinne na obszarze LGD Biebrzański Dar Natury	Kwota [zł]	Liczba osób	Średnia kwota na osobę [zł]
1.	Zasiłki rodzinne	5 482 134,94	21331	257,00
2.	Dodatek do zasiłku rodzinnego ogółem	2 120 482,57	11981	176,99
3.	Urodzenia dziecka	141 246,00	143	987,73
4.	Opieki nad dzieckiem w okresie korzystania z urlopu wychowawczego	78 801,40	121	651,25
5.	Samotnego wychowywania dziecka	288 143,02	1014	284,16
6.	Kształcenia i rehabilitacji dziecka niepełnosprawnego	206 835,66	1106	187,01
7.	Rozpoczęcia roku szkolnego	266 428,83	3255	81,85
8.	Podjęcia przez dziecko nauki w szkole poza miejscem zamieszkania (na częściowe pokrycie wydatków związanych z zamieszkaniem w miejscowości, w której znajduje się siedziba szkoły)	283 649,91	844	336,08
9.	Podjęcia przez dziecko nauki w szkole poza miejscem zamieszkania (na pokrycie wydatków związanych z zapewnieniem dziecku możliwości dojazdu z miejsca zamieszkania do miejscowości, w której znajduje się siedziba szkoły)	317 004,26	2154	147,17
10.	Wychowywania dziecka w rodzinie wielodzietnej	1 004 057,76	5423	185,15
11.	Składka zdrowotna od wypłaconych świadczeń pielęgnacyjnych	514 412,83	1327	387,65
12.	Składka emerytalno-rentowa od wypłaconych świadczeń pielęgnacyjnych	1 581 477,19	2522	627,07

Źródło: Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej w gminach LGD Biebrzański Dar Natury.

4.7. Podejście LGD do kwestii przestrzegania zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami

Wszelkie działania zrealizowane i zaplanowane w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju na nową perspektywę czasową były i będą realizowane z uwzględnieniem zasady równości szans i niedyskryminacji. Podczas opracowywania niniejszej LSR przyjęto, że zasada równości szans i niedyskryminacji oznacza umożliwienie wszystkim osobom - bez względu na płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną – sprawiedliwego i pełnego uczestnictwa w działaniach realizowanych w ramach LSR. Pomimo iż nie zawsze działania będą zakładać bezpośrednią pomoc osobom o różnych potrzebach funkcjonalnych, to jednak efekty takich działań będą służyć różnym użytkownikom, również osobom z niepełnosprawnościami. Jest to zgodne z koncepcją uniwersalnego projektowania, która oznacza takie projektowanie działań, produktów, środowiska i usług, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania przy zapewnieniu:

- równych szans dla wszystkich,
- elastyczności w użytkowaniu,
- prostoty i intuicyjności w użyciu,
- postrzegalności informacji,
- niewielkiego wysiłku fizycznego podczas użytkowania,

- rozmiaru i przestrzeni wystarczającej do użytkowania,
- percepcji równości (projekt powinien minimalizować możliwość postrzegania indywidualnego jako dyskryminujące).

4.8. Potencjał dziedzictwa kulturowego/zabytków

Obszar LGD Biebrzański Dar Natury charakteryzuje się stosunkowo małą różnorodnością kulturową. Zasoby dziedzictwa kulturowego stanowią istotny element tożsamości świadczący o ciągłości działalności i dorobku społeczności lokalnej. Burzliwa i bogata historia pozostawiła mozaikę kulturową i obyczajową. Współobecne kultury i narodowości pozostawiły trwałe ślady w architekturze, bogactwie obiektów sakralnych i świeckich. Do najważniejszych zasobów dziedzictwa architektonicznego należą obiekty sakralne a wśród nich kościoły katolickie np.:

- Klasztor barokowy Zakonu Pijarów w Szczuczynie, ufundowany przez Stanisława Szczukę oraz króla Jana III Sobieskiego,
- Kościół p.w. NMP w Szczuczynie, a w nim: barokowy ołtarz z XVI-wiecznym obrazem Madonny ze srebrną sukienką przesłaną przez papieża Innocentego XIII; obrazem Widzenie św. Józefa Kalasantego, pędzla Jerzego Siemiginowskiego, barokowy krucyfiks z początku XVII w.,
- Kościół p.w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Białaszewie, wewnątrz świątyni znajdują się min. gotycka rzeźba nieokreślonej świętej z początku XV w.,
- Kościół p.w. Narodzenia NMP w Rajgrodzie, zbudowany z czerwonej cegły w stylu neogotyckim.

Na obszarze LGD Biebrzański Dar Natury znajduje się 85 zabytków wpisanych do Rejestru zabytków nieruchomości województwa podlaskiego.

Tabela 27. Wykaz zabytków nieruchomości – stan na 30 kwietnia 2021 r.

Nazwa gminy	Liczba obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru
Grajewo (miasto)	9
Grajewo	6
Radziłów	17
Rajgród	16
Szczuczyn	15
Wąsosz	9
Jedwabne	9
Przytuły	4
Obszar LGD	85

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze strony Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku

Tabela 28. Liczba obiektów działających w sferze kultury.

Obszar	Liczba obiektów działających w sferze kultury					
	ogółem	centra kultury	domy kultury	ośrodki kultury	kluby	świetlice
Powiat grajewski	16	2	1	1	0	12
Powiat łomżyński	10	0	0	7	0	3

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

W trakcie spotkań z mieszkańcami poruszany był często temat o istniejących obszarach i budynkach, których stan uniemożliwia ich wykorzystanie na cele społeczne. Młodzież i dzieci nie mają miejsc do spotkań, co również potwierdziła analiza przeprowadzonej ankiety skierowanej do osób młodych (25 r.ż.). Na pytanie „Czy w Twojej miejscowości jest miejsce, gdzie młodzi ludzie mogą się spotkać w swoim towarzystwie?”, 57 % osób młodych wskazało, iż w swojej miejscowości nie ma miejsc do spotkań, co również odzwierciedla powyższa tabela.

W powiecie grajewskim, którego cały obszar objęty jest niniejszą strategią funkcjonuje zaledwie 16 obiektów działających w sferze kultury. Konsekwencją tego jest również zgłaszane na spotkaniach zagrożenie, jakie kryje częste korzystanie przez dzieci i młodzieży z internetu, telefonów. Jest nim uzależnienie, które dotyka coraz większą ilość młodych ludzi. Ze względu na powszechność telefonów w przestrzeni publicznej, problem ten jest nieprawidłowo interpretowany jako „znak czasów”. Mieszkańcy widzą ogromne zagrożenie związane z uzależnieniami behawioralnymi wśród dzieci i młodzieży, które często na spotkaniach były poruszane. Ponad 71% ankietowanej młodzieży wskazało, iż głównie spędza wolny czas korzystając z internetu.

Istotnym i niezwykle ważnym dla mieszkańców regionu elementem życia są nasilające się problemy społeczne, które wynikają w dużej mierze z braku odpowiedniej oferty kulturowej lub rekreacyjnej. Nasuwa się wniosek, że w ramach realizacji LSR powinny być wspierane działania ukierunkowane zatem na przywrócenie lokalnej społeczności terenów i obiektów, znajdujących się w przestrzeni publicznej, oraz wsparcie inwestycyjne obiektów działających w sferze dziedzictwa co pozwoli na uzyskanie miejsc do realizacji projektów z zapewnieniem odpowiedniej dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.

4.9. Potencjał dla rozwoju turystyki

Obszar działania LGD przy posiadanych bogatych walorach przyrodniczo- krajobrazowych ma odpowiedni potencjał do rozwoju sektora turystycznego. Głównymi walorami turystycznymi, są walory środowiska naturalnego, liczne łąki, torfowiska, bagna, okazałe lasy, malownicze i czyste jeziora. Lasy, głównie sosnowe i mieszane, są charakterystyczną cechą krajobrazową, nad zbiornikiem głównym wytwarzają specyficzny mikroklimat, wyróżniają się one runem leśnym bogatym w grzyby i jagody oraz dużą ilością różnych gatunków zwierząt a czysta woda gwarantuje występowanie wielu gatunków ryb i ptactwa wodnego.

W trakcie spotkań z mieszkańcami pojawiała się opinia, że walory turystyczne stanowią mocną stronę obszaru. Należy je tylko odpowiednio wykorzystać do rozwoju regionu, zwłaszcza w sytuacji obserwowanego od jakiegoś czasu wzrostu zainteresowania wśród społeczeństwa turystyką, w szczególności aktywną.

Potencjałem turystycznym tego terenu są różnorodne formy ochrony przyrody. Według danych pozyskanych z Urzędów gmin w większości gmin objętych LSR, występują formy ochrony przyrody, m.in. Biebrzański Park Narodowy i jego otulina, obszar Natura 2000, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe.

Wnioski ze spotkań konsultacyjnych pozwoliły zauważyć, że wzrasta zainteresowanie aktywnymi formami spędzania wolnego czasu. Następuje stopniowe odchodzenie od turystyki masowej na rzecz turystyki indywidualnej o specyficznych potrzebach. Wzrasta zainteresowanie „zieloną” turystyką, zdrową żywnością, recyklingiem odpadów, co ma odzwierciedlenie w turystyce wiejskiej i leśnej. Ekoturystyka już dziś stanowi poważny sektor uprawiania turystyki w Europie i na świecie. Na spotkaniach konsultacyjnych jak również w ankietach oraz fiszkach projektowych zauważono konieczność ukierunkowania działań na wykorzystanie posiadanego dziedzictwa naturalnego oraz ekoturystyki w zakresie m.in. ochrony i zwiększania różnorodności biologicznej. W związku z powyższym w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2023-2027 wparciem objęte będą działania z zakresu ochrony, rozwoju i promowania dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Turystyka wiejska, agroturystyka są coraz bardziej popularne zarówno wśród operatorów turystyki jak i samych turystów. Pobyt w gospodarstwie agroturystycznym to wymarzone miejsce, żeby poznać i zrozumieć cechy odróżniające żywność z certyfikatem od żywności wyrabianej niezgodnie z tradycyjną recepturą. Obecny rynek konsumencki, za sprawą programów telewizyjnych oraz rosnącej mody na zdrowe odżywianie, staje się coraz bardziej wymagający. Po długich dyskusjach z mieszkańcami nasunął się wniosek, że to właśnie dzięki gospodarstwom agroturystycznym będziemy mieli dostęp do możliwości zakupu żywności prosto od producenta (zakup u producenta daje gwarancję jakości i autentyczności), oraz aspektów prozdrowotnych.

Rośnie również popularność bazy pobytowej o rozbudowanych funkcjach jak ośrodków rekreacyjno - wypoczynkowych, sportowych, zagród edukacyjnych, turystyki zdrowotnej o bardzo atrakcyjnych i różnorodnych programach. Na terenie LGD Biebrzański Dar Natury znajduje się niewielka i niewystarczająca ilość obiektów

noclegowych, liczba nie jest imponująca, co potwierdza poniższa tabela. Należy jednak zauważyć, że dane GUS zawierają informacje na temat zarejestrowanych działalności agroturystycznych, a więc takich, które spełniają warunki ustawowe (ustawa o usługach hotelarskich), gdzie obiekty agroturystyczne są uznane za „inne obiekty” oraz są zgłoszone do ewidencji prowadzonej przez właściwego wójta ze względu na miejsce położenia obiektu.

W praktyce istnieje wiele obiektów zlokalizowanych na obszarach wiejskich, w których świadczone są usługi hotelowe, jednak są one nieewidencjonowane i oficjalne statystyki ich nie obejmują. Dlatego LGD będzie wspierać przedsięwzięcia dotyczące powstawania innowacyjnych elementów w kontekście lokalnym, ukierunkowane na rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw w tym gospodarstw agroturystycznych a zwłaszcza zagród edukacyjnych, gdyż stanowiąc będą innowacyjne rozwiązanie na terenie LGD. Tym bardziej, że na obszarze objętym LSR nie ma tego typu gospodarstw. Poprzez realizację przedsięwzięć w zakresie pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych na terenie objętym LSR, zaspokojone zostaną potrzeby rozwojowe obszaru, jak również zostanie zapewniona dostępności do tego typu gospodarstw z uwzględnieniem zasady równości szans i niedyskryminacji, zapewniona odpowiednia dostępności usług i infrastruktury szczególnie dla osób z niepełnosprawnościami.

Tabela 29. Turystyczne obiekty noclegowe ogółem na terenie LGD Biebrzański Dar Natury w 2021 r.

Nazwa gminy	Turystyczne obiekty noclegowe ogółem		
	obiekty hotelowe	kwatery agroturystyczne	inne obiekty noclegowe
Grajewo (miasto)	-	-	1
Grajewo	1	1	1
Rajgród	2	1	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Usytuowanie obszaru LGD Biebrzański Dar Natury jest idealnym miejscem do weekendowego wypoczynku dla turystów. Występowanie ważnych i cennych obszarów chronionych min.: Biebrzański Park Narodowy i jego otulina, Rezerwat Przyrody i jego otulina (Rezerwat Czaplinięc Bełda, Ławski Las I i Ławski Las II) stanowi o atrakcyjności lokalnego środowiska przyrodniczego, ale skutkuje jednocześnie potrzebą zapewnienia ich ochrony i racjonalnego zarządzania gospodarką turystyczną w ich obrębie. Dla rozwoju obszaru pod kątem turystycznym niezbędne jest jednak posiadanie odpowiedniej infrastruktury kulturalno-turystyczno-rekreacyjnej, a ta jest na obszarze działania LGD wciąż słabo rozwinięta. Zapotrzebowanie na rozwój takiej infrastruktury wskazano w przeprowadzonym badaniu ankietowym.

Odnosząc się do Wskaźnika Schneidera czyli intensywności ruchu turystycznego, wyrażonego liczbą turystów korzystających z noclegów, przypadającą na 1000 mieszkańców stałych ze *źródło Banku Danych Lokalnych GUS* Wskaźnik Schneidera podany jest w podziale tylko na powiaty. W związku z powyższym wyliczenie nie było by miarodajne gdyż na obszarze LGD są dwa powiaty, a tylko z jednego powiatu 100 % obszaru należy do LGD.

4.10. Potencjał obszarów wiejskich, rolnictwa, rynku rolnego obszarów wiejskich

Obszar LGD jest spójny gospodarczo ze względu na typowo rolniczy charakter terenu wraz z towarzyszącymi temu charakterystycznymi cechami, m.in. dużemu uzależnieniu zawodowemu ludności od produkcji rolnej i małej ilości miejsc pracy poza rolnictwem. Zauważana i poruszana na spotkaniach konsultacyjnych z mieszkańcami obszaru LGD jest tendencja wchłaniania małych gospodarstw przez duże bardziej zmechanizowane gospodarstwa specjalizujące się w jednym kierunku działalności np. produkcji mleka. Jednocześnie wyższa produkcja nie powoduje zwiększenia miejsc pracy. Mechanizacja prac i powiększanie gospodarstw pogłębia kryzys na rynku pracy.

Dlatego też dużym problemem na obszarze LGD jest zmniejszająca się ilość małych gospodarstw, gdyż małe obszarowo gospodarstwa rolne, mimo że tak często krytykowane i wskazywane jako najstabsze ogniwo systemu żywnościowego, realizują szereg istotnych funkcji, które są ważne z ekonomicznego, społecznego i środowiskowego punktu widzenia. Generują one dochody, zapewniają zatrudnienie, pozwalają na rozwijanie.

Analizując znaczenie małych gospodarstw rolnych w systemach żywnościowych, zastanawiać się można nad wyzwaniami stojącymi przed nimi oraz nad ich przyszłością. Małe gospodarstwa rolne zmagają się z problemami finansowymi, zaś duże mają możliwości pozyskania środków na rozwój, modernizację m.in. z ARIMR. Na obszarze LGD funkcjonuje 4 643 gospodarstw rolnych, najwięcej w Gminie Grajewo i Jedwabnem.

Tabela 30. Powierzchnia gospodarstw rolnych wg grup obszarowych użytków rolnych w 2021 r.

Nazwa gminy	Gospodarstwa rolne ogółem					
	ogółem	do 1 ha	1 -5 ha	5- 10 ha	10-15 ha	15 ha i więcej
	szt.	[%]	[%]	[%]	[%]	[%]
Grajewo	136	0,00	0,00	22,06	2,94	20,59
Grajewo	918	0,54	15,80	15,80	17,76	50,11
Radziłów	702	0,00	0,00	19,52	19,52	46,58
Rajgród	624	0,64	18,27	16,35	18,27	46,47
Szczuczyn	574	0,00	15,85	15,85	24,22	44,08
Wąsosz	500	0,00	15,40	23,20	18,80	42,60
Jedwabne	860	0,47	18,72	22,33	23,95	34,53
Przytuły	329	0,00	10,33	22,80	22,49	44,38
woj. podlaskie	77 800	0,84	28,19	24,40	16,92	29,66
Polska	1 317 400	1,92	50,12	21,93	9,91	16,11
Obszar LGD	4 643	0,28	13,40	19,13	20,05	43,38

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Powyższe dane obrazują powierzchnię gospodarstw rolnych wg grup obszarowych użytków rolnych na terenie LGD, gdzie głównie dominują duże gospodarstwa rolne, małe stanowią mniejszy udział. Wielkość gospodarstw od 15 ha i więcej stanowi 43,38 % ogółu użytków rolnych, zaś z gospodarstwami od 5 ha do 10 ha udział ten wynosi 19,13 % ogółu użytków rolnych. Natomiast najmniejszy udział stanowią małe gospodarstwa rolne do 1 ha, zaledwie 0,28 % ogółu użytków rolnych. W województwie podlaskim pod względem powierzchni gospodarstw rolnych wg grup obszarowych użytków rolnych dominują głównie duże gospodarstwa rolne. Udział dużych gospodarstw rolnych od 15 ha wynosi 29,66 % ogółu użytków rolnych. Średnie gospodarstwa rolne od 10 do 15 ha stanowią 24,40 % ogółu użytków rolnych, zaś najmniejszy udział użytków rolnych stanowią małe gospodarstwa – 0,84 %. Ważnym elementem mającym przełożenie na stan rolnictwa obszaru LGD jest fakt, że połowa gmin wchodzących w skład LGD w mniejszym lub większym stopniu są terenami popegeerowskimi, funkcjonowało wówczas 5 PGR w gminach: Grajewo, Radziłów, Rajgród (dwa) oraz Wąsosz. PGR-y powstawały przede wszystkim na terenie tzw. Ziemi Odzyskanych, gdzie istniały dogodne warunki do przejęcia oraz nacjonalizacji gospodarstw rolnych opuszczonych przez poprzednich właścicieli. Likwidacja PGR-ów pociągnęła za sobą dramatyczne skutki dla pracujących tam ludzi oraz ich rodzin. W miejscowościach, gdzie upadał PGR niemal natychmiast pojawiało się ubóstwo. Skutki zapaści w tym sektorze produkcji na obszarze działania LGD są niemal odczuwane do dnia dzisiejszego.

Tabela 31. Gospodarstwa rolne wg grup obszarowych użytków rolnych.

Nazwa gminy	Liczba gospodarstw	udział gospodarstw z pow. sadów	udział gospodarstw z pow. zasiewów
	szt.	[%]	[%]
Grajewo (miasto)	136	6,14	93,86
Grajewo	918	0,06	99,94
Radziłów	702	0,00	100,00
Rajgród	624	0,67	99,33
Szczuczyn	574	0,23	99,77
Wąsosz	500	0,00	100,00
Jedwabne	860	0,07	99,93
Przytuły	329	0,07	99,93
Polska	1 317 400	3,14	96,86
woj. podlaskie	77 800	0,71	99,29
Obszar LGD	4 643	0,22	99,78

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Z powyższych danych wynika, iż na terenie LGD Biebrzański Dar Natury wyraźnie dominują gospodarstwa z powierzchnią zasiewów (ponad 99 %), sady stanowią zaledwie 0,22 % powierzchni gospodarstw.

Teren LGD Biebrzański Dar Natury specjalizuje się w szczególności w produkcji mleka i bydła opasowego, stąd duże pogłowie bydła – 77 %. Duże znaczenie odgrywa także hodowla drobiu, natomiast znacznie mniejsze hodowla trzody chlewnej.

Tabela 32. Udział gospodarstw utrzymujących bydło w 2020 r.

Nazwa gminy	% udział gospodarstw utrzymujących bydło
Grajewo (miasto)	27,72
Grajewo	71,79
Radziłów	90,57
Rajgród	62,66
Szczuczyn	82,12
Wąsosz	74,79
Jedwabne	82,12
Przytuły	89,86
Polska	2,59
woj. podlaskie	6,71
Obszar LGD	77,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Tabela 33. Nakłady pracy osób pracujących w gospodarstwach rolnych w AWU (miejsca pracy) w 2020 r.

Nazwa gminy	Nakłady pracy osób pracujących w gospodarstwach rolnych		
	Ogółem	mężczyźni	Kobiety
Grajewo (miasto)	101	67	35
Grajewo	1 241	800	442
Radziłów	1 096	675	421
Rajgród	839	530	309
Szczuczyn	923	567	356
Wąsosz	728	452	277
Jedwabne	1 078	686	392
Przytuły	625	380	245
woj. podlaskie	88 516	57 323	31 193
Obszar LGD	6 631	4 157	2 477

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Rolnictwo stanowi główne źródło dochodów mieszkańców. Z powyższych danych wynika, iż nakład pracy osób pracujących w gospodarstwach rolnych na terenie LGD jest relatywnie wysoki na poziomie (6 631). AWU osiąga najwyższe wartości w gminach: Grajewo, Radziłów oraz Jedwabne.

4.11. Produkty lokalne, dziedzictwo tradycyjne i regionalne

Na promocję obszaru LGD Biebrzański Dar Natury wpływają regionalne produkty lokalne oraz wydarzenia kulturalne odbywające się na obszarze LGD, mają one głównie charakter lokalny ograniczający się do terenu danej gminy lub miejscowości. Część z nich związana jest z lokalnymi tradycjami jak np. dożynki. Świat zmienia się, nie zmienia się za to charakter polskich tradycyjnych produktów spożywczych. Polscy konsumenci coraz częściej stawiają na żywność naturalną, produkowaną ręcznie. Konsumenci doceniają specyficzny, lokalny aromat i smak artykułów tradycyjnych.

Gmina Rajgród szczególnie naciska łądździe na produkt lokalny m.in.: sery z Ciszewa, sękacz, pączki rajgrodzkie, łamańca (jajecznica po rajgrodzku), szczupak faszzerowany po rajgrodzku, ryba rajgrodzka w zalewie octowej, sielawa wędzona, babka ziemniaczana czy kiszka ziemniaczana.

Gmina Szczuczyn, na terenie której funkcjonuje Spizarnia pod Klasztorem, szczydzi się promowaniem tradycyjnych produktów pochodzących prosto od lokalnych rolników. W zależności od sezonu sprzedawane są tu: wędliny, pieczywo, owoce i warzywa, miody, domowe wypieki, hipoalergiczne środki czystości wykonywane przez lokalną firmę. W weekendy, spizarnia oferuje dodatkowy asortyment. Można wtedy zakupić tradycyjne dla regionu dania m.in.: kartacze, babki ziemniaczane, bigos, pierogi oraz słodkie wypieki: ciasta, makowce, pączki, faworki. Spizarnia organizuje również wydarzenia ważne dla lokalnego społeczeństwa: Tłusty Czwartek, jarmarki świąteczne, warsztaty kulinarne dla dzieci, wyprzedaże garażowe. Każde wydarzenie jest organizowane we współpracy z lokalnymi instytucjami (Urzędem Miejskim, Biblioteką Centrum – Kultury, Młodzieżową Radą Miejską czy przede wszystkim z Kołami Gospodyń Wiejskich). Są one wypełniane stoiskami z produktami tradycyjnymi, gdzie królują naturalne i zdrowe wyroby. Promocją produktów zajmuje się Spizarnia pod Klasztorem, która na bieżąco umieszcza informacje o aktualnym asortymencie. Ponadto, produktami/markami z którymi identyfikowana jest gmina Szczuczyn jest: Zespół Ludowy „KŁOSEK” – zespół powołany został w 1980 roku przy Zespole Szkół w Nieckowie. Bez przerwy, od ponad 40 lat, uświetnia swoją muzyką, śpiewem i tańcem wiele wydarzeń lokalnych, regionalnych, ogólnopolskich, a nawet międzynarodowych. Promował bogaty dorobek kulturalny regionu chociażby w Czechach, Niemczech czy na Litwie. Występował charytatywnie w tetrze Roma w Warszawie na rzecz dzieci z Afryki, a jego występy niejednokrotnie emitowane były w telewizji. W swojej długoletniej działalności wielokrotnie otrzymywał nagrody i wyróżnienia chociażby w wojewódzkich przeglądach dorobku artystycznego. Kluczem do sukcesu zespołu jest to, że jego członkowie stanowią mieszankę kulturową pochodzącą z Mazowsza, Kurpi i Podlasia. Dzięki temu od 43 lat skutecznie rozślawiają kulturę regionu na arenie międzynarodowej.

Natomiast marką Miasta Grajewo jest zespół folklorystyczny "Grajewianie". W zespole doskonalilo umiejętności taneczne około 1000 osób. W swym repertuarze mają przede wszystkim tańce wschodnich regionów ziem polskich: podlaskie, mazurskie, lubelskie, rzeszowskie, kurpiowskie, łemkowszyzna, tańce narodowe: polonez, krakowiak z lajkonikiem, mazur, kujawiak z oberkiem oraz tańce historycznych ziem polskich: Podole, Lwów, Łatgalia. ZPiT "Grajewianie" zdobyli wiele nagród i wyróżnień.

W celu zachowania, kultywowania pamięci o lokalnym dziedzictwie, przekazywaniu historii młodszemu pokoleniom (do 25 r.ż.), zrozumieniu przeszłości, aby lepiej przygotować ich na przyszłość i zrozumienie miejsca w świecie przez wspólną przeszłość, wsparciem w ramach realizacji projektów grantowych objęte będą organizacje pozarządowe, KGW czy ośrodki kultury. W ramach fiszek na pomysły grantowe dominowały pomysły z zakresu dziedzictwa, dlatego też taki projekt grantowy uzgodniony w ramach konsultacji został w niniejszej strategii

zaplanowany do realizacji. Realizowane działania będą uwzględniać wymogi dotyczące zasady równości szans i niedyskryminacji, oraz konieczności zapewnienia odpowiedniej dostępności usług lub infrastruktury.

4.12. Obszar edukacji

Spośród poniżej podanych gmin objętych obszarem LGD w 2022 r. najwyższe wyniki z egzaminu ósmoklasisty uzyskali uczniowie z gminy Przytuły. Najniższe wyniki z egzaminu ósmoklasisty otrzymała gmina Szczuczyn, której uczniowie napisali egzamin z matematyki, języka polskiego oraz języka angielskiego na podobnym poziomie z 38% wynikiem.

Tabela 34. Efekty kształcenia – wyniki egzaminów ósmoklasisty w 2022 r.

Nazwa gminy	Liczba zdających	Wyniki z poszczególnych przedmiotów w %		
		j. polski	matematyka	j. angielski
Grajewo (miasto)	299	53	54	64
Grajewo	57	54	40	50
Radziłów	45	52	51	54
Rajgród	42	57	57	45
Szczuczyn	76	36	38	41
Wąsosz	40	49	59	45
Jedwabne	63	56	48	57
Przytuły	22	58	68	60
woj. podlaskie	13718	57	59	67
Polska	478024	60	57	67

Źródło: CKE, www.mapa.wyniki.edu.pl/MapaEgzaminów

W roku szkolnym 2022/2023 na terenie LGD łącznie zarejestrowanych było 30 szkół w tym 21 szkół podstawowych. Najwięcej szkół usytuowanych jest w gminie Wąsosz (4 szkoły w tym 3 małe do 100 uczniów). Szkoły podstawowe mieszczące się w mieście Grajewo mają największą liczbę uczniów (1 695). Na drugim miejscu plasuje się gmina Szczuczyn z liczbą 408 uczniów. Najmniej uczniów uczęszcza do szkół w gminie Przytuły. Na łączną liczbę 21 szkół podstawowych, 10 to małe szkoły kształcenia ogólnego z liczbą poniżej 100 uczniów.

Tabela 35. Liczba uczniów w szkołach na terenie LGD Biebrzański Dar Natury w 2022/2023 r.

Nazwa gminy	Szkoły podstawowe			Szkoły ogólnokształcące		Szkoły ponadgimnazjalne, ponadpodstawowe, zawodowe i artystyczne	
	ilość obiektów	w tym małych szkół do 100 uczniów	uczniowie	ilość obiektów	uczniowie	ilość obiektów	uczniowie
Grajewo (miasto)	3	-	1 695	4	535	1	291
Grajewo	3	1	371	0	0	1	163
Radziłów	3	2	339	0	0	0	0
Rajgród	2	1	305	0	0	0	0
Szczuczyn	2	1	408	0	0	2	429
Wąsosz	4	3	260	0	0	0	0
Jedwabne	2	1	338	1	8	0	0
Przytuły	2	1	205	0	0	0	0
Obszar LGD	21	10	3 921	5	543	4	0

Źródło: Dane zaczerpnięte z urzędów poszczególnych gmin obszaru LGD BDN oraz Urzędu Miejskiego w Grajewie

Analiza zebranych ankiet i wniosków wyciągniętych podczas przeprowadzonych spotkań konsultacyjnych wykazała iż wciąż na obszarze LGD jest niedostateczna oferta edukacyjna. Potrzeba wsparcia szkół podstawowych obszaru LSR zgłaszana była przez mieszkańców podczas spotkań konsultacyjnych. Uczestnicy spotkań podkreślali, że uczniowie szkół wiejskich nadal są defaworyzowani, zdawalność egzaminów jest na niższym poziomie. Dlatego też kluczowym będzie wspieranie edukacji szkolnej w małych szkołach kształcenia ogólnego, poprzez organizację m.in. dodatkowych zajęć, gdyż ze względu na typowo rolniczy charakter obszaru rodzice nie są w stanie zapewnić transportu na dodatkowe zajęcia do większych miejscowości.

Tabela 36. Wychowanie przedszkolne w roku szkolnym 2021/2022 r.

Nazwa gminy	Placówki		Ilość dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym	Oddziały ogółem
	ogółem	w tym przedszkola		
Grajewo (miasto)	10	4	956	6
Grajewo	5	1	154	4
Radziłów	3	1	116	2
Rajgród	1	1	34	-
Szczuczyn	3	1	172	2
Wąsosz	3	-	88	3
Jedwabne	3	-	149	3
Przytuły	2	-	35	2
Obszar LGD	30	8	1 704	22

Źródło: Dane zaczerpnięte z urzędów poszczególnych gmin obszaru LGD BDN oraz Urzędu Miejskiego w Grajewie

Na terenie obszaru LGD znajduje się łącznie 30 placówek zajmujących się wychowaniem przedszkolnym w tym 22 oddziały. Nauka rozpoczyna się, gdy dziecko ma kilka lat i idzie do szkoły, a cały proces trwa kilka lat lub czasem nawet kilka dekad. Dzieci, które dopiero rozpoczynają swoją naukową przygodę, mogą nie wiedzieć, dlaczego edukacja jest tak ważna i wpływa na ich przyszłość. Podczas spotkań konsultacyjnych mieszkańcy zgłaszali problem w niedostatecznej ilości przedszkoli, bądź czasu pracy placówek. Większość mieszkańców małych miejscowości musi dowozić swoje dzieci do większych miejscowości obszaru LGD, a nawet poza obszar. Dlatego też zdaniem mieszkańców wsparcie edukacji przedszkolnej powinno być ważnym obszarem tematycznym w nowej strategii rozwoju. Tym samym przyczyniając się do rozszerzenia ofert ośrodków wychowania przedszkolnego, które w niektórych przypadkach w niewystarczający sposób realizują potrzeby dzieci.

Działania z zakresu edukacji i kompetencji będą odpowiadały na potrzeby inwestycyjne odnoszące się do równego dostępu do kształcenia i szkolenia na wszystkich poziomach, podniesienia jakości edukacji oraz jej większego powiązania z rynkiem pracy.

4.13. Uwarunkowania środowiskowe

Obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju Biebrzański Dar Natury położony jest w północno-zachodniej części województwa podlaskiego na terenie „Zielonych Płuc Polski”. Ze względu na bogate dziedzictwo naturalne, bioróżnorodność i różnorodność krajobrazową, przeciwdziałanie zmianom klimatycznym, na tym terenie stanowi ważny element działań na rzecz ochrony środowiska. Nadmierne zużycie w gospodarstwach rolnych i domowych energii z paliw kopalnych, takich jak węgiel, gaz, ropa, ma negatywne skutki dla klimatu. Poza tym wykorzystanie paliw kopalnych na obecną skalę, przestało być przez społeczeństwo akceptowane ze względu na niekorzystny wpływ na środowisko, dlatego też konieczne jest ograniczenia emisji gazów cieplarnianych i zanieczyszczenia środowiska. Stosowanie OZE związane jest ściśle z następującymi czynnikami: różnorodnością źródeł odnawialnych, oszczędnością paliw kopanych, stałą odnawialnością zasobów, stałym kosztem jednostkowym uzyskania energii z tych źródeł, minimalnym wpływem na środowisko, występowaniem OZE w różnym nasileniu w każdym miejscu, brakiem konieczności dalekiego przesyłania energii w związku z pozyskiwaniem jej z OZE w każdym miejscu. Obecnie na terenie dwóch gmin (Grajewo, Rajgród) funkcjonuje kilka farm wiatrowych i

fotowoltaicznych, mimo to zdaniem mieszkańców wciąż jest zapotrzebowanie na zwiększenie efektywności energetycznej i wykorzystania energii odnawialnej, gdyż niedostateczny jest rozwój odnawialnych źródeł energii. Dlatego też kierunkiem wsparcia ze strony LGD będą działania w zakresie wykorzystania OZE na terenie objętym LSR.

Rolniczy charakter województwa podlaskiego i obszaru LSR daje możliwości do rozwoju odnawialnych źródeł energii opartych na biomasie roślinnej i zwierzęcej (odpadowej), choć problemem wciąż jest niewystraszająca liczba źródeł energii opartych o OZE, zwłaszcza wśród indywidualnych mieszkańców (mimo podejmowanych zabiegów w tym zakresie w ostatnich latach). Rozwój i eksploatacja odnawialnych źródeł energii OZE to właściwy kierunek działań na rzecz poszanowania energii ze źródeł konwencjonalnych oraz wzrostu efektywności energetycznej.

W pełni szanując zasadę zrównoważonego środowiska, należy szukać takich kierunków rozwoju, które przyczynią się do poprawy jakości powietrza, wody, promocji zrównoważonego rolnictwa, ochrony systemu środowiska i różnorodności biologicznej oraz doprowadzą do ograniczania emisji, oszczędności energii, zachowania obszarów cennych przyrodniczo, wzmocnienia struktur ekologicznych, rozwijania aktywności obywatelskiej i świadomości ekologicznej społeczeństwa, dlatego też wspierane będą działania wykorzystujące OZE na terenie objętym LSR. W ramach przedsięwzięcia będzie możliwość inwestycji z zakresu budowy nowych lub zwiększenia mocy innowacyjnych jednostek wytwarzania energii elektrycznej i ciepła ze wszystkich rodzajów OZE, wraz z magazynami energii lub ciepła działającymi na potrzeby danego źródła OZE oraz przyłączeniem do sieci, z przeznaczeniem na potrzeby własne lokalnych społeczności.

4.14. Sytuacja ekonomiczna

Kwestią wymagającą analizy są dochody gmin. Stanowią one parametr obrazujący w pośredni sposób dochodowość mieszkańców, ale także opisujący poziom rozwoju sektora gospodarczego. Wyrazem zdolności dochodowej gmin jest wskaźnik dochodów podatkowych na jednego mieszkańca w gminie, czyli tzw. wskaźnik G, który stanowi podstawę do wyliczenia rocznych kwot części wyrównawczej subwencji ogólnej i wpłat. Zgodnie z ustawą o dochodach jednostek samorządu terytorialnego, wskaźnik G dla każdej gminy oblicza się dzieląc kwotę dochodów podatkowych (z tytułu podatku od nieruchomości, podatku rolnego, podatku leśnego, podatku od środków transportowych, podatku od czynności cywilnoprawnych, podatku od osób fizycznych, opłacanego w formie karty podatkowej, wpływów z opłaty skarbowej, wpływów z opłaty eksploatacyjnej, udziału we wpływach z podatku dochodowego od osób fizycznych oraz udziału we wpływach z podatku dochodowego od osób prawnych) za rok poprzedzający rok bazowy przez liczbę mieszkańców gminy.

Tabela 37. Wskaźnik G – podstawowych dochodów podatkowych na 1 mieszkańca – stan 31.12.2020 r.

Nazwa gminy	Wskaźnik G
Grajewo (miasto)	1 668,74
Grajewo	938,74
Radziłów	548,54
Rajgród	1 536,45
Szczuczyn	991,82
Wąsosz	904,58
Jedwabne	913,29
Przytuły	504,49
Obszar LGD	8 006,65

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, Ministerstwo Finansów

Średnia arytmetyczna wskaźnika G gmin objętych obszarem LSR według stanu na koniec 2020 r. – 8 006,65 zł

Poniższa tabela obrazuje jak ważne jest podnoszenie jakości życia poprzez realizację niniejszej strategii, gdyż ma to ogromne znaczenie na wzrost dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatu objętych działaniem LGD Biebrzański Dar Natury. Średnie dochody obszaru LGD Biebrzański Dar Natury na przestrzeni lat 2015-2020 wzrosły o 37 %. Największy wzrost dochodów odnotowała gmina Radziłów (+46 %).

Tabela 38. Dochody budżetów gmin i miast na prawach powiatu na jednego mieszkańca (w zł.).

Nazwa gminy	Dochody budżetów gmin i miast na prawach powiatu na jednego mieszkańca (zł)					
	Rok 2015	Rok 2016	Rok 2017	Rok 2018	Rok 2019	Rok 2020
Grajewo (miasto)	3083,1	3797,3	3862	4156,3	4709,6	5412,8
Grajewo	3692,7	4256,8	4677,8	5473,2	5206,2	5794,7
Radziłów	3737,1	4402	4958,9	5549,4	5859,4	6989,1
Rajgród	3948,8	4268,1	5759,4	5496,7	4871,3	5414,2
Szczuczyn	4257,1	4500,3	4350,8	5141,8	6168,2	6329,1
Wąsosz	4181,6	4072,1	4629,6	5406,2	6248,1	6084
Jedwabne	3154,2	3868,9	4115,7	4440	5430,3	5695,3
Przytuły	4100,7	4121,6	4721,5	5125	6041,6	6396,1
woj. podlaskie	3369	3770,5	4098	4564,7	5180,9	5654,3
Średnia dla obszaru LGD	3769	4161	4634	5099	5567	6014

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, Ministerstwo Finansów

4.15. Kluczowe grupy docelowe

Różnorodność gmin wchodzących w skład LGD Biebrzański Dar Natury, a tym samym finansowanie pochodzące z trzech źródeł powoduje, że liczba grup istotnych z punktu widzenia LSR jest liczna. Dokonując analizy informacji zebranych w trakcie spotkań, konsultacji z mieszkańcami w zakresie których LGD będzie wspierać inicjatywy mieszkańców obszaru, a mianowicie potrzebą wsparcia w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju Lokalnej Grupy Działania Biebrzański Dar Natury na lata 2023-2027 są ludzie młodzi do 25 r.ż., seniorzy, dzieci w wieku przedszkolnym, młodzież szkolna, osoby wykluczone i zagrożone ubóstwem oraz osoby w niekorzystnej sytuacji, w tym osoby niepełnosprawne, kobiety, rolnicy z małych gospodarstw rolnych, oraz osoby poszukujące zatrudnienia. Grupy te zostały również wskazane przez mieszkańców podczas konsultacji oraz wynikiły z ankietyzacji. Grupy te w sposób szczególny wpisują się w społeczność lokalną tworzącą Lokalną Grupę Działania Biebrzański Dar Natury.

Tabela 39. Grupy docelowe.

Lp.	Grupy docelowe	Opis planowanego wsparcia	Problemy
1. Osoby w niekorzystnej sytuacji			
1.1	Osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunowie	Rehabilitacja społeczna, integracja o charakterze zdrowotnym, opiekuńczym.	Głównym problemem osób z niepełnosprawnością jest wykluczenie społeczne w środowisku lokalnym, trudna sytuacja na rynku pracy, znaczące ograniczenia w dostępie do usług publicznych i komercyjnych, bariery architektoniczne w dostępie do infrastruktury, mniejsza mobilność zawodowa, konieczność podnoszenia kompetencji, niedostatek usług asystenckich, wspierających i opiekuńczych
1.2	Kobiety	Uczestnictwo w wydarzeniach warsztatowych, szkoleniach. Możliwość wnioskowania na wsparcie przedsiębiorczości oraz pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych.	Kobiety ze względu na funkcje społeczne po urodzeniu dzieci najczęściej pozostają w domach. Niestety wiąże się to z tym, że trudno jest im wrócić na rynek pracy a z powodu konieczności sprawowania opieki nad dziećmi „wypadły” z rynku pracy. Kobiety samotnie wychowujące dzieci są bardziej narażone na wykluczenie społeczne.
1.3	Rolnicy z małych gospodarstw rolnych	Możliwość wnioskowania na wsparcie pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych.	Rolnicy to jedna z grup w niekorzystnej sytuacji narażona głównie na problemy finansowe (brak środków na inwestycje i źródeł ich finansowania).
1.4	Osoby poszukujące zatrudnienia	Realizacja oddolnych inicjatyw ukierunkowanych w szczególności na aktywne włączenie celem poprawy sytuacji danej rodziny lub	Osoba pozostająca bez pracy, zostaje pozbawiona możliwości sprawowania kontroli nad swoją sytuacją, gdyż ma niewielką możliwość dokonywania wyborów. Problemy finansowe, szczególnie gdy się przedłużają, prowadzą do konieczności obniżenia standardu życia, łącznie ze zmianą warunków mieszkaniowych, a nawet do konfliktów rodzinnych i

		osoby, działania aktywizacyjne. Możliwość wnioskowania na wsparcie przedsiębiorczości oraz pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych.	bezdolności. To wszystko sprzyja szybkiemu wytwarzaniu się poczucia porażki, niepewności i obniżeniu samooceny bezrobotnego człowieka. A dostępne oferty pracy dotyczą głównie pracy sezonowej, dorywczej czy pracy w rolnictwie i w budownictwie. Potrzebna jest konieczność kreowania lepszych miejsc pracy oraz przeciwdziałanie odpływowi ludzi do miasta/za granicę.
2.	Młodzież szkolna	Wsparcie i rozwijanie kompetencji kluczowych ukierunkowane na podniesienie jakości edukacji z wykorzystaniem nowoczesnych technologii.	Młodzież szkolna boryka się z różnymi problemami m.in. jakość edukacji z wykorzystaniem nowoczesnych technologii w tym zwłaszcza narzędzi cyfrowych wciąż jest na niskim poziomie. Trudności w nauce są wciąż zauważalne, młodzież szkolna boryka się z problemami społeczno-emocjonalnymi. Dlatego też realizacja działań społeczno-wychowawczych, w tym kształtowanie kompetencji społeczno-emocjonalnych uczniów, edukacja prozdrowotna, a także wsparcie psychologiczne będą odpowiedzią na problemy wychowawcze oraz trudności w nauce.
3.	Dzieci korzystające z wychowania przedszkolnego	Organizacja zajęć o charakterze kompensacyjnym i wyrównującym.	Dużym problemem zauważalnym w tym obszarze jest ogrom deficytów rozwojowych u dzieci. Dlatego też realizacja działań w zakresie niwelowania na wczesnym etapie edukacyjnym ewentualnych deficytów rozwojowych i reagowanie na nie odpowiednimi zajęciami o charakterze kompensacyjnym pozwoli na wyrównanie szans dzieci, co przyczyni się do wczesnego wspomagania ich rozwoju.
4.	Ludzie młodzi (do 25 roku życia)	Organizacja zajęć aktywizacyjnych, szkoleń, podnoszenie kwalifikacji. Możliwość wnioskowania na wsparcie przedsiębiorczości oraz pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych.	Wchodząc w dorosłe życie osoby te borykają się z różnymi problemami. Po ukończeniu edukacji rozpoczynają poszukiwanie pracy. Coraz częściej osoby te mają problemy ze znalezieniem miejsca zatrudnienia w małych miejscowościach i decydują się opuścić miejsce zamieszkania. Ich problemy często wynikają z braku doświadczenia zawodowego oraz kwalifikacji i jednocześnie z braku akcji i programów aktywizujących skierowanych do nich. Należy podjąć działania zachęcające ich do zaangażowania się w życie społeczne.
5.	Seniorzy	Organizacja zajęć kreatywnych, rozwijanie pasji, uatrakcyjnianie spędzania wolnego czasu jak również podnoszenie kwalifikacji. Wsparcie w kierunku usług społecznych i opiekuńczych	Dużym problemem tej grupy docelowej jest ograniczenie często samodzielności, utraty poczucia bezpieczeństwa. Problemy te przekładają się na obniżoną aktywność społeczną seniorów. Niestety aktualnie mamy do czynienia ze starzeniem się społeczeństwa i jest to trend ogólnosiwiatowy. Należy zatem podjąć zadania zachęcające ich do rozwijania pasji.
6.	Mieszkańcy obszaru objętego LSR, w tym osoby wykluczone i zagrożone ubóstwem oraz mieszkańcy obszarów rewitalizacji	- możliwość korzystania z obiektów, terenów po rewitalizacji, - możliwość udziału w kursach, szkoleniach umożliwiających nabycie, podniesienie lub zmianę kwalifikacji, - udział we wszystkich działaniach LGD.	Mieszkańcy obszaru LSR potrzebują lepszej jakości życia, ich problemy, potrzeby zostały opisane w rozdziale 3 oraz 4. Wszystkie działania w LSR skierowane są właśnie do mieszkańców obszaru objętego LSR. Jednakże w szczególności wsparcie będzie kierowane do osób wykluczonych społecznie i zagrożonych ubóstwem, którzy często mają problem z niemożnością pełnego uczestnictwa w życiu społecznym (zbiorowym), a także na problem z dostępem do zasobów, dóbr publicznych. Również wsparcie będzie kierowane do mieszkańców obszarów rewitalizacji oraz działań realizowanych w poszczególnych przedsięwzięciach. Grupy w pkt. 1-5 to również mieszkańcy.

Źródło: opracowanie własne

4.16. Dostępność.

Na obszarze objętym LSR jest dość duża i stale rośnie liczba seniorów, co ma odzwierciedlenie w strukturze wiekowej mieszkańców. Na obszarze LSR, szczególnie na terenach wiejskich pozostały jeszcze zapóźnienia

związane z dostosowaniem infrastruktury społecznej do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, osób starszych i innych ze szczególnymi potrzebami. Dotyczy to takich zagadnień jak:

- bariery architektoniczno-infrastrukturalne w budynkach i w przestrzeniach publicznych utrudniające poruszanie się osobom z trudnościami w chodzeniu, zaburzeniami balansowania, poruszającymi się na wózkach;
- brak usprawnień w budynkach publicznych utrudniające funkcjonowanie osobom z zaburzeniami chwytania, wątpliwością i słabością ruchów, trudnościami w podnoszeniu, sięganiu;
- bariery informacyjno-komunikacyjne związane z dostępem do informacji, szczególnie dotkliwe dla osób z zaburzeniami wzroku, słuchu;
- wykluczenie komunikacyjne związane z dostępem do komunikacji zbiorowej (publicznej).

Problemy dostępności architektoniczno-infrastrukturalnej są istotne z punktu widzenia dostępności do usług kulturalnych i integracyjnych, a komunikacyjno-informacyjne z punktu widzenia dostępu do informacji o takich usługach społecznych. Występujące ograniczenia zmniejszają możliwość dostępu mieszkańców do usług społecznych, pogłębiają wykluczenie społeczne, hamują procesy integracyjne i współpracy.

W procesie partycypacyjnym problem dostępności podejmowano na każdym etapie w ramach rozmów.

Na obszarze LSR istnieje realny problem związany z komunikacją publiczną (wykluczeniem komunikacyjnym), dlatego postulowano pewne rozwiązania bardzo szczegółowe np. aby w ramach planowanych operacji zapewnić też dojazd osobom starszym na wydarzenia kulturalne i integracyjne – analiza ankiety nr 1 (opisanej w rozdziale nr 3) jednoznacznie wskazała iż najstarszym „warunkiem życia w danej gminie” są właśnie połączenia komunikacji zbiorowej.

Na obszarze LSR wskazywano, że duża część wydarzeń kulturalnych odbywających się w plenerze często nie uwzględnia możliwości dojazdu, parkowania i uczestnictwa dla osób mających trudności w poruszaniu się. Co prawda w trakcie prac konsultacyjnych podkreślano, że takie osoby nigdy nie zostają pozostawione same sobie, i inne osoby własną pomocą umożliwiają każdemu ze społeczności uczestnictwo w każdym wydarzeniu. Niemniej problem dostępności i komfortu poruszania się realnie istnieje.

W czasie spotkań konsultacyjnych, także reprezentanci samorządów, OSP, KGW wskazywali na potrzeby drobnych remontów obiektów publicznych (łazienki w obiektach użyteczności publicznej, podjazdy dla osób niepełnosprawnych), wprowadzenia drobnych usprawnień wewnątrz (oznaczenia) i oznaczonych parkingów przy takich obiektach.

Potrzeby rozwojowe.

Podsumowując przeprowadzoną diagnozę obszaru nasuwają się pewne wnioski:

- wśród respondentów obszar LGD BDN uważany jest za atrakcyjny turystycznie, jednak nie potrafimy zatrzymać turystów na dłużej z powodu słabej infrastruktury, jak i małej promocji obszaru,
- edukacja szkolna i przedszkolna jest bardzo ważnym czynnikiem rozwoju, a wciąż jeszcze są zauważane ogromne braki w tym kierunku,
- bezrobocie wynikające ze statystyk GUS nie do końca jest zgodne ze stanem faktycznym, gdyż teren działania LGD jest terenem rolniczym i istnieje również ukryte bezrobocie wśród rodzin rolniczych, z uwzględnieniem kobiet,
- na obszarze działania LGD występują problemy społeczne w tym ubóstwo i wykluczenie,
- wśród mieszkańców brak jest postawy przedsiębiorczej, aktywnej, za mało tworzy się miejsc pracy,
- mała dostępność dla mieszkańców do obiektów działające w sferze dziedzictwa kulturowego,
- istnieją regiony zagrożone trwałą marginalizacją.

Wychodząc naprzeciw problemom ukazany w Diagnozie obszaru w ramach prac nad przygotowaniem Lokalnej Strategii Rozwoju sformułowane zostały potrzeby rozwojowe, cele i wskaźniki, które pomogą w zminimalizowaniu wskazanych problemów.

Analizując potrzeby rozwojowe obszaru szczególną uwagę zwrócono na oddolność. Potrzeby badano nie tylko poprzez analizę dostępnych danych ale przede wszystkim współpracę z przedstawicielami społeczności, które

wskazują szczegółowo problemy wymagające szczególnej uwagi oraz aktywnie pomagają opracować optymalne rozwiązanie tych problemów. Działania realizowane w projektach będą uwzględniać wymogi dotyczące zasady równości szans i niedyskryminacji oraz konieczność zapewnienia odpowiedniej dostępności usług lub infrastruktury.

W niniejszej Lokalnej Strategii Rozwoju dodatkowo zwrócono również uwagę na sytuację migracyjną, wywołaną przez wojnę na Ukrainie. Napływ uchodźców z Ukrainy i idąca za tym inflacja, te tematy również poruszane były przez mieszkańców podczas konsultacji. Zdaniem mieszkańców wybuch wojny w Ukrainie diametralnie zmienił sytuację migracyjną w wielu krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Wśród nich najważniejszą rolę odgrywa Polska i województwo podlaskie, dokąd w okresie od 24 lutego do końca kwietnia 2022 r. ze stref bezpośrednio albo pośrednio objętych działaniami wojennymi uciekło około 3 mln osób. Ten bezprecedensowy napływ uchodźców wojennych w nieunikniony sposób rodzi pytania o przyszłość i wyzwania związane z obecnością obywateli Ukrainy w Polsce. Długotrwałe pobyty uchodźców wojennych z Ukrainy w Polsce, głównie kobiet z dziećmi, będą generować liczne wyzwania, jednakże osoby napływających do Polski bardzo dobrze zaadaptowały się w Polsce i jasno wskazują, że są zainteresowani pracą i większość podjęła zatrudnienie, gdyż część uchodźców zna także realia polskiego rynku pracy z własnych doświadczeń lub poprzez sieci migracyjne (rodzina, znajomi pracujący wcześniej w Polsce). W ramach wdrażania LSR, ze względu na ograniczone środki finansowe, nie przewiduje się preferowania operacji skierowanych do migrantów. Natomiast będą mogły być wspierane operacje szeroko ukierunkowane na integrację, aktywizację w celu zaadaptowania w społeczeństwie, poprzez m.in. udział w wydarzeniach promocyjnych.

W ramach realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2023-2027, mieszkańcy zgłaszali potrzebę realizacji projektów w partnerstwie z zakresu włączenia społecznego seniorów, ludzi młodych lub innych osób w niekorzystnej sytuacji, co rozwiąże problemy integracji i umocni współpracę z partnerami spoza obszaru LSR. Będzie to doskonały sposób na wzmocnienie zaangażowana osób w niekorzystnej sytuacji w proces wdrażania nowopowstałej strategii.

W latach 2016-2022 LGD Biebrzański Dar Natury podejmowała samodzielnie lub we współpracy z innymi podmiotami inicjatywy, które miały zasadniczy wpływ na budowanie partnerstwa w ramach LGD, aktywizację i integrację społeczną mieszkańców obszaru. Ponadto w odpowiedzi na zidentyfikowane potrzeby LGD planuje podejmować inicjatywy na rzecz społecznej integracji i współpracy pomiędzy różnymi podmiotami spoza obszaru LSR w ramach przedsięwzięcie P.1.5 Wzmocnienie kapitału społecznego.

Zgodnie z wytycznymi dotyczącymi realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027, Załącznik nr 2 Standardy dostępności dla polityki spójności 2021-2027. LGD Biebrzański Dar Natury zapewni najwyższej jakości czytelność formułowanych przekazów i ułatwienie odbioru informacji. Publikowane teksty będą prezentowane w odpowiednim rozmiarze czcionki, z zastosowaniem czcionek bez szeryfowych, z zachowaniem odpowiedniego odstępu między liniami oraz marginesów, które ułatwią przyswajanie treści. Zastosowanie prostego języka będzie **elementem „dostępności”**, dzięki któremu odbiorcy zrozumieją komunikaty i będą potrafili umiejętnie z nich korzystać. Ponadto w celu dotarcia do seniorów i osób o ograniczonym dostępie do internetu, LGD zapewni stosowanie „tradycyjnych” metod przekazu jak plakaty czy ogłoszenia. **Ponadto w celu zwiększenia zainteresowania współpracą pomiędzy podmiotami z obszaru LGD, a docelowo realizacją projektów partnerskich w ramach zapewnienia większej dostępności odbioru informacji, LGD zapewni na stronie www.lgd-bdn.pl komunikator, który ułatwi np. znalezienie partnera do realizacji projektu.**

Reasumując przeprowadzoną diagnozę można wskazać, że najważniejszymi obszarami, na które będzie miała wpływ niniejsza Lokalna Strategia Rozwoju są:

Atrakcyjność turystyczna obszaru LGD Biebrzański Dar Natury

W ankietach oraz fiszkach projektowych działania w ochronę, rozwój, promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki mieszkańcy wskazali jako pożądane do realizacji na terenie objętym LSR przedsięwzięcia. Receptą na ten problem może być poprawa atrakcyjności turystycznej obszaru LGD Biebrzański Dar Natury poprzez wsparcie

zadań z zakresu ochrony bioróżnorodności biologicznej oraz gospodarstw agroturystycznych, dzięki którym będziemy mieli dostęp do możliwości zakupu żywności prosto od producenta (zakup u producenta daje gwarancję jakości i autentyczności) oraz aspektów prozdrowotnych, proekologicznych oraz zwiększenie dostępności do infrastruktury sprzyjającej ożywieniu kulturalnemu. Obszar LSR posiada bardzo korzystne uwarunkowania historyczno-kulturowe, które odpowiednio wykorzystane mogą posłużyć, jako element przyciągający turystów. Niekorzystną sytuację możemy zauważyć, analizując migracje mieszkańców. Niepokojącą tendencją jest to, iż w ostatnich latach w większości gmin obszaru LSR saldo migracji miało wartość ujemną.

Dostępność w obiekty działające w sferze dziedzictwa kulturowego, infrastruktura publiczna oraz potrzeba rewitalizacji obiektów, terenów i przestrzeni użyteczności publicznej

Zasoby dziedzictwa kulturowego stanowią istotny element tożsamości. Liczne zabytki oraz potencjał w postaci ludzi świadomych swoich korzeni to doskonała baza do ochrony swojej kultury, promowania jej oraz jej dalszego przekazywania. Mieszkańcy mając świadomość swojego dziedzictwa kulturowego na spotkaniach zgłaszali potrzebę udokumentowania niematerialnych elementów kultury wiejskiej, obrzędów, zwyczajów, które przetrwały w miejscowej tradycji. Kulturowa spójność mająca swoją genezę w historii obszaru znajduje wyraz w istniejących obiektach kultury materialnej. Na terenie LGD znajdują się zabytkowe obiekty, które mają szczególne znaczenie dla mieszkańców. Niestety ich aktualny stan nie oddaje ich wartości, jaką mogą mieć dla rozwoju życia kulturowego lokalnej społeczności. Dlatego ważnym zadaniem dla rozwoju obszaru LGD jest wspieranie inwestycji działających w sferze dziedzictwa kulturowego zmierzającego do zwiększenia ich dostępności dla mieszkańców.

Obszar LGD, poza kilkoma większymi ośrodkami miejskimi, charakteryzuje rozproszona sieć osadnicza. Wpływa to na specyficzne więzi społeczne. Mieszkańcy zauważają pogłębiające się dysproporcje w rozwoju obszarów wiejskich (typowo rolniczych) i podmiejskich oraz miejskich. Deklarują potrzebę większego i bardziej powszechnego dostępu do infrastruktury kulturalnej, rekreacyjnej i usług świadczonych przez istniejące obiekty oraz urządzenia miejsc spotkań lokalnej społeczności w szczególności dla osób młodych (w tym dzieci i młodzieży) oraz seniorów. Z drugiej zaś strony uczestnicy konsultacji przyznają, iż słabo wykorzystany jest potencjał już istniejących świetlic wiejskich, oraz obiektów kulturalnych przy jednoczesnej niewystarczająco powszechnej infrastrukturze rekreacyjnej i słabo zagospodarowanym potencjale przyrodniczym tego obszaru. W wielu miejscowościach od lat zaniedbana jest przestrzeń publiczna, widoczne są braki w zakresie m.in.: obiektów kulturalnych, infrastruktury sportowej, placów zabaw czy świetlic wiejskich a także obserwowane jest niszczenie obiektów zabytkowych, które mogłyby być wykorzystane na cele społeczne. Dostrzegalny jest trend rozwijania się infrastruktury służącej mieszkańcom. Te wskazane przez uczestników konsultacji obszary problemowe uzasadniają potrzebę równomiernego rozwoju obszaru LGD. Aby poprawiać, zaspokoić jakość życia mieszkańców, przyczyniać się do wzrostu aktywności społecznej i obywatelskiej w życiu społecznym, kulturalnym i gospodarczym tego obszaru, przy jednoczesnej dbałości o obiekty dziedzictwa kulturowego służące mieszkańcom, zaplanowane będą przedsięwzięcia z zakresu rewitalizacji obiektów, terenów i przestrzeni użyteczności publicznej oraz w ramach infrastruktury publicznej dla aktywnej integracji.

Wzmocnienie edukacji szkolnej i przedszkolnej

Podczas spotkań z mieszkańcami poruszono wiele problematycznych kwestii mających ogromny wpływ na sytuację ekonomiczną obszaru m.in. wybuch pandemii COVID-19, miało to ogromne znaczenie i daleko idące konsekwencje dla sytuacji ekonomicznej i społecznej na świecie. Podsumowując 2020 rok należy szczególną uwagę zwrócić na skutki jakie pandemia wywołała w obszarze demograficznym, edukacyjnym oraz rynku pracy. Szczególnie mocno skutki ograniczeń związanych z próbą powstrzymania rozprzestrzeniania się wirusa odczuła edukacja. Wiele krajów, w tym Polska zamknęło szkoły i wprowadziło nauczanie zdalne. Taka forma kształcenia przyniosła ze sobą szereg skutków, które będą odczuwalne przez wiele lat.

Dlatego też zdaniem mieszkańców należy wspierać takie przedsięwzięcia jak:

- Wsparcie edukacji przedszkolnej poprzez wsparcie ukierunkowane na usługi prowadzące do wszechstronnego rozwoju dzieci, przygotowujące do kolejnych etapów edukacyjnych zwiększających później szanse na rynku pracy.
- Wsparcie małych szkół kształcenia ogólnego poprzez podniesienie jakości edukacji obejmujące m.in.: rozwój kompetencji kluczowych, eliminowanie deficytów edukacyjnych i wyrównywanie szans uczniów oraz wsparcie uczniów uzdolnionych, kompetencji cyfrowych, kształtowanie kompetencji społeczno-emocjonalnych uczniów, edukacji prozdrowotnej, a także wsparcie psychologiczne, umiejętności, uzdolnień, zainteresowań uczniów poza edukacją formalną, jak również podnoszenie kompetencji kadr systemu, oraz podnoszenie kompetencji cyfrowych, doskonalenie umiejętności i kompetencji czy podniesienie kwalifikacji zawodowych kadry zarządzającej systemem edukacji w celu poprawy jakości kształcenia dzieci i młodzieży.

Integracja społeczna i wzmocnienie kapitału społecznego

Na obszarze Lokalnej Grupy Działania Biebrzański Dar Natury, doceniane są prężnie działające Organizacje pozarządowe m.in. Ochotnicze Straże Pożarne, Koła Gospodyń Wiejskich, które są w stanie podejmować różne wyzwania. Zdaniem respondentów prężnie działające NGO chronią lokalne tradycje kulinarne oraz kultywują miejscowe zwyczaje. Skupiają wokół siebie rzesze mieszkańców reprezentujących różne pokolenia. Niestety niewystarczające środki na wspieranie inicjatyw lub małe możliwości pozyskiwania środków publicznych na inicjatywy lokalne, hamują aktywność mogącą przysłużyć się lokalnej społeczności w różnym zakresie. Wspieranie instytucji działających w obszarze integracji społecznej oraz rozwoju kapitału społecznego powinno stanowić jeden z priorytetów realizacji LSR. Te potrzeby można zaspokoić realizując projekty grantowe w zakresie inteligentnej wsi (Smart Village) m.in. projekty partnerskie oraz operacje w partnerstwie.

Wsparcie wykorzystania OZE

Diagnoza obszaru LGD oraz zagadnienia zgłaszane przez mieszkańców, wskazują na potrzebę podjęcia działań wspierających wykorzystanie odnawialnych źródeł energii. Gminy z obszaru LGD chcą aktywnie uczestniczyć w kształtowaniu lokalnej polityki ochrony środowiska, w tym w zakresie praktycznych działań na rzecz wprowadzania i upowszechniania odnawialnych źródeł energii. Wpłyne to na poprawę efektywnego gospodarowania zasobami energetycznymi oraz powszechniejsze wykorzystania OZE na terenie LGD. Te potrzeby można zaspokoić realizując przedsięwzięcie wsparcie wykorzystania OZE na terenie objętym w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Pobudzenie społeczno gospodarcze na obszarach wiejskich

Lokalna Grupa Działania Biebrzański Dar Natury widzi szczególną potrzebę wsparcia w kierunku małej infrastruktury publicznej, rozwoju przedsiębiorczości (poprzez podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej i rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej) oraz rozwoju pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych w tym gospodarstw agroturystycznych i zagród edukacyjnych, co wpłynie bezpośrednio na pozostałe dziedziny rozwoju, jakimi są poziom zatrudnienia, zatrzymanie migracji mieszkańców w poszukiwaniu pracy, ale również może stać się napędem dla rozwoju innowacji w regionie. Dzięki przeprowadzonym konsultacjom ze społecznością lokalną, ustalono, że obszar LGD BDN daje ogromne możliwości rozwoju działalności gospodarczej w wielu aspektach. Rozwój przedsiębiorczości poprzez rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej opartych na zasobach i aktywnościach gospodarstwa rolnego o własny potencjał rolniczy, łączące w swej działalności rolniczej funkcje produkcyjne z usługami np. turystycznymi, edukacyjnymi, opiekuńczymi świadczone w oparciu o infrastrukturę i zasoby gospodarstwa, może być odpowiedzią na potrzebę rozwoju w zakresie przedsiębiorczości również dla rolników z małych gospodarstw rolnych.

Kierunkiem wsparcia ze strony LGD będą dalsze działania na sferę gospodarczą obszaru, w związku z koniecznością ukierunkowania obszarów tematycznych na najbardziej pożądane na konkretnym obszarze objętym LSR. Braki w zakresie miejsc pracy, niewielka liczba podmiotów gospodarczych generujących nowe miejsca pracy,

brak aktywności osób młodych (do 25 r.ż.), osób starszych i związany z tym pogarszający się stan zdrowia, starzejące się społeczeństwo, ukryte bezrobocie, brak postawy przedsiębiorczej wśród mieszkańców, brak umiejętności korzystania ze wsparcia na prowadzenie działalności, potrzeba rozwoju funkcji gospodarstw rolnych, zwiększająca się liczba osób wykluczonych społecznie. Cel odpowiada na zdiagnozowane problemy związane z przedsiębiorczością, rynkiem pracy, rozwojem gospodarczym, a także ze wzrostem aktywności, współpracy i integracji mieszkańców.

Wsparcie aktywnej integracji i rozwój usług społecznych

Zdaniem mieszkańców terenu LGD Biebrzański Dar Natury walka z ubóstwem i wykluczeniem społecznym stanowi jeden z najważniejszych celów rozwojowych nowej strategii rozwoju. Najczęściej narażeni są seniorzy, dzieci oraz osoby z niepełnosprawnościami. Szukając sposobów niwelowania niekorzystnych zjawisk ubóstwa i wykluczenia społecznego, należy podjąć wszystkie możliwe działania mające na celu stworzenie godnych warunków życia dla wszystkich obywateli. Przejawiać się to będzie w realizacji działań zmierzających do zaspokojenia potrzeb osób wymagających wsparcia, poprzez stworzenie takiego systemu realizacji usług, który gwarantował będzie możliwość dokonania przez osobę wymagającą wsparcia, osobistego, niczym nie zdeterminowanego wyboru, najbardziej optymalnej formy realizacji usług społecznych poprzez wsparcie takich przedsięwzięć jak: rozwój usług społecznych, opiekuńczych czy aktywna integracja.

Analiza wsparcia finansowego inicjatyw poza bezpośrednimi środkami z RLKS.

Zaplanowane środki w budżecie LSR BDN na lata 2023-2027 nie będą w stanie zaspokoić potrzeb lokalnej społeczności. Lokalna Grupa Działania Biebrzański Dar Natury posiada wieloletnie doświadczenie w pozyskiwaniu środków spoza programu LEADER. W nowej perspektywie finansowej LGD planuje poprzez pozyskanie dodatkowych środków finansowych wesprzeć **lokalne jak i ponadlokalne inicjatywy** zgodnie z celami zaplanowanymi w LSR, tak żeby wzmocnić ich efekty oraz przyczynić się do realizacji projektów wynikających z potrzeb mieszkańców obszaru LGD m.in. projekty wspierające aktywne formy integracji społecznej, włączające przedstawicieli grup wykluczonych w życie społeczne i obywatelskie co przyczyni się do zwiększenia aktywności społecznej i obywatelskiej grup wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym. Wieloletnie doświadczenie w sięganiu po środki z KSOW czy FIO na różne inicjatywy ułatwią pozyskanie dodatkowych środków z zewnętrznych funduszy. W nowej perspektywie LGD planuje kontynuować dalsze działania w tym kierunku. W ramach Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich LGD zrealizowała projekt pn.: „Smaki Biebrzańskiego Daru Natury – naturalnie i zdrowo”, który skierowany był do Kół Gospodyń Wiejskich, młodych przedsiębiorców, jak również projekt z FIO, który skierowany był do społeczności lokalnej, efektem było zwiększanie aktywności, co przyczyniło się do budowania i powiększania kapitału społecznego (tworzenia więzi społecznych, budowania zaufania, aktywności wolontariackiej w organizacjach obywatelskich).

Analiza zgodności celów LSR z planami rozwojowymi poszczególnych samorządów (strategie rozwoju gmin) przedstawiona została w kolejnym rozdziale, wykazała na spójność kierunków rozwoju, a w wielu obszarach na ich komplementarność. Wieloletnia, inicjowana przez LGD, współpraca pomiędzy sektorem społeczno - gospodarczym i publicznym przyczyniła się do realizacji szeregu projektów przynoszących wymierne korzyści mieszkańcom, zarówno te infrastrukturalne, jak i te równie ważne w zakresie budowania kapitału społecznego. W ramach niniejszej LSR doświadczenia te będą bez wątpienia rozwijane.

Rozdział 5. Spójność, komplementarność i synergia

5.1. Opis zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami

Prace nad strategią były determinowane poprzez dokumenty planistyczno-strategiczne. Zadania oraz działania określone w strategii są komplementarne i spójne z tymi dokumentami lub też wprost z nich wynikają.

Tabela 40. Zgodność LSR z innymi dokumentami.

<p>Cele Lokalnej Strategii Rozwoju Lokalnej Grupy Działania Biebrzański Dar Natury z podziałem na przedsięwzięcia</p>	<p>Cel 1 Poprawa materialnej i niematerialnej sfery życia na terenie LSR w zakresach: kultury, sztuki, edukacji, rekreacji oraz integracji społecznej do roku 2029 P.1.1 Wsparcie edukacji P.1.2 Wsparcie osób znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji P.1.3 Inwestycje w obiekty działające w sferze dziedzictwa kulturowego P.1.4 Lokalne dziedzictwo kulturowe P.1.5 Wzmocnienie kapitału społecznego P.1.6 Poprawa dostępu do usług lokalnych</p>	<p>Cel 2 Poprawa sfery przedsiębiorczości, infrastruktury, bezpieczeństwa i ekologii terenu realizacji LSR do roku 2029 P.2.1 Wsparcie przedsiębiorczości na terenie objętym LSR P.2.2 Wsparcie pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych na terenie objętym LSR P.2.3 Wsparcie wykorzystania OZE na terenie objętym LSR P.2.4 Smart Village dla rozwoju wsi P.2.5 Infrastruktura publiczna dla aktywnej integracji P.2.6 Rewitalizacja obiektów, terenów i przestrzeni użyteczności publicznej P.2.7 Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki</p>
Krajowe dokumenty strategiczne		
<p>Rządowy Program Fundusz Młodzieżowy na lata 2022 - 2033</p>	<p>Priorytet 1.: Aktywizacja młodzieży w samorządach Priorytet 2.: Organizacje młodzieżowe w życiu publicznym Priorytet 3.: Wzmocnienie kompetencji organizacji młodzieżowych</p>	<p>Priorytet 1.: Aktywizacja młodzieży w samorządach Priorytet 2.: Organizacje młodzieżowe w życiu publicznym Priorytet 3.: Wzmocnienie kompetencji organizacji młodzieżowych</p>
<p>Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027</p>	<p>SO8 Promowanie zatrudnienia, wzrostu, równości płci, w tym udziału kobiet w rolnictwie, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki o obiegu zamkniętym i zrównoważonego leśnictwa</p>	<p>SO7 Przyciąganie i wspieranie młodych rolników i innych nowych rolników oraz ułatwienie zrównoważonego rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. SO8 Promowanie zatrudnienia, wzrostu, równości płci, w tym udziału kobiet w rolnictwie, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki o obiegu zamkniętym i zrównoważonego leśnictwa.</p>
<p>Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030</p>	<p>Cel szczegółowy 1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne; Cel szczegółowy 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich; Cel szczegółowy 3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.</p>	<p>Cel szczegółowy 1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne; Cel szczegółowy 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich; Cel szczegółowy 3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.</p>
Regionalne dokumenty strategiczne		
<p>Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030</p>	<p>Cel strategiczny 2. Zasobni mieszkańcy Cel operacyjny 2.1. Kompetentni mieszkańcy Cel operacyjny 2.2. Aktywni mieszkańcy Cel strategiczny 3. Partnerski region Cel operacyjny 3.2. Kapitał społeczny Cel operacyjny 3.3. Partnerstwa międzynarodowe i ponadregionalne</p>	<p>Cel strategiczny 1. Dynamiczna gospodarka Cel operacyjny 1.2. Podlaski system otwartych innowacji Cel operacyjny 1.3. Lokalna przedsiębiorczość Cel operacyjny 1.4. Rewolucja energetyczna i gospodarka obiegu zamkniętego</p>
<p>Strategia Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do roku 2030</p>	<p>Obszar strategiczny I. Pomoc społeczna i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu 1.1. Ograniczanie skali zjawiska ubóstwa i wykluczenia społecznego osób i rodzin 1.2. Rozwój aktywnych form pomocy i integracji społecznej osób i rodzin</p>	

	<p>Obszar strategiczny II. Osoby z niepełnosprawnościami</p> <p>3.1. Wyrównywanie szans osób z niepełnosprawnościami i przeciwdziałanie ich wykluczeniu społecznemu</p> <p>Obszar strategiczny V. Polityka senioralna</p> <p>5.1. Poprawa dostępności usług społecznych, kulturalnych i edukacyjnych skierowanych do osób starszych</p> <p>5.2. Rozwój profilaktyki i bezpieczeństwa osób starszych</p> <p>5.3. Wspieranie aktywności społecznej i obywatelskiej seniorów</p> <p>Obszar strategiczny VI. Usługi społeczne i deinstytucjonalizacja</p> <p>6.1. Rozwój systemu środowiskowego wsparcia i dostępu do usług społecznych</p> <p>6.2. Rozwój usług społecznych na rzecz osób i rodzin zagrożonych lub dotkniętych ubóstwem i wykluczeniem społecznym</p>	
<p>Program Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027</p>	<p>Priorytet IX: Fundusze na rzecz Rozwoju Lokalnego</p> <p>Działanie 9.1 – Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia</p> <p>Działanie 9.2 – Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej</p> <p>Działanie 9.3 – Wzrost dostępności lokalnych usług społecznych</p> <p>Działanie 9.4 – Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej</p> <p>Priorytet V: Zrównoważony rozwój terytorialny</p>	<p>Priorytet X: Wspieranie energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności</p> <p>Priorytet V: Zrównoważony rozwój terytorialny</p>
Lokalne dokumenty strategiczne		
<p>Strategia Rozwoju Gminy Radziłów 2030</p>	<p>Cel strategiczny 1. Społeczeństwo: Wzmacnianie kapitału ludzkiego i społecznego</p> <p>Cel strategiczny 4. Przestrzennie-funkcjonalne: Zrównoważone zarządzanie rozwojem przestrzennym gminy</p>	<p>Cel strategiczny 2. Infrastruktura i środowisko: Rozwój infrastruktury</p> <p>Cel strategiczny 2. Infrastruktura i środowisko: Ochrona zasobów przyrodniczych i krajobrazowych</p> <p>Cel strategiczny 3. Aktywność gospodarcza: Wsparcie przedsiębiorczości i aktywności gospodarczej</p>
<p>Strategia Rozwoju Gminy Jedwabne 2021 - 2030</p>	<p>Cel strategiczny 3. Tworzenie warunków dla rozwoju turystyki i kultury</p> <p>Cel szczegółowy 3.1 Wspieranie rozwoju bazy dla potrzeb turystyki i agroturystyki</p> <p>Cel strategiczny 4. Poprawa infrastruktury społecznej i zagospodarowanie czasu wolnego</p> <p>Cel szczegółowy 4.1 Reorganizacja sieci szkół</p> <p>Cel szczegółowy 4.2 Zagospodarowanie istniejącej bazy oświatowo-kulturalno-sportowej</p>	<p>Cel strategiczny 1. Poprawa infrastruktury technicznej</p> <p>Cel szczegółowy 1.4 Termomodernizacja obiektów użyteczności publicznej i wykorzystanie alternatywnych źródeł energii</p> <p>Cel strategiczny 2. Wspieranie przedsiębiorczości i aktywności gospodarczej</p> <p>Cel szczegółowy 2.3 Wspieranie nowych oraz kreowanie sprzyjających warunków dla rozwoju podmiotów gospodarczych</p> <p>Cel szczegółowy 2.4 Rozwój pozarolniczych form działalności gospodarczej</p> <p>Cel strategiczny 3. Tworzenie warunków dla rozwoju turystyki i kultury</p> <p>Cel szczegółowy 3.1 Wspieranie rozwoju bazy dla potrzeb turystyki i agroturystyki</p>
<p>Strategia Rozwoju Miasta Grajewo na lata 2016 - 2023</p>	<p>Cel III. Poszerzenie oferty usług publicznych</p> <p>III.A. Wzbogacenie oferty spędzania czasu wolnego</p>	<p>Cel I. Wzrost konkurencyjności gospodarki</p> <p>I.C. Wspieranie lokalnej przedsiębiorczości</p>

	III.B. Poprawa jakości kształcenia w placówkach oświatowych III.C. Rewitalizacja i aktywizacja społeczna	Cel II. Wzrost dostępności do infrastruktury technicznej II.A. Rewitalizacja techniczna i przestrzenna miast II.D. Rozwój gospodarki niskoemisyjnej
--	---	--

Źródło: opracowanie własne

Rządowy Program Fundusz Młodzieżowy na lata 2022 – 2033

Głównym celem Programu jest zwiększenie zaangażowania młodzieży i młodzieżowych organizacji pozarządowych w życie publiczne przez wsparcie inicjatyw młodzieżowych, wzrost ich znaczenia w życiu publicznym oraz ich wzmocnienie instytucjonalne. Założony poziom ogólności celu oraz przyjęty szeroki zakres działań przewidzianych do objęcia wsparciem Programu służyć ma rozwojowi różnych form aktywności młodzieży w wielu formach organizacyjnych.

W Strategii LGD również zaplanowano działania dla młodzieży. Jednym z problemów zdiagnozowanych na obszarze LGD jest systematyczny odpływ ludzi młodych, którzy nie mogą znaleźć tu pracy. Systematycznie zmniejsza się ilość młodych mieszkańców w wieku produkcyjnym oraz dzieci i młodzieży. Dlatego też w niniejszej Strategii zaplanowano działania przyczyniające się do zwiększenia ich aktywności, organizacji czasu wolnego dla dzieci i młodzieży. Premiowane będą również w ramach lokalnych kryteriów wyboru osoby młode do 25 r.ż.

Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027

Cele PSWPR 2023-2027 dotyczą poprawy konkurencyjności rolnictwa, zapewnienia zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi oraz skutecznego wdrażania działań na rzecz przeciwdziałania zmianom klimatu, osiągnięcia zrównoważonego rozwoju terytorialnego obszarów wiejskich w całej UE, w tym tworzenia i utrzymywania miejsc pracy. W PS WPR 2023-2027 kontynuowana jest inicjatywa LEADER. Niniejsza strategia jest zgodna z PSWPR 2023-2027 albowiem realizuje konkretne przedsięwzięcia finansowane z PSWPR 2023-2027 tj.: P.1.4., P.1.5., P.1.6., P.2.1., P.2.2., P.2.4., P.2.5. (omówione szczegółowo w rozdziale 6).

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030

Strategia realizowana jest w ramach trzech celów szczegółowych: 1: Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne; 2: Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich; 3: Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju. W strategii również znajdują się przedsięwzięcia ukierunkowane w zakresie wykorzystania potencjału kulturowego czego szczególnym potwierdzeniem są zaplanowane projekty grantowe dotyczące dziedzictwa kulturowego

Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030

Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2030 określa zasady, obszary i kierunki interwencji polityki rozwoju regionu w horyzoncie czasowym. Planowanie strategiczne jest niezbędnym narzędziem w zarządzaniu rozwojem każdego regionu.

Działania wpisane w LSR są zgodne z celami zapisanymi w Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego w zakresie, m.in. wykorzystania innowacyjnych rozwiązań dotyczących energii odnawialnych, podnoszenia kompetencji wśród uczniów. W zakresie wzrostu aktywności i integracji lokalnej realizowane będą działania skierowane do różnych grup społecznych, jak i osób zagrożonych wykluczeniem zawodowym. Województwo podlaskie jest otwarte na współpracę ponadregionalną. W LSR również, w ramach przedsięwzięcia 1.5 *Wzmocnienie kapitału społecznego*, zaplanowano organizację integracji wyjazdowej dla młodzieży i seniorów – wycieczki krajowe i międzynarodowe; organizację integracji wyjazdowej dla liderów społecznych – wizyty studyjne i dobre praktyki krajowe i międzynarodowe, wymiana doświadczeń między instytucjami kultury, oświaty, organizacjami społecznymi i podmiotami prywatnymi oraz dialogu społecznego, międzykulturowego międzypokoleniowego z partnerami spoza LSR oraz zagranicznymi.

Strategia Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do roku 2030

Podstawowymi elementami Strategii Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego są diagnoza obecnej sytuacji regionu, prognoza zmian oraz wyznaczone na ich podstawie główne obszary i cele strategiczne, które wskazują kierunki realizacji zadań przez samorząd województwa podlaskiego, samorzady lokalne i inne zaangażowane podmioty.

LSR realizuje cele zawarte w dokumencie poprzez tworzenie warunków sprzyjających przeciwdziałaniu ubóstwa i zapobieganiu wykluczeniu społecznemu, oraz przeciwdziałaniu marginalizacji obszarów problemowych. Wszystkie te zakresy są odpowiedzią na problemy obszaru LGD. O wysokiej liczbie osób wykluczonych społecznie na obszarze LGD świadczą przede wszystkim dane dotyczące odsetka mieszkańców korzystających z pomocy społecznej.

Program Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027

Program Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 jest jednym z narzędzi realizacji Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030. Program stanowi jednocześnie instrument realizacji *Umowy partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021-2027 w Polsce*. Jest programem dwufunduszowym, współfinansowanym z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) i Europejskiego Funduszu Społecznego Plus (EFS+).

Niniejsza Strategia jest spójna z Programem Funduszy Europejskich dla Podlaskiego, ponieważ realizuje jego zakresy w ramach Celu 1. *Poprawa materialnej i niematerialnej sfery życia na terenie LSR w zakresach: kultury, sztuki, edukacji, rekreacji oraz integracji społecznej do roku 2030* (P.1.1 Wsparcie edukacji, P.1.2 Wsparcie osób znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji) oraz Celu 2. *Poprawa sfery przedsiębiorczości, infrastruktury, bezpieczeństwa i ekologii terenu realizacji LSR do roku 2030* (P.2.3, P.1.3 Inwestycje w obiekty działające w sferze dziedzictwa kulturowego, P.2.3 Wsparcie wykorzystania OZE na terenie objętym LSR, P.2.6 Rewitalizacja obiektów, terenów i przestrzeni użyteczności publicznej, P.2.7 Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki).

Strategia Rozwoju Gminy Radziłów 2030

Strategia Rozwoju Gminy Radziłów do roku 2030 to plan działania wyznaczający strategiczne cele rozwoju gminy Radziłów. Działania zaplanowane w Strategii są spójne w zakresie wzmocnienia kapitału społecznego, rozwoju przedsiębiorczości, rewitalizacja infrastruktury publicznej oraz rozwoju odnawialnych źródeł energii.

Strategia Rozwoju Gminy Jedwabne 2021 - 2030

Strategia Rozwoju Gminy Jedwabne na lata 2021–2030 dokumentem samorządu lokalnego, określającym obszary, cele i kierunki inwestycji polityki rozwoju, prowadzonej w przestrzeni gminy. Strategia uwzględnia potrzeby i oczekiwania całej wspólnoty gminnej. Promuje współpracę pomiędzy samorządem, sektorem gospodarczym, organizacjami pozarządowymi i innymi instytucjami, które mają wpływ na realizację celów strategicznych Gminy Jedwabne. Zakres działań wpisanych w Strategię jest spójny w obszarach infrastruktury publicznej i odnawialnych źródeł energii. Szeroko rozumiany rozwój przedsiębiorczości, a także działania dla szkół i przedszkoli jest również ważnym aspektem spójności Strategii ze Strategią Rozwoju Gminy Jedwabne.

Strategia Rozwoju Miasta Grajewo na lata 2016 - 2023

Dokument określa najważniejsze cele i działania, które trzeba wykonać, aby poprawić warunki życia mieszkańców i zapewnić miastu trwały wzrost. Zakłada, że osiągnięcie założonych celów doprowadzi do przekształcenia miasta w miejsce bardziej przyjazne przede wszystkim mieszkańcom, osobom odwiedzającym, ale także lokalnym przedsiębiorcom i potencjalnym inwestorom zewnętrznym. Cele główne oraz przedsięwzięcia ujęte w niniejszej Strategii są spójne z powyższym dokumentem w zakresie rozwoju przedsiębiorczości, rewitalizacji przestrzeni użyteczności publicznej, a także wzbogacenia oferty jakości kształcenia w szkołach i przedszkolach.

5.2. Komplementarność i synergia przedsięwzięć w LSR

Lokalna Strategia Rozwoju LGD Biebrzański Dar Natury jest dokumentem zintegrowanym i spójnym wewnątrz. Poszczególne cele LSR oraz planowane w ramach ich realizacji konkretne przedsięwzięcia są spójne, powiązane ze sobą i wzajemnie się uzupełniają odnosząc się do zidentyfikowanych potencjałów wynikających z diagnozy obszaru i znajdują odzwierciedlenie w analizie SWOT. Tworzą logiczne związki i wzajemnie na siebie oddziałują, dając efekt synergii. Synergia ta występuje zarówno pomiędzy poszczególnymi celami i przedsięwzięciami jak i wewnątrz przedsięwzięć wielozakresowych.

W ramach zaplanowanych w LSR celach kompleksowe podejście do rozwiązania problemów zawarto w dwóch celach ogólnych: C.1. *Poprawa materialnej i niematerialnej sfery życia na terenie LSR w zakresach: kultury, sztuki, edukacji, rekreacji oraz integracji społecznej do roku 2029* oraz C.2. *Poprawa sfery przedsiębiorczości, infrastruktury, bezpieczeństwa i ekologii terenu realizacji LSR do roku 2029*, które są jednocześnie odpowiedzią na potrzeby i aspiracje mieszkańców obszaru LGD.

Cel ogólny C.1 *Poprawa materialnej i niematerialnej sfery życia na terenie LSR w zakresach: kultury, sztuki, edukacji, rekreacji oraz integracji społecznej do roku 2029* poprzez przedsięwzięcie 1.2 *Wsparcie osób znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji* jest odpowiedzią na walkę z ubóstwem i wykluczeniem społecznym, który stanowi jeden z najważniejszych celów nowej strategii rozwoju. Najczęściej na wykluczenie narażeni są seniorzy, dzieci oraz osoby z niepełnosprawnościami. Szukając sposobów niwelowania tego problemu należy podjąć działania mające na celu stworzenie godnych warunków życia dla wszystkich obywateli. Realizacja tych przedsięwzięć zostanie dodatkowo wsparta działaniami z przedsięwzięcia 1.5 *Wzmocnienie kapitału społecznego*, który dotyczy włączenia społecznego seniorów, ludzi młodych lub innych osób w niekorzystnej sytuacji, a także realizacji projektów partnerskich, polegających na organizacji integracji wyjazdowej dla młodzieży, seniorów i liderów społecznych. Problemy społeczne wynikają, w dużej mierze z braku odpowiedniej oferty kulturalnej i rekreacyjnej, którą będzie można zapewnić w ramach działań z przedsięwzięcia 2.6 *Rewitalizacja obiektów, terenów i przestrzeni użyteczności publicznej* oraz przedsięwzięcia 2.5 *Infrastruktura publiczna dla aktywnej integracji* (cel ogólny C.2. *Poprawa sfery przedsiębiorczości, infrastruktury, bezpieczeństwa i ekologii terenu realizacji LSR do roku 2029*). Dzięki poprawie warunków infrastruktury publicznej (P.2.5, P.2.6.) pojawi się możliwość podjęcia działań integracyjnych w ramach P.1.5. oraz podjęcia działań w ramach P.1.2. Na spotkaniach konsultacyjnych wielokrotnie wskazywano, iż brakuje bezpiecznych miejsc spotkań dla mieszkańców.

Z myślą o problemach związanych z przedsiębiorczością, rynkiem pracy, a także rozwojem gospodarczym zaplanowano przedsięwzięcie 2.1. *Wsparcie przedsiębiorczości na terenie objętym LSR*. Dodatkowe działania w tym zakresie ujęto w przedsięwzięciu 2.2 *Wsparcie pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych na terenie objętym LSR*. Przedsięwzięcia te są spójne ze sobą, wzajemnie się uzupełniają pozwalają skorzystać ze środków zarówno z ubezpieczeniem w ZUS jak i KRUS (w perspektywie finansowej 2014-2022 nie było możliwości wsparcia osób ubezpieczonych w KRUS). Przedsięwzięcia te są skierowane bezpośrednio do osób fizycznych. Przedsięwzięcia P.2.1 oraz P.2.2 wykazują synergię względem P.2.3 *Wsparcie wykorzystania OZE na terenie objętym LSR* które umożliwi oszczędność energii elektrycznej, a zaoszczędzone środki będą mogły być wydatkowane dodatkowo na rozwój działalności.

Przedsięwzięcie 1.1 *Wsparcie edukacji* zawiera w sobie działania skierowane do przedszkoli jak również małych szkół. Wybuch pandemii COVID-19, a co za tym idzie, wprowadzenie nauczania zdalnego, pokazało szereg skutków w edukacji, które będą odczuwalne przez wiele lat. Ponadto przedsięwzięcie te rozszerza ofertę ośrodków, które w niektórych wypadkach w niewystarczający sposób realizują potrzeby dzieci. Przedsięwzięcie odpowiada również na zdiagnozowany problem niedostatecznej oferty edukacyjnej ośrodków wychowania przedszkolnego oraz podniesienia oferty edukacyjnej w małych szkołach. Przedsięwzięcie spójne jest z P. 2.7. *Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki* w ramach którego planowana jest realizacja projektów dotyczących powstawania ścieżek edukacyjnych, które będą wspólnym uzupełnieniem wsparcia edukacji „w

terenie". Wg. aktualnej podstawy programowej w ramach przedmiotu biologii powinny odbywać się zajęcia terenowe (umożliwiające realizację treści z zakresu ekologii i różnorodności organizmów)¹.

Przedsięwzięcie 1.2 *Wsparcie osób znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji* obejmuje trzy zakresy tematyczne realizowane w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego, Działania 9.2 Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej, Cel szczegółowy "h" – Wspieranie aktywnego włączenia społecznego w celu promowania równości szans, niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększanie zdolności do zatrudnienia, w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji; Działania 9.3 – Wzrost dostępności lokalnych usług społecznych, Cel szczegółowy „k” – Zwiększanie równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości, trwałych i przystępnych cenowo usług, w tym usług, które wspierają dostęp do mieszkań oraz opieki skoncentrowanej na osobie, w tym opieki zdrowotnej; modernizacja systemów ochrony socjalnej, w tym wspieranie dostępu do ochrony socjalnej, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i grup w niekorzystnej sytuacji; poprawa dostępności, w tym dla osób z niepełnosprawnościami, skuteczności i odporności systemów ochrony zdrowia i usług opieki długoterminowej; Działania 9.4 – Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej, Cel szczegółowy „l” – Wspieranie integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w tym osób najbardziej potrzebujących i dzieci. Wszystkie działania są komplementarne ze sobą poprzez realizację wsparcia skierowanego do osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym jak również seniorów, którzy należą do grupy osób w bardzo trudnej sytuacji. Działania te są powiązane ze sobą i wzajemnie się uzupełniają odnosząc się do zidentyfikowanych potencjałów wynikających z diagnozy obszaru. Tak rozbudowane przedsięwzięcie komplementarne jest z P.1.5. ze względu na objęcie wsparciem tej samej grupy m.in. seniorów, a tym samym potwierdza dopełnianie się wzajemnie w osiągnięciu celu.

W ramach przedsięwzięcia 1.3 *Inwestycje w obiekty działające w sferze dziedzictwa kulturowego* planowane jest pozyskanie środków na modernizację obiektów działających w sferze kultury. Działanie spójne z przedsięwzięciem 1.6 *Poprawa dostępu do usług lokalnych*, gdzie zaplanowano wyposażenie publicznych obiektów i przestrzeni. Będą to miejsca do prowadzenia działalności ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej pozwalającej na rozwój lokalnej społeczności. Ponadto w/w przedsięwzięcie jest spójne z przedsięwzięciem 1.5 *Wzmocnienie kapitału społecznego*, albowiem umożliwi dostęp do miejsc gdzie będą mogły być realizowane projekty w ramach wzmocnienia kapitału społecznego m.in. spotkania, szkolenia. Dopełnieniem w osiągnięciu celu będą przedsięwzięcia realizowane w formule grantowej P.1.4 *Lokalne dziedzictwo kulturowe* oraz 2.4 *Smart Village dla rozwoju wsi*, które zapewnią realizację projektów na które pomysły zostaną wypracowane w ramach działań aktywizujących (szkoleń, wyjazdów studyjnych) w ramach przedsięwzięcia 1.5 (m.in. realizacja jako projekty partnerskie).

W celu kompleksowej realizacji przedsięwzięć zintegrowano różne sektory, partnerów czy branże działalności gospodarczej. Już w fazie przygotowania i formułowania LSR, założeniem było udział wszystkich grup społecznych ze wszystkich sektorów obszaru LGD. W spotkaniach równocześnie uczestniczyli przedstawiciele wszystkich sektorów reprezentujący cały region, aby wypracować wspólne założenia nowej strategii. Działania te dodatkowo wzmocniły powiązania międzysektorowe w regionie LGD. W trakcie spotkań omówiono potrzeby i zagrożenia społeczności lokalnych. Działania te będą bardziej aktywizować i integrować społeczeństwo gotowe do działania. Na etapie tworzenia LSR założono, że nasze LGD realizujące tę strategię, skutecznie włączy się w budowanie partnerstw społecznych, a tym samym partnerstw sektorowych. Przyjęto, iż w ramach aktywizacji i promocji regionalnej ukazane zostanie zróżnicowanie regionalne i sektorowe przy jednoczesnym skupieniu się na przenikaniu się działań związanych z wdrażaniem LSR. Spotkania informacyjne, doradztwo i działania promocyjne będą odbywać się w całym regionie LGD w ramach wdrażania LSR. To zacieśni więzi, zademonstruje sukcesy, pokaże problemy i sposoby ich rozwiązywania, a działania te stworzą platformę wzajemnej współpracy pomiędzy mieszkańcami, podmiotami i sektorami regionu LGD Biebrzański Dar Natury. Wdrażanie LSR Lokalnej

---

¹ <https://cke.gov.pl/>

Grupy Działania Biebrzański Dar Natury jest realizowane z myślą o wdrożeniu zintegrowanego podejścia do wszystkich planowanych działań i istniejących zasobów na całym obszarze działania.

Zintegrowane podejście przejawia się m.in. w partycypacyjnym podejściu do tworzenia LSR, co pozwoliło na zachowanie strategicznej spójności i zarazem obszaru z przyjętymi w nim celami. Stosowanie zintegrowanego podejścia zapewnia szeroką współpracę pomiędzy różnymi podmiotami z różnych sektorów, co trwale przekłada się na efekty podejmowanych działań.

Korzyści z komplementarności.

Na realizację wdrażania LSR mają wpływ wszystkie podejmowane działania w ramach ww. przedsięwzięć finansowanych z trzech funduszy unijnych. Zachowana komplementarność i synergia w ramach ich wdrażania przynosi wiele korzyści: m.in. kompleksowe, całościowe rozwiązywanie problemów (np. działania inwestycyjne z EFRR natomiast działania aktywizujące z EFRROW), możliwość realizacji mniejszych projektów, o istotnym lokalnym znaczeniu i oddziaływaniu, zaangażowanie różnych grup interesu do osiągnięcia wspólnych celów.

Warto podkreślić, iż LSR jest elementem wspierającym rozwój obszaru LGD, dlatego też może osiągnąć korzyści w wyniku działań innych podmiotów, które będą komplementarne wobec LSR w szczególności dzięki realizacji projektów finansowanych z różnych źródeł na rzecz rozwoju obszaru LGD. Realizacja każdego projektu jest wartością dodaną, gdyż przyczynia się do rozwoju obszaru LSR. W ramach P.2.6. dot. rewitalizacji będą realizowane projekty tylko wynikające z gminnych programów rewitalizacji. Fakt ten pokazuje jak bardzo działania LGD są spójne i komplementarne z działaniami innych podmiotów.

Podjęcie działań na rzecz osiągnięcia wspólnych i komplementarnych celów, było założeniem od początku rozpoczęcia prac na opracowywaniem niniejszej LSR. Na każdym etapie konsultacyjnym podkreślano, iż cele LSR muszą być ze sobą spójne i komplementarne, co udało się uzyskać dzięki wypracowaniu dwóch celów, realizowanych w ramach przedsięwzięć opisanych powyżej.

5.3. Wartość dodana podejścia LEADER w realizacji LSR

Wartość dodana podejścia LEADER wiąże się głównie ze wzmocnieniem lokalnego zaangażowania poprzez rozwój lokalnej strategii, jej realizację i przydział zasobów:

- Zwiększenie kapitału społecznego (partnerstwo) - LGD duży nacisk kładzie na kapitał społeczny, który należy przede wszystkim rozumieć jako umiejętności społeczne, tzn. umiejętności nawiązywania i utrzymywania kontaktów, jak również funkcjonowania w mniej lub bardziej formalnych powiązaniach. Umiejętności te pozwalają współpracować z innymi w oparciu o wspólne wartości, zaufanie, zaangażowanie w celu osiągnięcia obopólnych wartości. Metoda LEADER w znacznym stopniu pozytywnie wpływa na rozwój kapitału społecznego na obszarach wiejskich. Mechanizmy stosowane w ramach LEADER/RLKS stwarzają warunki do powstawania nowych organizacji czy też formalizowanie i profesjonalizację organizacji już istniejących. Wsparcie finansowe umożliwia LGD podejmowanie wspólnych inicjatyw, odkrywanie i wyzwalamie lokalnego potencjału, współpracę z zaangażowanymi/zainteresowanymi stronami, realizację projektów odpowiadających na bezpośrednie potrzeby ludzi, które pociągają za sobą większe zaangażowanie społeczności lokalnej i są ogromną wartością dodaną.
- Realizacja projektów dokładnie dopasowanych do miejscowych potrzeb - Szczególnie ważną i cenną zasadą jest oddolność działań. Ma ona wymiar zarówno praktyczny – pozwala na realizowanie zadań dostosowanych do potrzeb lokalnych, jak i społeczny – podnosi samoocenę małych społeczności, które mogą mieć wpływ na własne życie i otoczenie, a przez to podnosi się poczucie ich własnej wartości.
- Możliwość realizacji projektów wykraczających poza obszar jednostek administracyjnych (współpraca) - Współpraca z innymi regionami jest doskonałym źródłem innowacji i transferu wiedzy dla miejscowej ludności. Dzięki współpracy LEADER obszary wiejskie mogą uwzględniać i wykorzystywać swoją

różnorodność poprzez wnoszenie nowych perspektyw i spostrzeżeń innych obszarów, a także zapożyczanie i udostępnianie skutecznych podejść oraz dobrych praktyk (projekty partnerskie).

- Brak dominacji sektora publicznego – zgodnie z ideą współzrządzenia wdrażaną w programie LEADER wpływy przedstawicieli poszczególnych sektorów gospodarki na decyzje lokalne powinny się równoważyć. Parytet ten ma gwarantować wpływ sektorów niepublicznych na podejmowane decyzje i jest zachowany w dokumentach formalnych LGD.
- Możliwość wsparcia mniejszych organizacji pozarządowych - możliwość dowartościowania i wspierania przez LGD mniejszych organizacji obecnych na polskiej wsi, np. koła gospodyń wiejskich, lokalnych sołeckich stowarzyszeń, zrzeszenia grup zawodowych czy pasjonatów różnych dziedzin sportowych, przyczynia się do ich częściowego renesansu. Organizacje pozarządowe tworzą trzon sektora społecznego. W ostatnich latach nastąpił wzrost ich aktywności. Organizacje te napotykają w swoich działaniach jednak na szereg problemów. Należą do nich niski potencjał finansowy, ale też brak umiejętności, wiedzy i doświadczenia.
- Dzięki zmniejszeniu kwoty do 100 tys. zł. na operacje z zakresu podejmowania działalności gospodarczej, oraz do 250 tys. zł na operacje z zakresu rozwijania działalności stwarza się szansę dla większej liczby wnioskodawców na otrzymanie wsparcia finansowego tworząc kolejną wartość dodaną podejścia LEADER.

Ponadto wartość dodaną podejścia LEADER w realizacji LSR uzyskano dzięki doborowi zakresu wsparcia, wyborowi dostępnych źródeł dofinansowywania, przyjętego sposobu wdrażania LSR.

Dobór zakresu wsparcia, którego dokonano na podstawie przeprowadzonych wielu spotkań z mieszkańcami, otrzymanych ankiet, fiszek projektowych oraz fiszek na projekty grantowe. Spotkania konsultacyjne odbywały się w każdej gminie członkowskiej. W pierwszym etapie spotkania dotyczyły poznania potrzeb, a następnie zaprezentowano i omówiono planowane zakresy w ramach EFRR, EFS+, PSWPR. Zorganizowane zostały również trzy spotkania konsultacyjne skierowane do poszczególnych sektorów: społecznego, publicznego i gospodarczego. W ramach spotkań zaprezentowano możliwości współpracy i pozyskiwania środków finansowych. W trakcie spotkań uczestnicy wypełniali ankiety „*Zakresy do realizacji w ramach EFRR, EFS+, PSWPR w latach 2023-2027*”. LGD zorganizowało również nabór fiszek z pomysłami na projekty. Zbór fiszek prowadzony był za pomocą aplikacji jak również w wersji papierowej. W ramach podjętej inicjatywy zbioru pomysłów i inicjatyw do biura LGD wpłynęły fiszki o różnorodnym zakresie. Ponadto LGD zorganizowało nabór fiszek z pomysłami na projekty grantowe. Zbiór fiszek miał na celu poznanie zdania o projektach społecznych, na których realizację mieszkańcy chcieliby uzyskać grant. Na podstawie zebranych informacji dobrano odpowiednie zakresy wsparcia w ramach LSR. Wnioski ze spotkań konsultacyjnych pozwoliły na sformułowanie brzmienia oraz hierarchii celów, wraz z potencjalnymi typami przedsięwzięć planowanych do przyszłych konkursów. Ponadto sformułowano cele w odniesieniu do niwelowania problemów społecznych, z którymi boryka się obszar LGD, a mianowicie potrzebą wsparcia osób w niekorzystnej sytuacji. Grupy te w sposób szczególny wpisują się w społeczność lokalną i wsparcie ich będzie realizowane na wielu poziomach – zarówno poprzez działania bezpośrednio skierowane dla nich jak i preferencje w ocenie punktowej w ramach lokalnych kryteriów wyboru operacji.

Wybór dostępnych źródeł finansowania. Niniejsza Lokalna Strategia Rozwoju opracowana i wdrażana przez Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Biebrzański Dar Natury jest strategią wielofundusową, czyli współfinansowaną z funduszy strukturalnych: FEoP (*Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego* (EFRR) i *Europejskiego Funduszu Społecznego* (EFS+)) oraz z *PS WPR 2023-2027* (EFRROW). Zakresy w ramach tych funduszy odpowiadają na potrzeby i problemy wynikające z diagnozy przeprowadzonej przez LGD oraz szeregu warsztatów, spotkań i dyskusji z mieszkańcami, lokalnymi liderami.

Przyjęto sposób wdrażania LSR poprzez stosowanie harmonizacji zakresów tematycznych następujących po sobie naborów wniosków. Planuje się, np. w pierwszej kolejności realizację projektów dotyczących wsparcia

infrastruktury (edukacyjnej, kulturalnej, rekreacyjnej) i rewitalizacji obszarów i obiektów, których stan uniemożliwia ich wykorzystanie na cele społeczne, a następnie wyposażenie tychże obiektów i przestrzeni, miejsc aktywności lokalnej w sprzęt do prowadzenia działalności ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej co pozwoli na rozwój lokalnej społeczności. Należy zwrócić uwagę, iż w strategii nastąpi kontynuacja działań rozpoczętych w perspektywie 2014-2020. Mowa tu o klubach seniora, które dzięki wsparciu finansowym poprzez LGD funkcjonują na obszarze LGD. W Gminie Grajewo 3 kluby seniora, w gminie Radziłów 1 klub seniora, w gminie Rajgród 1 klub seniora. Dla seniorów przewidziano konkretne działania, np. zwiększające dostępność do usług opiekuńczych o mniejszej skali świadczonych w społeczności lokalnej finansowane w ramach EFS+ oraz aktywizacyjne, prowadzone przez biuro (m.in. w zakresie włączenia społecznego poprzez organizację warsztatów rękodzieła oraz w zakresie cyfrowym). Ponadto dla zachowania komplementarności wskaźników, przewiduje się kryterium dotyczące komplementarności, związanej z wykorzystaniem zasobów wytworzonych w perspektywie finansowej 2014-2022 dając efekt synergii i spójności działań podejmowanych na obszarze LGD.

Dostępne metody wdrażania operacji w ramach LSR dobrano poprzez realizację:

- projektów grantowych. Są one odpowiedzią na potrzeby zgłaszane podczas spotkań konsultacyjnych w szczególności na spotkaniu skierowanym do sektora społecznego. Szczególne potrzeby zgłaszają koła gospodyń wiejskich, ale też stowarzyszenia czy pasjonaci różnych dziedzin sportowych. Organizacje pozarządowe napotykać w swoich działaniach na szereg problemów. Do najważniejszych należą potencjał finansowy, ale też brak umiejętności, wiedzy i doświadczenia. W ramach zebranych fiszek z pomysłami na projekt grantowy dominowały pomysły z zakresu dziedzictwa, dlatego też taki projekt grantowy uzgodniony w trakcie konsultacji został w niniejszej strategii zaplanowany do realizacji. Projekty grantowe zaplanowano w ramach Przedsięwzięcia 1.4 *Lokalne dziedzictwo kulturowe* oraz Przedsięwzięcia 2.4 *Smart Village dla rozwoju wsi*.
- projektów partnerskich. W trakcie spotkań konsultacyjnych zaproponowano potrzebę premiowania w ramach kryteriów projektów partnerskich. Ponadto w celu ułatwienia znalezienia partnera do realizacji projektu, zaplanowano stworzenie komunikatora na stronie www.lgd-bdn.pl.
- operacji realizowanych w partnerstwie. Ze względu na wysokie oczekiwanie wyrażone w czasie konsultacji społecznych z mieszkańcami co do integracji wyjazdowej dla młodzieży i seniorów oraz liderów społecznych zaplanowano organizację integracji wyjazdowych (wizyty studyjne i dobre praktyki krajowe i międzynarodowe, wymiana doświadczeń między instytucjami kultury, oświaty, organizacjami społecznymi i podmiotami prywatnymi oraz dialogu społecznego) w ramach Przedsięwzięcia 1.5 *Wzmocnienie kapitału społecznego*.

Lokalna Grupa Działania Biebrzański Dar Natury będzie wspierać współpracę w ramach LEADER gdyż przyczynia się ona do osiągnięcia celów strategii oferując dodatkowe korzyści związane ze wzajemnym uczeniem się, wymianą doświadczeń między instytucjami kultury, oświaty, organizacjami społecznymi i podmiotami prywatnymi oraz dialogu społecznego, międzykulturowego i międzypokoleniowego z partnerami spoza LSR oraz zagranicznymi. Dlatego też LGD będzie wspierać działania integracyjno-aktywizujące kierowane do społeczności lokalnej.

Wzmocnienie planowanych do osiągnięcia efektów. LGD i jej organy, a zwłaszcza zarząd, będą dbały o to, aby proces wdrażania LSR był prowadzony w jak najszerszym zakresie przy udziale partnerów i całej społeczności lokalnej. Celowi temu służyć będzie przede wszystkim zasada pełnej transparentności działania LGD, która dotyczyć będzie przede wszystkim polityki informacyjnej, realizowana w sposób zapewniający szerokie rozpowszechnienie informacji o LGD i jej działalności. W tym zakresie przewiduje się wykorzystywać różnorodne środki i metody komunikacji społecznej, które wzajemnie się uzupełniają, w szczególności: - organizować spotkania z mieszkańcami, - udostępniać informacje na tablicach ogłoszeń w urzędach gmin, - publikować ogłoszenia, w tym informacje, także na portalach społecznościowych. W działaniach wykorzystywane będą również media regionalne, – prowadzenie strony głównej Lokalnej Grupy Działania wraz z podstronami

zawierającymi aktualności, dokumenty i raporty. Realizując LSR, lokalna społeczność będzie również zaangażowana w proces jej wdrażania. Jakakolwiek zmiana głównych założeń LSR będzie realizowana przy szerokim udziale ludności. Jakie działania będą skierowane do mieszkańców w przypadku problemów z realizacją LSR, zawarto w planie komunikacji.

Zastosowanie podejścia LEADER ma bardzo duży wpływ na rozwój społeczny regionu, w tym wzrost potencjału członków lokalnych społeczności. Już same prace nad opracowaniem lokalnej strategii doprowadziły do pobudzenia mieszkańców, którzy w dużej mierze uczestniczyli w spotkaniach konsultacyjnych, które odbywały się w trakcie opracowywania LSR. W tej fazie starano się przekonać mieszkańców obszaru, że działając wspólnie, można przyczynić się do rozwiązania niektórych problemów swojego środowiska lub społeczności lokalnej tak, aby na etapie wdrażania stworzonego dokumentu również aktywnie uczestniczyli oni w jego realizacji. Podobnie jak w mijającej perspektywie, faza programowania, faza wdrażania i realizacji LSR charakteryzowała się wysoką aktywnością mieszkańców w zakresie działań animujących i sieciujących. Mieszkańcy oraz różne organizacje i instytucje chętnie brały udział w zajęciach organizowanych przez Lokalną Grupę Działania; w działaniach stricte w zakresie promocji, działań informacyjnych lub szkoleniowych. Przedstawiciele Lokalnej Grupy Działania byli wielokrotnie proszeni o wystawienie stoiska promocyjnego, aby mieszkańcy danego terenu mogli dowiedzieć się więcej o działalności stowarzyszenia lub uczestniczyć w realizacji działań organizowanych przez Lokalną Grupę Działania. W ramach zrealizowanych naborów wsparto utworzenie nowych podmiotów gospodarczych oraz przyczyniono się do wzrostu zatrudnienia. Wytworzony potencjał w tym zakresie wzmocnił obszar gospodarczy szczególnie w sferze usług mechanicznych, stolarskich, itp. różnicując ofertę w tym zakresie często o produkty innowacyjne. Różne badania ewaluacyjne oraz analizy wykazały, że metoda LEADER w znacznym stopniu pozytywnie wpływa na rozwój kapitału społecznego na obszarach wiejskich. Warto pamiętać, że mechanizmy stosowane w ramach LEADER/RLKS stwarzają warunki do powstawania nowych organizacji czy też formalizowanie i profesjonalizację organizacji już istniejących.

Ponadto LGD, aby wspierać rozwój obszaru objętego LSR planuje korzystać z dodatkowych, możliwych źródeł dofinansowania. W tym zakresie również przejawia się pełna komplementarność i synergia gdyż planowane projekty wpisują się w cel 1 oraz przedsięwzięcie P.1.5 Wzmocnienie kapitału społecznego. Szczegółowy opis planowanych projektów/źródeł finansowania opisano w rozdziale 9.

Rozdział 6. Cele i wskaźniki

6.1. Specyfikacja i opis celów z podziałem na przedsięwzięcia

Niniejsza LSR jest strategią wielofundusową. Zdiagnozowane problemy oraz określone grupy docelowe, w tym osoby w niekorzystnej sytuacji, będą wspierane ze środków wszystkich EFSI, o których współfinansowanie może ubiegać się LGD Biebrzański Dar Natury tj.: PS WPR 2023-2027 (EFRROW) i FEDP 2021-2027 (EFRR i EFS+).

Na obszarze LSR kompleksowo i komplementarnie wsparte zostaną przedsięwzięcia niwelujące problemy określone w diagnozie i wskazane podczas konsultacji społecznych, wynikające z badań i innych narzędzi partycypacyjnych wykorzystywanych w procesie prac nad dokumentem. Wszystkie cele i przedsięwzięcia uwzględniają wyniki diagnozy, co zostało szczegółowo wskazane w poszczególnych podrozdziałach Rozdziału IV i V oraz w niniejszym rozdziale VI. Przy formułowaniu celów i przedsięwzięć oparto się w dużej mierze na wnioskach wynikających z konsultacji społecznych, zbioru fiszek projektowych co także zostało opisane w rozdz. III Partycypacja oraz IV Analiza potrzeb i potencjału LSR.

W procesie prac nad nową LSR stwierdzono także, iż wypracowana przed wieloma laty misja i wizja rozwoju LGD jest stale aktualna. Zmianie ulegają treść celi i planowane do realizacji przedsięwzięcia. Jednak warto podkreślić, iż potrzeb na terenie obszaru LGD jest tak wiele i nowy okres programowania na lata 2023-2027 daje szansę kontynuacji podjętych działań m.in. w zakresie rewitalizacji obszaru, realizacji projektów w zakresie edukacji małych szkół oraz przedszkoli, wsparcia usług opiekuńczych, aktywnej integracji. Planowane do realizacji cele są

komplementarne z celami LSR na lata 2015-2022. Określając cele dla nowej perspektywy wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju posłużono się wynikami diagnozy społecznej tego obszaru, wynikami badań mieszkańców i wykonaną pracą analityczną i partycypacyjną.

Realizacja LSR odbywać się będzie za pośrednictwem opracowanych dwóch celi:

1. Poprawa materialnej i niematerialnej sfery życia na terenie LSR w zakresach: kultury, sztuki, edukacji, rekreacji oraz integracji społecznej do roku 2029.
2. Poprawa sfery przedsiębiorczości, infrastruktury, bezpieczeństwa i ekologii terenu realizacji LSR do roku 2029.

Powyższe cele będą realizowały wskaźniki wskazane w planie działania oraz wskaźniki wskazane w Szczegółowym Opisie Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Programu 2021-2027.

Tabela 41. Wskaźniki do osiągnięcia.

Wskaźnik	Wartość wskaźnika
RCO080. Wspierane strategie rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność [szt.]	1 szt.
RCO074. Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego [os.]	52 631 osób

Źródło: opracowanie własne

Cel 2 LSR nastawiony jest na innowację w ramach przedsięwzięcia P.2.1 Wsparcie przedsiębiorczości na terenie objętym LSR oraz P.2.2 Wsparcie pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych na terenie objętym LSR. W rozdziale drugim i czwartym wykazano problemy związane z funkcjonowaniem małych gospodarstw rolnych, na rozwiązanie których będą ogłoszone konkursy w ramach przedsięwzięcia P.2.2. Wsparcie przedsiębiorczości, tworzenie nowych miejsc pracy, umożliwienie otwarcia działalności osobom młodym (kryterium wyboru premiujące) będzie możliwe w ramach P.2.1. Ponadto Przedsięwzięcie P.2.4. Smart Village dla rozwoju wsi obejmuje również innowacyjność ponieważ koncepcje inteligentnych wsi nie były wdrażane na terenie objętym LSR.

Ponadto 30 % budżetu EFRR przeznaczono na przedsięwzięcie P.2.3 Wsparcie wykorzystania OZE na terenie objętym LSR (EFRR), którego zakres odpowiada priorytetowi X. Wspieranie energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności Funduszy Europejskich dla Podlaskiego 2021-2027 (cel szczegółowy ii.), w ramach którego będą realizowane „inwestycje z zakresu budowy nowych lub zwiększenia mocy innowacyjnych jednostek wytwarzania energii elektrycznej i ciepła ze wszystkich rodzajów OZE”. Na dzień zatwierdzenia LSR nie została opracowana definicja innowacyjnego OZE o której wspomniano powyżej, dlatego też nie uwzględniono wskaźników innowacyjności przy tym przedsięwzięciu, jednakże LGD będzie animowało do wdrażania innowacyjnych operacji w tym zakresie.

W związku z problemami związanymi ze starzejącym się społeczeństwem odpływem ludzi młodych, LGD zdecydowało o szeregu działań skierowanych do seniorów i ludzi młodych a także zdefiniowanych grup w niekorzystnej sytuacji w ramach następujących przedsięwzięć:

- Przedsięwzięcie P.1.1 Wsparcie edukacji
- Przedsięwzięcie P.1.2 Wsparcie osób znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji
- Przedsięwzięcie P.1.4 Lokalne dziedzictwo kulturowe (PS WPR)
- Przedsięwzięcie P.1.5 Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR)
- Przedsięwzięcie P.2.1 Wsparcie przedsiębiorczości na terenie objętym LSR (PS WPR)
- Przedsięwzięcie P.2.2 Wsparcie pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych na terenie objętym LSR
- Przedsięwzięcie P.2.5 Infrastruktura publiczna dla aktywnej integracji (PS WPR)

Część przedsięwzięć będzie bezpośrednio skierowana do tych osób (wsparcie edukacji – do ludzi młodych), a część pośrednio czyli za pomocą kryteriów wyboru (dodatkowe punkty) LGD będzie zachęcała do objęcia w ramach projektu ww. osób.

Tabela 42. Specyfika i opis celów z podziałem na przedsięwzięcia.

Przedsięwzięcie	Uzasadnienie sformułowania w oparciu o konsultacje społeczne i powiązanie ich z analizą potrzeb i potencjału obszaru	Źródło finansowania	Sposób realizacji z uzasadnieniem
Cel I Poprawa materialnej i niematerialnej sfery życia na terenie LSR w zakresach: kultury, sztuki, edukacji, rekreacji oraz integracji społecznej do roku 2029			
Z przeprowadzonej analizy SWOT oraz diagnozy obszaru, wynika że jednym z głównych problemów jest wyludnianie się obszaru, starzejące się społeczeństwo oraz migracja osób młodych, duży odsetek mieszkańców korzystających z pomocy społecznej; bezrobocie i niska aktywność ekonomiczna. Wpływa to na pogłębienie się problemu wykluczenia społecznego i gospodarczego mieszkańców. Skutkuje również trudną sytuacją osób młodych na rynku pracy, niskimi dochodami i brakiem perspektyw dla młodych rodzin. Według statystyk problem ubóstwa i wykluczenia społecznego na obszarze LGD jest znaczący, co wynika m.in. z wysokiej stopy bezrobocia na obszarze powiatu grajewskiego. Osoby zagrożone wykluczeniem społecznym są nieaktywne zawodowo i wykazują często postawę bierną i roszczeniową. Osobom bezrobotnym i biernym zawodowo towarzyszy często brak wsparcia ze strony otoczenia, brak odpowiednich ofert pracy, a także niedostateczne kompetencje zawodowe, często zdezaktualizowane w stosunku do wymogów lokalnego rynku pracy. Jednocześnie LGD obserwuje, iż ze względu na niewystarczającą liczbę miejsc pracy, w tym poza rolnictwem, wiele osób migruje do większych ośrodków miejskich, w tym do aglomeracji białostockiej i warszawskiej. W związku z powyższym w ramach działań strategicznych przewidzianych w LSR podjęcie działań w tym kierunku rozwiązania ww. problemów.			
Przedsięwzięcie P.1.1 Wsparcie edukacji	Przedsięwzięcie odpowiada na zdiagnozowany problem niedostatecznej oferty edukacyjnej ośrodków wychowania przedszkolnego, polegających m.in. na kształtowaniu od najmłodszych lat kompetencji kluczowych, a także wsparcie dzieci w zakresie kształtowania umiejętności niezbędnych w dalszej ścieżce edukacyjnej. Ponadto przedsięwzięcie to rozszerzy ofertę ośrodków, która w niektórych przypadkach w niewystarczający sposób realizuje potrzeby dzieci. Przedsięwzięcie odpowiada również na zdiagnozowaną potrzebę podczas badań ankietowanych i spotkań konsultacyjnych podniesienia oferty edukacyjnej w małych szkołach, organizację zajęć dodatkowych, gdyż ze względu na typowo rolniczy charakter obszaru rodzice nie są w stanie dowozić na dodatkowe zajęcia do większych miejscowości. Zainteresowanie dzieci/młodzieży (wynik z analizy ankiety skierowanej do os. młodych) jest duże. Małych szkół na terenie LGD funkcjonuje 10 (na 21 szkół). Przedsięwzięcie jest zgodne z priorytetem IX. Fundusze na rzecz Rozwoju Lokalnego Funduszy Europejskich dla Podlaskiego 2021-2027 (cel szczegółowy f.).	FEdP 2021-2027 (EFS+)	Realizacja w formule konkursowej w celu umożliwienia aplikacji o środki wszystkim zainteresowanym mieszkańcom/ instytucjom/ organizacjom (w zależności od typu/zakresu i programu).
P.1.2. Wsparcie osób znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji	Przedsięwzięcie wynika z konieczności walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Analiza ankiet wskazuje, iż ponad 54 % ankietowanych wskazuje iż osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym powinny zostać objęte wsparciem w ramach LSR. Przedsięwzięcie jest zgodne z priorytetem IX. Fundusze na rzecz Rozwoju Lokalnego Funduszy Europejskich dla Podlaskiego 2021-2027 (cel szczegółowy h.). Przedsięwzięcie również odpowiada na zdiagnozowany problem seniorów, którzy są w bardzo trudnej sytuacji. Starzenie się społeczeństwa, to problem który zidentyfikowano na spotkaniach konsultacyjnych oraz w analizie wypełnionych ankiet. Analiza danych statystycznych w roz. IV pokazuje że problem starzenia się społeczeństwa to problem nie tylko w skali LGD, czy województwa podlaskiego, ale również całego kraju. W 2050 roku około 40% społeczeństwa to będą osoby powyżej 60 roku życia. (GUS Sytuacja osób starszych w Polsce w 2021 r. str. 23). Dlatego też niezbędne jest podjęcie działań w celu realizacji projektów dotyczących rozwoju usług opiekuńczych dla potrzebujących osób w codziennym funkcjonowaniu. Dużą potrzebę podczas spotkań również wskazywano na wspieranie działalności klubów seniora. Przedsięwzięcie jest zgodne z priorytetem IX. Fundusze na rzecz Rozwoju Lokalnego Funduszy Europejskich dla Podlaskiego 2021-2027 (cel szczegółowy k.).	FEdP 2021-2027 (EFS+)	

	Podjęcie działań w ramach przedsięwzięcia wynika z konieczności wsparcia osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Analiza ankiet wskazuje, iż ponad 54 % ankietowanych wskazuje iż osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym powinny zostać objęte wsparciem w ramach LSR. Przedsięwzięcie jest zgodne z priorytetem IX. Fundusze na rzecz Rozwoju Lokalnego Funduszy Europejskich dla Podlaskiego 2021-2027 (cel szczegółowy I.).		
Przedsięwzięcie P.1.3 Inwestycje w obiekty działające w sferze dziedzictwa kulturowego	Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zdiagnozowane problemy wskazywane przez dorosłych na spotkaniach konsultacyjnych oraz bezpośrednio przez osoby młode do 25 r.ż. (w ankietach) o braku miejsc do spotkań dla osób młodych, seniorów. Planowane przedsięwzięcie umożliwi pozyskanie środków na modernizację obiektu działającego w sferze kultury. Ponadto wykorzysta potencjał istniejących obiektów działających w sferze kultury oraz pozwoli uzyskać miejsce do realizacji projektów z zakresu włączenia społecznego. Przedsięwzięcie jest zgodne z priorytetem V. Zrównoważony rozwój terytorialny Funduszy Europejskich dla Podlaskiego 2021-2027 (cel szczegółowy ii.).	FEdP 2021-2027 (EFRR)	
Przedsięwzięcie P.1.4 Lokalne dziedzictwo kulturowe	Przedsięwzięcie rozwiązuje wskazane przez społeczność potrzeby dotyczące możliwości wsparcia organizacji pozarządowych, KGW ośrodków kultury. Z zebranych fiszek projektowych dotyczących planowanego projektu grantowego wynika iż zakres dotyczący dziedzictwa kulturowego jest najodpowiedniejszym. Przedsięwzięcie jest zgodne z PSWPR 2023-2027 w ramach interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (zakres nr. 9).	PSWPR 2023-2027 (EFRROW)	Realizacja w ramach projektu grantowego, wynika z badań ankietowych, z zebranych fiszek projektowych. LGD chce wspierać możliwość oddolnych inicjatyw, które będą mogły być realizowane w ramach grantów.
Przedsięwzięcie P.1.5 Wzmocnienie kapitału społecznego	Przedsięwzięcie rozwiązuje wskazane przez społeczność potrzeby dotyczące włączenia społecznego seniorów, ludzi młodych lub innych osób w niekorzystnej sytuacji. Sytuacja demograficzna na obszarze LGD jest niekorzystna. Starzejące się społeczeństwo było wielokrotnie wskazywane przez mieszkańców podczas spotkań konsultacyjnych. Równocześnie na całym obszarze LGD występuje zjawisko zmniejszania się liczby młodych i ujemne saldo migracji. Realizacja przedsięwzięcia przyczyni się do integracji społeczeństwa. Planowane przedsięwzięcie umożliwi integrację i współpracę z partnerami spoza obszaru LSR, zachęci do zgłaszania nowych inicjatyw/pomysłów, włączając w działania grupy osób tego potrzebujące. Ponadto LGD w ramach operacji przewiduje poszukiwanie i kojarzenie partnerów. Przedsięwzięcie jest zgodne z PSWPR 2023-2027 w ramach interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (zakres nr. 8).	PSWPR 2023-2027 (EFRROW)	Realizacja w formule konkursowej w celu umożliwienia aplikacji o środki wszystkim zainteresowanym mieszkańcom/instytucjom/organizacjom (w zależności od typu/zakresu i programu).
Przedsięwzięcie P.1.6 Poprawa dostępu do usług lokalnych	Podczas spotkań z lokalną społecznością uczestnicy wskazywali coraz większą aktywność mieszkańców w życiu społecznym, chętny ich udział w inicjatywach obywatelskich, czy dużą liczbę istniejących liderów lokalnych. Jednocześnie ważnym spoiwem obszaru jest wieloletnie funkcjonowanie organizacji pozarządowych, w tym OSP oraz kół gospodyń wiejskich. Możliwość wyposażenia publicznych obiektów i przestrzeni, miejsc aktywności lokalnej, w sprzęt do prowadzenia działalności ważnej dla edukacji i	PSWPR 2023-2027 (EFRROW)	

	aktywności kulturalnej pozwoli na rozwój lokalnej społeczności. Przedsięwzięcie jest zgodne z PSWPR 2023-2027 w ramach interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (zakres nr. 4).		
Cel. 2. Poprawa sfery przedsiębiorczości, infrastruktury, bezpieczeństwa i ekologii terenu realizacji LSR do roku 2029.			
<p>Konieczność podjęcia działań w ramach niniejszego celu wynika ze zdiagnozowanych problemów: rozproszenie sieci osadniczej; starzejące się społeczeństwo, migracje, wyludnianie się obszaru; niska dostępność obiektów, przestrzeni i usług dla osób ze szczególnymi potrzebami; potencjałami: unikalne środowisko naturalne i obszary chronione; potrzebami: ochrona przyrody i klimatu; racjonalizacja infrastruktury OZE; poprawy infrastruktury i usług społecznych; wzrost lokalnej innowacyjności.</p> <p>W badaniach mieszkańcy wskazywali jako problemy: odpływ ludzi młodych (55%) wskazań badanych), strzeżące się społeczeństwo (50%).</p> <p>W badaniach mieszkańcy wskazywali jako potrzeby: projekty w ramach OZE (53 % badanych); przebudowa i adaptacja zdegradowanych budynków i nadanie im nowych funkcji (45%); poprawy dostępu do małej infrastruktury publicznej (25%), doposażenie obiektów kultury (47%). W ramach fiszek projektowych jakie wpłynęły do biura pojawiły się ciekawe pomysły na realizację projektów dotyczących bioróżnorodności z elementami edukacyjnymi, które będą dodatkowo komplementarne z przedsięwzięciem 1.1 z celu 1 dotyczącego edukacji.</p> <p>Projekty rewitalizacyjne i infrastrukturalne w miejscu zamieszkania poprawią dostęp do infrastruktury społecznej, skrócą czas dotarcia do usług, pośrednio w długim okresie poprawią ogólną atrakcyjność miejscowości co przyczyni się do wyhamowania migracji, zwłaszcza młodych i ograniczenia zjawiska starzejącego się społeczeństwa.</p> <p>Inwestycje w OZE, w tym w magazyny energii poprawią stan środowiska i przyczynią się do racjonalizacji infrastruktury OZE. Szansą na dodatkowe efekty indukcyjne będą projekty innowacyjne zaplanowane w ramach przedsięwzięć.</p>			
Przedsięwzięcie P.2.1 Wsparcie przedsiębiorczości na terenie objętym LSR	Podczas spotkań konsultacyjnych wielokrotnie zgłaszano potrzeby wsparcia w zakresie przedsiębiorczości. Ponadto podyktowane jest to tym, że istotnym problemem gospodarczym i społecznym na obszarze LGD jest trudna sytuacja młodych osób na rynku pracy. Wobec powyższego LGD podejmuje działania w celu zatrzymania ludzi młodych na obszarze LGD, premiując osoby młode w kryteriach. Przedsięwzięcie jest zgodne z PSWPR 2023-2027 w ramach interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (zakres nr. 1).	PSWPR 2023-2027 (EFRROW)	Realizacja w formule konkursowej w celu umożliwienia aplikacji o środki wszystkim zainteresowanym mieszkańcom/instytucjom/organizacjom (w zależności od typu/zakresu i programu).
Przedsięwzięcie P.2.2 Wsparcie pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych na terenie objętym LSR	Podczas spotkań konsultacyjnych z mieszkańcami wskazano czyste środowisko jako mocną stronę naszego obszaru. Atrakcyjne tereny turystyczne, wiele ciekawych zabytków, parki narodowe i rezerваты, a także folklor, wielokulturowość i staropolska gościnność to idealne warunki do wykorzystania na tworzenie zagród edukacyjnych oraz agroturystyki. Przedsięwzięcie nastawione na innowacje. Przedsięwzięcie jest zgodne z PSWPR 2023-2027 w ramach interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (zakres nr. 2).	PSWPR 2023-2027 (EFRROW)	
Przedsięwzięcie P.2.3 Wsparcie wykorzystania OZE na terenie objętym LSR	Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na niedostateczny rozwój odnawialnych źródeł energii. Sektor energetyczny jest jednym z najszybciej rozwijających się sektorów oraz ulega ciągłym zmianom i modernizacjom. Społeczność dostrzega dobre strony w zmianach i widzi potrzebę wsparcia w zakresie OZE (ponad 53 % ankietowanych widzi potrzebę wsparcia w zakresie EFRR właśnie OZE). Przedsięwzięcie jest zgodne z priorytetem X. Wspieranie energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności Funduszy Europejskich dla Podlaskiego 2021-2027 (cel szczegółowy ii.).	FEeP 2021-2027 (EFRR)	
Przedsięwzięcie P.2.4. Smart Village dla rozwoju wsi	Na obszarze LGD brakuje lokalnych koncepcji rozwoju opracowanych dla mniejszych miejscowości. Taka forma pozwoli zaktywizować społeczność lokalną, w tym osoby młode i seniorów (różne pokolenia) w tworzenie planu rozwoju swoich miejscowości (współdecydowanie o rozwoju). Niestety niewystarczające środki na wspieranie inicjatyw lub małe możliwości pozyskiwania środków publicznych na inicjatywy lokalne, hamują aktywność mogącą przysłużyć się lokalnej społeczności w różnym zakresie. Przedsięwzięcie nastawione na innowacje. Przedsięwzięcie jest zgodne z PSWPR 2023-2027 w ramach interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (zakres nr. 5).	PSWPR 2023-2027 (EFRROW)	Projekt grantowy, wynika z założeń PSWPR 2023-2027.

Przedsięwzięcie P.2.5 Infrastruktura publiczna dla aktywnej integracji	Konieczność realizacji przedsięwzięcia odpowiada na wielokrotnie zgłaszane podczas konsultacji potrzeby, dotyczące zwiększenia dostępności do oferty rekreacyjnej, do urządzania miejsc spotkań lokalnej społeczności w szczególności osób młodych (w tym dzieci i młodzieży) oraz seniorów na obszarze objętym LSR. Dostrzegalny jest trend rozwijania się infrastruktury służącej mieszkańcom, a dodatkowo wzrastającej ich aktywności w uczestniczeniu w życiu społecznym i kulturalnym. Jednocześnie ciągle widoczne są braki w zakresie m.in. świetlic wiejskich, obiektów kulturalnych, infrastruktury sportowej, czy placów zabaw. Przedsięwzięcie jest zgodne z PSWPR 2023-2027 w ramach interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (zakres nr. 6).	PSWPR 2023-2027 (EFRROW)	Realizacja w formule konkursowej w celu umożliwienia aplikacji o środki wszystkim zainteresowanym mieszkańcom/ instytucjom/ organizacjom (w zależności od typu/zakresu i programu).
Przedsięwzięcie P.2.6. Rewitalizacja obiektów, terenów i przestrzeni użyteczności publicznej	Na obszarze LGD istnieją obszary i budynki, których stan uniemożliwia ich wykorzystanie na cele społeczne. Jednocześnie jakość życia, czy nasilające się problemy społeczne, wynikają w dużej mierze z braku odpowiedniej oferty kulturalnej lub rekreacyjnej. Koniecznym jest zatem przywrócenie lokalnej społeczności terenów i obiektów, znajdujących się w przestrzeni publicznej. Przedsięwzięcie jest zgodne z priorytetem V. Zrównoważony rozwój terytorialny Funduszy Europejskich dla Podlaskiego 2021-2027 (cel szczegółowy ii.).	FEdP 2021-2027 (EFRR)	
Przedsięwzięcie P.2.7. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki	Przedsięwzięcie wynika z posiadanego potencjału w ramach dziedzictwa naturalnego. Na spotkaniach konsultacyjnych jak również w ankietach oraz fiskach projektowych zauważono konieczność ukierunkowania działań na wykorzystanie posiadanego dziedzictwa naturalnego oraz ekoturystyki. Przedsięwzięcie jest zgodne z priorytetem V. Zrównoważony rozwój terytorialny Funduszy Europejskich dla Podlaskiego 2021-2027 (cel szczegółowy ii.).	FEdP 2021-2027 (EFRR)	

Źródło: opracowanie własne

6.2. Przypisanie wskaźników do celów i przedsięwzięć

Tabela 43. Opis przedsięwzięć z przypisanymi wskaźnikami produktu i rezultatu.

Przedsięwzięcie	Opis	Wskaźnik produktu	Wskaźnik rezultatu
Przedsięwzięcie P.1.1 Wsparcie edukacji	<p>W ramach przedsięwzięcia będą realizowane operacje w zakresie wspierania wysokiej jakości edukacji przedszkolnej, oferującej usługi prowadzące do wszechstronnego rozwoju dzieci, przygotowującej do kolejnych etapów edukacyjnych i zwiększającej późniejsze szanse na rynku pracy.</p> <p>Wsparcie będzie dotyczyły również małych szkół kształcenia ogólnego. Działania mają na celu wyrównanie szans w dostępie do edukacji.</p> <p>Grupa docelowa: mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: dzieci, młodzież, nauczyciele i kadra placówek edukacyjnych oraz rodzice.</p> <p>Jako osoby w niekorzystnej sytuacji: osoby młode (dzieci, młodzież), osoby z niepełnosprawnością.</p> <p>Szczegółowe warunki realizacji projektów (w tym: zakres merytoryczny i zasady wsparcia, poziom dofinansowania) zgodnie z SZOP FEdP 2021-2027.</p> <p>Typ projektu/ działanie/ zakres wsparcia wg FEdP 2021-2027: Edukacja przedszkolna. Wsparcie małych szkół kształcenia ogólnego.</p>	PLFCO01. Liczba dzieci objętych dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej	PLFCR01. Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje lub kompetencje po opuszczeniu programu
		PLFCO07. Liczba szkół i placówek systemu oświaty objętych wsparciem	
		PLFCO03. Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem	

P.1.2 Wsparcie osób znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji	<p>W ramach przedsięwzięcia będą realizowane działania w zakresie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktywnej integracji na poziomie społeczności lokalnej, skierowanych do całych rodzin, a w szczególnych przypadkach do pojedynczych osób wymagających wsparcia, ze względu na zagrożenie ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, - zwiększenia dostępności do usług opiekuńczych o mniejszej skali świadczonych w społeczności lokalnej, w tym wsparcie procesu deinstytucjonalizacji, - integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w tym osób najbardziej potrzebujących i dzieci. <p>Grupa docelowa: mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: po 60 roku życia Jako osoby w niekorzystnej sytuacji: osoby z niepełnosprawnością, kobiety. Szczegółowe warunki realizacji projektów (w tym: zakres merytoryczny i zasady wsparcia, poziom dofinansowania) zgodnie z SZOP FEEdP 2021-2027. Typ projektu/ działanie/ zakres wsparcia wg FEEdP 2021-2027: Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno zawodowej, Wzrost dostępności lokalnych usług społecznych, Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej.</p>	EECO02+04. Liczba osób niezatrudnionych objętych wsparciem w programie	PLHILCR01. Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu
		PLKLCO02. Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie	
		Liczba wspartych klubów seniora	
		EECO01. Całkowita liczba osób objętych wsparciem EFS+	PLKLCR02. Liczba utworzonych miejsc świadczenia usług w społeczności lokalnej
Przedsięwzięcie P.1.3 Inwestycje w obiekty działające w sferze dziedzictwa kulturowego (EFRR)	<p>Przedsięwzięcie dotyczy ochrony, rozwoju i promowania dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury. W ramach przedsięwzięcia planowane są następujące zakresy:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Kompleksowe prace konserwatorskie, restauratorskie pozwalające zachować walory i charakter obiektów dziedzictwa kulturowego. – Kompleksowe prace konserwatorskie i restauratorskie zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych, (w tym filmowych) wraz z ich ochroną, digitalizacją i udostępnieniem w szczególności nowym grupom odbiorców, w tym ze specjalnymi potrzebami. – Rozwój infrastruktury (przebudowa, rozbudowa, wyposażenie) do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej (m.in. teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury, muzea). <p>Grupa docelowa: mieszkańcy obszaru LSR. Szczegółowe warunki realizacji projektów (w tym: zakres merytoryczny i zasady wsparcia, poziom dofinansowania) zgodnie z SZOP FEEdP 2021-2027. Typ projektu/ działanie/ zakres wsparcia wg FEEdP 2021-2027: Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury.</p>	PLRO141 - Liczba instytucji kultury objętych wsparciem	RCR077. Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem
Przedsięwzięcie P.1.4 Lokalne dziedzictwo kulturowe (PS WPR)	<p>W ramach przedsięwzięcia będą realizowane projekty/ działania, związane z ochroną dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego polskiej wsi. Realizowany formie projektu grantowego. Grupa docelowa: mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności seniorzy, ludzie młodzi do 25 lat, kobiety.</p>	Liczba udzielonych grantów	R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego
		Liczba inicjatyw związanych z lokalnym dziedzictwem kulturowym	

	<p>Jako osoby w niekorzystnej sytuacji: osoby z niepełnosprawnością, kobiety.</p> <p>Szczegółowe warunki realizacji projektów (w tym: zakres merytoryczny i zasady wsparcia, poziom dofinansowania) zgodnie z PS WPR oraz ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS).</p> <p>Typ projektu/ działanie/ zakres wsparcia wg PS WPR: 9. Ochrona dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego polskiej wsi.</p>	<p>Liczba zorganizowanych działań animacyjnych dla seniorów i/lub osób do 25 r.ż.</p>	
<p>Przedsięwzięcie P.1.5 Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR)</p>	<p>W ramach przedsięwzięcia będą realizowane projekty dotyczące włączenia społecznego seniorów, ludzi młodych lub innych osób w niekorzystnej sytuacji poprzez realizację operacji na rzecz grup osób wymagających włączenia. W ramach przedsięwzięcia planuje się konkurs dotyczący projektów partnerskich krajowych oraz międzynarodowych. Projekt muszą realizować co najmniej 2 podmioty, realizując wspólne przedsięwzięcie.</p> <p>Grupa docelowa: mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności seniorzy, ludzie młodzi do 25 lat, kobiety.</p> <p>Szczegółowe warunki realizacji projektów (w tym: zakres merytoryczny i zasady wsparcia, poziom dofinansowania) zgodnie z PS WPR oraz ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS).</p> <p>Typ projektu/ działanie/ zakres wsparcia wg PS WPR: 8. Włączenie społeczne osób w niekorzystnej sytuacji.</p>	<p>Liczba operacji na rzecz lokalnego środowiska osób młodych do 25 r.ż.</p>	<p>R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego</p>
		<p>Liczba zorganizowanych wydarzeń integracyjnych lub aktywizujących</p>	
		<p>Liczba operacji realizowanych w partnerstwie podmiotów z obszaru LSR</p>	
		<p>Liczba operacji na rzecz seniorów w zakresie: włączenia społecznego, cyfrowego lub innym.</p>	
		<p>Liczba zorganizowanych wydarzeń integracyjnych lub aktywizujących dla osób z grup w niekorzystnej sytuacji zdiagnozowanych na obszarze LSR</p>	
		<p>Liczba projektów partnerskich międzynarodowych</p>	
<p>Liczba projektów partnerskich krajowych</p>			
<p>Przedsięwzięcie P.1.6 Poprawa dostępu do usług lokalnych (PS WPR)</p>	<p>W ramach przedsięwzięcia będą realizowane projekty dotyczące wyposażenia publicznych obiektów i przestrzeni służących rozwojowi usług kultury, rekreacji, sportu, edukacji i zdrowia, np. świetlic wiejskich, klubów seniora, ośrodków kultury, sportu, szkół, przedszkoli, miejsc aktywności lokalnej, siedzib KGW, OSP i innych publicznych obiektów służących rozwojowi usług dla lokalnych społeczności oraz wyposażenia grup artystycznych,</p>	<p>Liczba wyposażonych obiektów świadczących usługi dla ludności</p>	<p>R.41 Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i</p>

	<p>integracyjnych, kulturalnych, sportowych i innych w sprzęt do prowadzenia działalności ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej.</p> <p>Planowane efekty operacji będą ogólnodostępne lub będą służyły zaspokajaniu potrzeb społeczności lokalnej. Z dofinansowania wykluczone są projekty infrastrukturalne.</p> <p>Grupa docelowa: mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności seniorzy, ludzie młodzi do 25 lat, kobiety.</p> <p>Szczegółowe warunki realizacji projektów (w tym: zakres merytoryczny i zasady wsparcia, poziom dofinansowania) zgodnie z PS WPR oraz ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS).</p> <p>Typ projektu/ działanie/ zakres wsparcia wg PS WPR: 4. Poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności.</p>		<p>infrastruktury dzięki wsparciu z WPR</p>
Przedsięwzięcie P.2.1 Wsparcie przedsiębiorczość i na terenie objętym LSR (PS WPR)	<p>W ramach przedsięwzięcia będą realizowane następujące typy projektów/ operacji:</p> <p>a. podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne,</p> <p>b. rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej;</p> <p>Przewidziane do wsparcia rodzaje działalności gospodarczej muszą być zgodne z celami tematycznymi wskazanymi w LSR. Wobec powyższego wspierane będą działalności wg. Polskiej Klasyfikacji Działalności w sekcjach: C, D, E, F, G, I, J, K, M, N, P, R, S.</p> <p>Kwota w zakresie podejmowania działalności ograniczona do 100 000 zł.</p> <p>Kwota w zakresie rozwijania działalności ograniczona do 250 000 zł.</p> <p>Szczegółowe warunki realizacji projektów (w tym: zakres merytoryczny i zasady wsparcia, poziom dofinansowania) zgodnie z PS WPR oraz ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS).</p> <p>Grupa docelowa: mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności osoby w niekorzystnej sytuacji: kobiety, rolnicy z małych gospodarstw, osoby poszukujące zatrudnienia.</p> <p>Typ projektu/ działanie/ zakres wsparcia wg PS WPR: 1.Rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki.</p>	<p>Liczba operacji polegających na utworzeniu przedsiębiorstwa</p>	<p>R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR.</p> <p>Liczba utworzonych miejsc pracy</p>
		<p>Liczba wspartych przedsiębiorstw w fazie rozwoju</p>	
Przedsięwzięcie P.2.2 Wsparcie pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych na terenie objętym LSR (PS WPR)	<p>W ramach przedsięwzięcia przewidywane jest wsparcie dla rolników i ich rodzin w zakresie działalności pozarolniczej. Będą realizowane następujące typy projektów/ operacji dotyczące rozwoju pozarolniczych funkcji gospodarstw:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Tworzenie i rozwój gospodarstw agroturystycznych. 2) Tworzenie i rozwój zagród edukacyjnych. <p>Szczegółowe warunki realizacji projektów (w tym: zakres merytoryczny i zasady wsparcia, poziom dofinansowania) zgodnie z PS WPR oraz ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS).</p>	<p>Liczba tworzonych/rozwiniętych gospodarstw agroturystycznych</p>	<p>R.1 Poprawa realizacji celów dzięki wiedzy i innowacjom: liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa</p>
		<p>Liczba operacji w których wykorzystano innowacje</p>	
		<p>Liczba osób objętych wsparciem z grup w niekorzystnej sytuacji</p>	

	<p>Szczegółowe warunki realizacji projektów (w tym: zakres merytoryczny i zasady wsparcia, poziom dofinansowania) zgodnie z PS WPR oraz ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS).</p> <p>Grupa docelowa: mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności osoby w niekorzystnej sytuacji: kobiety, rolnicy z małych gospodarstw, osoby poszukujące zatrudnienia.</p> <p>Typ projektu/ działanie/ zakres wsparcia wg PS WPR: 2. Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych.</p>	Liczba utworzonych/rozwinętych zagród edukacyjnych	<p>innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami</p> <p>R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: Liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR</p>
<p>Przedsięwzięcie P.2.3 Wsparcie wykorzystania OZE na terenie objętym LSR (EFRR)</p>	<p>Przedsięwzięcie dotyczy wspierania energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności. W ramach przedsięwzięcia będzie możliwość inwestycji z zakresu budowy nowych lub zwiększenia mocy innowacyjnych jednostek wytwarzania energii elektrycznej i ciepła ze wszystkich rodzajów OZE, wraz z magazynami energii lub ciepła działającymi na potrzeby danego źródła OZE oraz przyłączeniem do sieci, z przeznaczeniem na potrzeby własne lokalnych społeczności.</p> <p>Grupa docelowa: mieszkańcy obszaru LSR.</p> <p>Szczegółowe warunki realizacji projektów (w tym: zakres merytoryczny i zasady wsparcia, poziom dofinansowania) zgodnie z SZOP FEoP 2021-2027.</p> <p>Typ projektu/ działanie/ zakres wsparcia wg FEoP 2021-2027: Wspierania energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności.</p> <p><i>Na dzień zatwierdzenia LSR tj. 02.06.2023 r. nie ma opracowanej definicji <u>innowacyjnych jednostek wytwarzania energii elektrycznej i ciepła.</u></i></p>	RCO105. Rozwiązania w zakresie magazynowania energii elektrycznej	FEPDR02. Liczba gospodarstw domowych korzystających z magazynowania energii elektrycznej
<p>Przedsięwzięcie P.2.4. Smart Village dla rozwoju wsi (PS WPR)</p>	<p>W ramach przedsięwzięcia będą realizowane projekty polegające na przygotowaniu koncepcji inteligentnej wsi.</p> <p>Koncepcje powinny:</p> <p>a) uwzględniać użycie technologii cyfrowych i telekomunikacyjnych lub lepsze wykorzystanie wiedzy,</p> <p>b) wykazywać korzyści dla lokalnej społeczności, m.in. w zakresie poprawy jakości życia, podniesienia jakości usług lokalnych lub bezpieczeństwa, poszanowania środowiska i klimatu, problemów dotyczących niedoinwestowania, starzejącego się społeczeństwa, wyludnienia, niewystarczającej ilości miejsc pracy, przepaści cyfrowej.</p> <p>Projekty/ operacje realizowane w formule grantowej.</p>	Liczba opracowanych koncepcji Smart Village	R.40 Inteligentna przemiana gospodarki wiejskiej: liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi

	<p>Grupa docelowa: mieszkańcy obszaru LSR.</p> <p>Szczegółowe warunki realizacji projektów (w tym: zakres merytoryczny i zasady wsparcia, poziom dofinansowania) zgodnie z PS WPR oraz ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS).</p> <p>Typ projektu/ działanie/ zakres wsparcia wg PS WPR: 5. Przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi.</p>		
Przedsięwzięcie P.2.5 Infrastruktura publiczna dla aktywnej integracji (PS WPR)	<p>W ramach przedsięwzięcia wspierane będą operacje, które służą zaspokajaniu potrzeb społeczności lokalnej, których koszty całkowite nie przekraczają 1 mln EURO.</p> <p>Grupa docelowa: mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności osoby w niekorzystnej sytuacji.</p> <p>Szczegółowe warunki realizacji projektów (w tym: zakres merytoryczny i zasady wsparcia, poziom dofinansowania) zgodnie z PS WPR oraz ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS).</p> <p>Typ projektu/ działanie/ zakres wsparcia wg PS WPR: 6. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej.</p>	Liczba wspartych obiektów lub przestrzeni dedykowanych aktywności seniorów	R.41PR łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR
		Liczba wspartych obiektów lub przestrzeni dedykowanych aktywności osób młodych	
		Liczba operacji poprawiających dostęp do małej infrastruktury publicznej	
Przedsięwzięcie P.2.6. Rewitalizacja obiektów, terenów i przestrzeni użyteczności publicznej (EFRR)	<p>Przedsięwzięcie dotyczy rewitalizacji obszarów zdegradowanych i obejmuje inwestycje infrastrukturalne ukierunkowane na rozwiązywanie zdiagnozowanych problemów społeczno-gospodarczych na obszarze rewitalizowanym, wynikającym z Gminnych Programów Rewitalizacji (GPR).</p> <p>Grupa docelowa: mieszkańcy obszarów rewitalizacji zgodnie z gminnymi programami rewitalizacji, mieszkańcy obszaru LSR.</p> <p>Szczegółowe warunki realizacji projektów (w tym: zakres merytoryczny i zasady wsparcia, poziom dofinansowania) zgodnie z SZOP FEEdP 2021-2027.</p> <p>Typ projektu/ działanie/ zakres wsparcia wg FEEdP 2021-2027: Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych.</p>	<p>PLRO148. Liczba wspartych obiektów infrastruktury (innych niż budynki mieszkalne) zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach</p> <p>PLRO146. Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją</p>	PLRR048 - Liczba ludności zamieszkującej obszar rewitalizacji

<p>Przedsięwzięcie P.2.7. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki (EFRR)</p>	<p>Przedsięwzięcie dotyczy ochrony, rozwoju i promowania dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000. Planowane zakresy:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Rozwój mechanizmów ochrony i zwiększania różnorodności biologicznej, - Monitoring przyrodniczy różnorodności biologicznej i krajobrazowej, - Budowa i odbudowa infrastruktury związanej z ochroną i przywróceniem właściwego stanu siedlisk przyrodniczych i gatunków, - Usuwanie gatunków inwazyjnych, - Przywracanie naturalnego systemu hydrologicznego wód, w szczególności terenów podmokłych, bagien i wód zależnych oraz odbudowy naturalnych terenów zalewowych, - Projekty dotyczące tworzenia centrów ochrony różnorodności biologicznej w oparciu o rodzime gatunki, jak banki genowe, parki miejskie, ogrody botaniczne, ekoparki, uzupełnione o ścieżki dydaktyczne. <p>Grupa docelowa: mieszkańcy obszaru LSR. Szczegółowe warunki realizacji projektów (w tym: zakres merytoryczny i zasady wsparcia, poziom dofinansowania) zgodnie z SZOP FEoP 2021-2027. Typ projektu/ działania/ zakres wsparcia wg FEoP 2021-2027: Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000</p>	<p>Liczba operacji w zakresie ochrony bioróżnorodności</p>	<p>PLRR051 - Liczba przedsięwzięć proekologicznych</p>
--	---	--	--

Źródło: opracowanie własne

Uzasadnienie wskaźników dla programów:

Wskaźniki produktów przypisane są do przedsięwzięć, natomiast wskaźniki rezultatów do celów. Wykorzystano obowiązkowe wskaźniki produktu i rezultatu z programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR. Każdy cel ma min. jeden wskaźnik rezultatu. Przy wskaźnikach z EFRR i EFS+ pozostawiono ich symbole klasyfikacyjne co potwierdza ich zgodność ze wskaźnikami ujętym w Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 (źródło definicji wskaźników: Lista Wskaźników Kluczowych EFRR + FS oraz Lista Wskaźników Kluczowych 2021-2027 – EFS+). Przy wskaźnikach rezultatu z PSWPR 2023-2027 również pozostawiono ich symbole klasyfikacyjne co potwierdza ich zgodność ze wskaźnikami ujętym w dokumentacji konkursowej. Wskaźniki pozbawione kodów są wskaźnikami opracowanymi na potrzeby monitorowania LSR – wskaźnikami własnymi LGD. **Cele i przedsięwzięcia wykazano w załączniku nr. 1, natomiast harmonogram osiągnięcia poszczególnych wskaźników został przedstawiony w załączniku nr.2 Plan działania.**

Wartości liczbowe wskaźników tak produktu jak i rezultatu przedstawione w załączniku nr 2 zostały oszacowane z użyciem zarówno równoważnych dla planowanych wskaźników kwot pomocy zgodnie z metodologią szacowania zawartą w dokumencie Metodyka ram wykonania wskaźników wybranych do realizacji programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego na lata 2021-2027 jak i kierując się doświadczeniem zebrany przez LGD w latach ubiegłych. Doświadczenie to pozwoliło nam na przyjęcie w większości przedsięwzięć wartości wskaźników wyższych niż tylko wynikające z prostego przeliczenia równoważnej wartości wsparcia.

Podsumowując wszystkie przedsięwzięcia finansowane w ramach FEoP 2021-2027 są zgodne w obszarze celów polityki i celów szczegółowych w zakresie: grupy docelowej, zakresu merytorycznego i zasad wsparcia, poziomu dofinansowania/alokacji EFSI, planowanych do osiągnięcia wskaźników, albowiem realizowane w ramach nich projekty będą zgodne z SZOP FEoP 2021-2027.

7. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru.

7.1. Ogólna charakterystyka wewnętrznej organizacji pracy LGD, w tym przyjętych rozwiązań formalno-instytucjonalnych.

Szczegółowe kwestie dotyczące oceny i wyboru operacji, uregulowane są w dwóch procedurach: Procedura oceny i wyboru operacji pozagruntowych oraz Procedura oceny i wyboru operacji grantowych oraz w Regulaminie Rady. Pomimo iż LGD na zaktualizowanie i dostosowanie do obowiązujących wytycznych i przepisów prawa ma 60 dni od dnia zawarcia umowy ramowej, to prace w zakresie procedur wyboru wraz z kryteriami wyboru były stałym elementem konsultacji społecznych.

Organem decyzyjnym odpowiedzialnym za wybór projektów w LGD Biebrzański Dar Natury, jest Rada licząca od 4 do 15 członków (obecnie jest to 10 osób), w której ani reprezentanci władz publicznych, ani żadna pojedyncza grupa interesu nie kontroluje procesu podejmowania decyzji (art.33 ust. 3 lit. b rozporządzenia 2021/1060). Dane jej członków są załącznikiem do Wniosku o wybór LSR. Skrócony opis jej podstawowych zasad działania znajduje się w Rozdziale I LSR.

W ramach przeprowadzonych spotkań konsultacyjnych, warsztatu problemowego oraz spotkań w punkcie konsultacyjnym opracowano założenia regulaminu rady, procedur wraz z kryteriami opierając się o dobrze funkcjonujące procedury na lata 2014-2020 (w całym okresie wdrażania złożone tylko 2 protesty). Cały proces wyboru i oceny operacji będzie zgodny z art.33 ust. 3 Rozporządzenia 2021/1060. **Kluczowym celem i założeniem procedur jest m.in. określenie zasad w zakresie przeprowadzania prawidłowego naboru, wyboru i oceny operacji w ramach LSR, przekazania dokumentacji do Zarządu Województwa.** Procedury również będą zawierały wszystkie kryteria wyboru. Głównym celem opracowania kryteriów wyboru operacji we współpracy z lokalną społecznością było określenie, jakie typy operacji oraz z jakiego zakresu powinny być szczególnie premiowane w ramach przyznawanego wsparcia. Dzięki takiemu podejściu odpowiednio dobrane kryteria umożliwiają wybór operacji, których realizacja przełoży się bezpośrednio na osiągnięcie zawartych w strategii celów i wskaźników

7.2. Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru

Kryteria wyboru operacji, były wielokrotnie poruszonym tematem podczas spotkań konsultacyjnych, na których opracowano kryteria premiujące. Kryteria szczegółowe zostaną opracowane wraz ze społecznością lokalną w terminie 60 dni od dnia zawarcia umowy ramowej. Kryteria wyboru będą zatwierdzane przez Zarząd LGD i zostaną udostępnione na stronie internetowej LGD. Z inicjatywą zmian w lokalnych kryteriach wyboru może wystąpić: grupa minimum 3 członków Rady, zarząd, komisja rewizyjna, grupa minimum 10 członków zwyczajnych lub mieszkańców obszaru LSR (inkluzywność). Wniosek o zmianę lokalnych kryteriów wyboru powinien zawierać: oznaczenie działania, w ramach którego zmienia się lokalne kryteria wyboru, nazwę aktualizowanego, likwidowanego lub nowego kryterium, uzasadnienie potrzeby zmiany, w przypadku aktualizacji lub wprowadzenia nowego kryterium wagi punktowe przyznawane za to kryterium. Przy sposobie ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru zachowuje się zgodność z wymogami określonymi dla programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR oraz uwzględnia się powiązanie kryteriów wyboru z diagnozą obszaru, celami i wskaźnikami a także wnioski z konsultacji społecznych.

LGD ZASTOSUJE KRYTERIA PREMIUJĄCE, które wynikają z diagnozy obszaru, są zgodne z celami i wskaźnikami, a w szczególności zostaną zastosowane przy realizacji następujących przedsięwzięć:

Tabela 44. Wykaz kryteriów premiujących

Lp.	Planowane kryterium premiujące	Zastosowanie w przedsięwzięciu z uzasadnieniem
1	Dedykowane dla mieszkańców obszarów wiejskich, wykluczonych społecznie ze względu na przynależność do grup zdiagnozowanych jako grupy w niekorzystnej sytuacji.	W ramach kryterium będą premiiowani wnioskodawcy należący do zdiagnozowanych grup w niekorzystnej sytuacji oraz dodatkowo seniorzy i osoby młode do 25 r.ż. lub osoby z w/w grup stanowić będą musiały ponad 60% ogólnej liczby osób objętych wsparciem w ramach projektu. P.1.1 Wsparcie edukacji, P.1.2. Wsparcie osób znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji P.1.5 Wzmocnienie kapitału społecznego. P.2.1 Wsparcie przedsiębiorczości na terenie objętym LSR. P.2.2 Wsparcie pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych na terenie objętym LSR. Kryterium pozwoli na rzeczywiste wsparcie osób najbardziej potrzebujących. Szczególne znaczenie ma dostęp np. kobiet do środków na rozpoczęcie działalności gospodarczej (w perspektywie 2014-2022 na 43 otwarte działalności gosp. tylko 15 działalności otworzyły kobiety).
2	W partnerstwie /projekty partnerskie	W ramach kryterium premiowane będą operacje realizowane w partnerstwie. P.1.3 Inwestycje w obiekty działające w sferze dziedzictwa kulturowego P.1.5 Wzmocnienie kapitału społecznego P.2.6. Rewitalizacja obiektów, terenów i przestrzeni użyteczności publicznej P.2.7. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki LGD będzie zachęcało do realizacji projektów w partnerstwie poprzez dodatkowe punkty w ramach niniejszego kryterium. W przypadku P.1.5. dodatkowo przyniesie to efekt wartości dodanej ponieważ zintegruje mieszkańców współpracujących z różnymi stowarzyszeniami, ośrodkami kultury, KGW, OSP.
3	Zintegrowane (łącznie różne dziedziny, tematyki, gospodarki, w celu kompleksowego zaspokojenia zdiagnozowanych potrzeb społeczności).	LGD w ramach niniejszego kryterium będzie premiowało projekty w ramach wszystkich przedsięwzięć. LGD zależy na realizacji projektów o zintegrowanym charakterze.
4	Innowacyjne, gdzie innowacja jest określona na poziomie LSR (z uwzględnieniem stopnia rozwoju danego obszaru).	W ramach kryterium wspierane będą operacje uwzględniające innowacyjność zgodnie z definicją z rozdziału 7.4. P.2.1 Wsparcie przedsiębiorczości na terenie objętym LSR P.2.1 Wsparcie pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych na terenie objętym LSR P.2.4. Smart Village dla rozwoju wsi

Źródło: opracowanie własne

LGD dodatkowo w ramach kryterium nr. 2 Dedykowane dla mieszkańców obszarów wiejskich, wykluczonych społecznie ze względu na przynależność do grup zdiagnozowanych jako grupy w niekorzystnej sytuacji, będzie premiowała seniorów oraz ludzi młodych (do 25 r.ż.).

Ponadto przewiduje się kryterium dotyczące komplementarności, związanej z wykorzystaniem zasobów wytworzonych w perspektywie finansowej 2014-2022 aby pokazać jak ważna dla LGD jest synergia i spójność działań podejmowanych na obszarze LSR nie tylko w okresie realizacji LSR w danym okresie programowania ale też pomiędzy perspektywami finansowania.

W momencie przygotowania LSR nie jest znany pełny Szczegółowy Opis Priorytetów (SZOP) programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 dla wszystkich typów projektów i wszystkie kryteria wyboru tych typów

projektów, jednak LGD Biebrzański Dar Natury deklaruje zachowanie zgodności z kryteriami wyboru projektów ustanowionych dla danego programu regionalnego w odniesieniu do danego typu projektu i właściwego funduszu (EFRR lub EFS+). **Jednocześnie LGD oświadcza, że projekty wskazane w LSR będą wybierane zgodnie z zasadami i warunkami obowiązującymi dla EFS+ i EFRR, a także iż promowane będą projekty wpisujące się w inicjatywę Nowy Europejski Bauhaus.**

7.3. Innowacyjność w LSR

W ramach kryteriów przyjmuje się następującą definicję innowacyjności:

Przez innowacyjność rozumie się implementowanie w proponowanych operacjach zupełnie nowych produktów lub usług lub procesów lub technologii lub metod organizacji lub nowych sposobów wykorzystania, lub udoskonalania rozwiązań już istniejących.

Kryterium dotyczące innowacyjności zostanie zastosowane w następujących przedsięwzięciach:

P.2.1 Wsparcie przedsiębiorczości na terenie objętym LSR

Ze względu na konieczność uniknięcia innowacji tzw. pozornych LGD (co z doświadczenia w realizacji LSR na lata 2014-2022 było często przez wnioskodawców praktykowane w przedsięwzięciu dotyczącym przedsiębiorczości) premiować będzie innowacyjność projektowanych przedsięwzięć gospodarczych poprzez ocenę innowacyjności na zasadach przyjętych dla funduszy ukierunkowanych na wsparcie innowacyjnej gospodarki. Aby działalność w ramach rozpoczęcia lub rozwijania działalności gospodarczej mogła być uznana za innowacyjną wnioskodawca musiał będzie to udowodnić:

- poprzez przedstawienie zaświadczenia o innowacyjności wydane przez jednostkę naukowo – badawczą tj. jednostki, których podstawowym rodzajem działalności jest prowadzenie prac badawczo-rozwojowych lub przedstawienie umowy o współpracy z taką jednostką mającej na celu opracowanie i wdrożenie innowacji.

P.2.2 Wsparcie pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych na terenie objętym LSR

W ramach przedsięwzięcia uzasadnienie innowacyjności operacji musi mieć odzwierciedlenie w opisie we wniosku o przyznane pomocy i zostać potwierdzone odpowiednimi danymi. W związku z brakiem zagród edukacyjnych na terenie LGD kryterium powinno stanowić zachętę do realizacji projektów w tym zakresie.

P.2.4. Smart Village dla rozwoju wsi.

Ze względu na fakt, iż do tej pory na terenie LSR nie były wdrażane koncepcje inteligentnej wsi przedsięwzięcie samo w sobie stanowić będzie innowację, czego odzwierciedlenie powinno zostać ujęte w opisie we wniosku o przyznane pomocy.

W opisie kryterium przewidziano następującą ocenę punktową stopnia oryginalności zmian w innowacyjności:

- **kreatywne** – powstają w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczą nowych produktów, usług, procesów lub organizacji – (potwierdzenie w ramach P.2.1: zaświadczenie o innowacyjności wydane przez jednostkę naukowo – badawczą, w ramach P.2.2 oraz P.2.4 opis we wniosku potwierdzony odpowiednimi danymi) - maksymalna ilość punktów 6 pkt.

- **imitujące** – wzorowane na wcześniej powstałych produktach, usługach procesach lub organizacji. Dotyczące nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych, (potwierdzenie w ramach P.2.1: zaświadczenie o innowacyjności wydane przez jednostkę naukowo – badawczą, w ramach P.2.2 oraz P.2.4 opis we wniosku potwierdzony odpowiednimi danymi) - 3 pkt.

- **pozarolnicze** – w rzeczywistości nie są to innowacje w skali LSR. Są to jedynie drobne zmiany oferujące rzekome nowości – 0 pkt.

LGD zorganizuje zachętę w formie szkolenia/wyjazdu dotyczącego zagród edukacyjnych aby zachęcić małych rolników do aplikowania o środki w ramach ww. przedsięwzięcia z uwzględnieniem innowacyjności. Ponadto

zachęta w formie szkolenia zostanie zorganizowana przed ogłoszeniem konkursu w zakresie P.2.4. Ponadto punktowane kryterium również będzie stanowiło zachętę do wdrażania innowacji.

LGD będzie animować do wdrażania innowacji za pomocą szkoleń, warsztatów, spotkań z lokalną społecznością, wizyt studyjnych.

7.4. Realizacja projektów grantowych, operacji w partnerstwie, projektów partnerskich.

W ramach LSR na lata 2023-2027 LGD planuje różnorodne metody aktywizujące społeczność: projekty grantowe, konkursy, projekty partnerskie oraz projekty w partnerstwie, nie przewiduje się natomiast realizacji projektów własnych.

Projekty grantowe

Projekty grantowe planuje się w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego polskiej wsi (**P.1.4 Lokalne dziedzictwo kulturowe (PS WPR)**), które bezpośrednio wynikły z analizy fiszek projektowych zebranych wśród mieszkańców. Projekty grantowe mogą być realizowane szczególnie przez organizacje pozarządowe działające na obszarze objętym LSR, które stanowią jedną z kluczowych grup docelowych. **Realizacja projektów grantowych stanowi innowację** na terenie LGD Biebrzański Dar Natury, gdyż do tej pory w takiej formie projekty nie były realizowane.

Projekty grantowe w zakresie przygotowania koncepcji inteligentnych wsi

W formule projektów grantowych będzie możliwe realizowanie również **P.2.4. Smart Village dla rozwoju wsi (PS WPR)** do którego wprowadzono ograniczenie dotyczące maksymalnego dofinansowania w wysokości 4 000 zł/grant (wysokość kwoty wynika z zapisów PS WPR). **Realizacja projektów grantowych stanowi innowację** na terenie LGD Biebrzański Dar Natury, gdyż do tej pory w takiej formie projekty nie były realizowane.

Operacje w partnerstwie

LGD w ramach kryteriów wyboru w zakresie przedsięwzięcia **P.1.5 Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR)**, będzie zachęcało do współpracy i premiowało punktowo projekty realizowane w partnerstwie z obszaru LSR. Ponadto LGD będzie prowadziło wsparcie w ramach poszukiwania i kojarzenia partnerów (m.in. poprzez formularz kontaktowy na stronie internetowej LGD).

Projekty partnerskie

W LSR w ramach przedsięwzięcia **P.1.5 Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR)** zaproponowano realizację projektów partnerskich w formule konkursowej polegających na:

- Organizacji integracji wyjazdowej dla młodzieży i seniorów (wycieczki krajowe i/lub międzynarodowe).
- Organizacji integracji wyjazdowej dla liderów społecznych (wizyty studyjne i dobre praktyki krajowe i międzynarodowe, wymiana doświadczeń między instytucjami kultury, oświaty, organizacjami społecznymi i podmiotami prywatnymi oraz dialogu społecznego, międzykulturowego i międzypokoleniowego z partnerami spoza LSR oraz zagranicznymi).

Zdecydowano o takim charakterze projektów partnerskich ze względu na wysokie oczekiwanie wyrażone w czasie konsultacji społecznych oraz badań mieszkańców co do integracji wyjazdowej dla młodzieży i seniorów oraz liderów społecznych. W czasie spotkań wyrażano opinie, że mieszkańcy obszaru LSR i ich liderzy powinni zobaczyć jakie rozwiązania pod względem rozwiązań organizacyjnych w zakresie kultury, turystyki, rekreacji są na innych obszarach kraju i w innych państwach. W projektach partnerskich zakłada się wyjazdy integracyjne mieszkańców obszaru LSR do partnera oraz rewizyty mieszkańców innych obszarów na terenie LSR. Ma to duże znaczenie także dla planowania rozwiązań nowych i innowacyjnych na obszarze LSR. Podstawowym celem takich projektów jest integracja oraz nawiązywanie kontaktów i dzielenie się wiedzą.

Projekty konkursowe

W ramach wdrażania LSR w większości będzie obowiązywała formuła konkursowa. **W ramach przedsięwzięcia P.2.1 Wsparcie przedsiębiorczości na terenie objętym LSR (PS WPR) wsparcie na rozpoczęcie działalności gospodarczej ograniczono do 100 tys. zł., rozwój działalności do 250 tys. co wynika ze spotkań konsultacyjnych.**

Mieszkańcy stwierdzili, iż w związku z ograniczoną kwotą budżetu przeznaczoną na przedsięwzięcie P.2.1. lepiej wesprzeć większą ilość osób planujących podjąć/rozwinąć działalność.

Rozdział 8. Plan działania

Plan Działania obejmuje dwa cele ogólne oraz przedsięwzięcia i jest ściśle powiązany z logiką przedstawioną w rozdziale 6 Cele i wskaźniki niniejszej strategii. Przedstawiony został okres osiągania poszczególnych efektów realizowanych działań w podziale na 6 letni okres wdrażania LSR. Założono, iż osiąganie wartości wskaźników będzie równomierne, umożliwiające osiągnięcie kamieni milowych. Jednocześnie założono, że operacje powinny być wspierane w całym okresie o horyzoncie czasowym 2024 – 2029, jednakże ze zróżnicowanym natężeniem, przy uwzględnieniu terminu końcowego kwalifikowalności kosztów jak również zapotrzebowania wśród mieszkańców. Alokacja relatywnie dużych środków w początkowych latach wynika z oczekiwanego efektu wartości dodanej i synergii działań podejmowanych przez LGD. **Plan działania przewiduje różnorodność metod aktywizujących adekwatnych do zdiagnozowanych potrzeb podczas spotkań konsultacyjnych.** LSR przewiduje następujące metody realizacji operacji: projekty grantowe (w tym przygotowanie koncepcji Smart Villages), operacje realizowane w partnerstwie przez podmioty z obszaru objętego LSR, projekty partnerskie (z udziałem partnerów zagranicznych oraz krajowych spoza obszaru objętego LSR) oraz projekty konkursowe. Szczegółowe informacje przedstawiono w rozdziale 7.

W planie działania wykazano wskaźniki produktu oraz rezultatu związane z planowanymi do realizacji zakresami m.in. związane ze wsparciem osób w niekorzystnej sytuacji, utworzonymi/rozwinętymi zagrodami edukacyjnymi, gospodarstwami agroturystycznymi. Ujęto również wskaźniki związane z aktywizacją seniorów oraz ludzi młodych

Założono realizację poszczególnych przedsięwzięć zgodnie z założeniami kamieni milowych:

- 30 czerwca 2026 – minimum 40% zaplanowanego udzielonego wsparcia na wdrażanie LSR w ramach PS WPR,
- 31 grudnia 2027 – minimum 80% zaplanowanego udzielonego wsparcia na wdrażanie LSR w ramach PS WPR,
- 31 grudnia 2026 – minimum 50% zaplanowanego udzielonego wsparcia na wdrażanie LSR w ramach FEoP 2021-2027,
- 31 grudnia 2028 – minimum 95% zaplanowanego udzielonego wsparcia na wdrażanie LSR w ramach FEoP 2021-2027.

Podsumowując szczegółowy harmonogram osiągania poszczególnych celów i wskaźników wskazujący czas realizacji kluczowych efektów wdrażania LSR określa załącznik nr 2 do niniejszej strategii.

Rozdział 9. Plan finansowy LSR

9.1. Bezpośrednie źródła finansowania LSR.

LSR jest strategią wielofundusową, która będzie finansowana bezpośrednio z PS WPR 2023-2027 (EFRROW) i FEoP 2021-2027 (EFRR i EFS+). Liczba ludności wiejskiej na obszarze LGD Biebrzański Dar Natury oszacowana na 31 176 osób na dzień 31 grudnia 2020 r., pozwala ubiegać się w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 (PS WPR) o środki w wysokości 1 250 000 EUR na wdrażanie LSR oraz 312 500 EUR na koszty bieżące i aktywizację.

Wysokość dostępnych środków zgodnie z dokumentacją konkursową przeznaczonych na realizację LSR w ramach programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 ze środków EFRR wynoszą 1 989 184,06 EUR oraz z EFS+ 1 948 209,32 EUR (w tym 357 944,85 EUR na zarządzanie LSR). **Opis powiązań poszczególnych źródeł finansowania z celami LSR zaprezentowano w rozdziale 6.** Źródła finansowania i plan działania są bezpośrednio związane z celami LSR i przedsięwzięciami co obrazują tabele w rozdziale 6 oraz w załączonych formularzach nr 3: Budżet LSR i 4: Plan wykorzystania budżetu LSR.

Zgodnie z warunkami dostępu LGD w związku z współfinansowaniem LSR ze środków EFS+ i EFRR pochodzących z Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego na lata 2021-2027 (FEoP) zaplanowało:

- a) 30% budżetu EFRR w LSR na wdrażanie operacji poświęconych wspieraniu energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności (P.2.3 Wsparcie wykorzystania OZE na terenie objętym LSR).
- b) maksymalnie 15% budżetu EFS+ w LSR na wdrażanie operacji poświęconych na przedsięwzięcia związane z wspieraniem edukacji (cel szczegółowy 4f), a pozostałe działania przewidziane w LSR będą poświęcone każdemu z celów szczegółowych (4h, 4k, 4l).

9.2. Inne potencjalne źródła finansowania LSR (dywersyfikacja).

LGD od początku swojej działalności oprócz wdrażania strategii poszukuje dodatkowych środków finansowych na realizację projektów w ramach realizowanych celów. Również w perspektywie finansowej 2023-2027 planuje pozyskać środki w ramach FIO oraz KSOW. Deklaracja dywersyfikacji źródeł finansowania uzasadniona jest stwierdzonymi dużymi potrzebami w stosunku do zaplanowanych środków w zakresie przedsięwzięcia P.1.5 Wzmocnienie kapitału społecznego. LGD poniżej przedstawia wiarygodne i prawdopodobne źródła finansowania, ponieważ posiada doświadczenie w zakresie pozyskiwania środków z KSOW (3 projekty) oraz FIO (1 projekt).

LGD planuje korzystać z dodatkowych, możliwych źródeł dofinansowania w ramach:

1. Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich (KSOW) czyli sieci wymiany informacji i współpracy pomiędzy organizacjami i instytucjami, które działają na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców wsi i małych miast. LGD planuje w ramach celu 1 przedsięwzięcia P.1.5 Wzmocnienie kapitału społecznego pozyskać środki z KSOW na realizację III edycji projektu „Smaki Biebrzańskiego Dar Natury – naturalnie i zdrowo” (wskaźnik produktu: Liczba operacji wspierających działalność kobiet – 1 szt.)

Ponadto projekt jest komplementarny z zakresem wsparcia w ramach przedsięwzięcia 1.5 *Wzmocnienie kapitału społecznego*, gdzie zaplanowano realizację projektów współpracy polegających na organizacji integracji wyjazdowej dla młodzieży i seniorów, a także liderów społecznych (wizyty studyjne i dobre praktyki krajowe i międzynarodowe).

2. Funduszu Inicjatyw Obywatelskich (FIO) czyli rządowego Programu dotacyjnego dla organizacji pozarządowych, w ramach którego dofinansowywane są projekty mające na celu promocję działalności społecznej, aktywizację i formowanie postaw obywatelskich. Program Fundusz Inicjatyw Obywatelskich NOWEFIO na lata 2021–2030 zakłada w ramach Priorytetu 2.: *Organizacje obywatelskie na rzecz dobra wspólnego* wspieranie aktywności społecznej na rzecz dobra wspólnego, realizowanej przez obywateli działających w organizacjach pozarządowych. Projekty realizowane w ramach tego Priorytetu pozwalają na zwiększanie aktywności i samoorganizacji obywatelskiej w efekcie przyczyniając się do **budowania i powiększania kapitału społecznego** (tworzenia więzi społecznych, budowania zaufania, aktywności wolontariackiej w organizacjach obywatelskich). LGD planuje w ramach celu 1 przedsięwzięcia P.1.5 Wzmocnienie kapitału społecznego pozyskać środki z FIO na realizację cyklu spotkań aktywizacyjnych w małych wsiach skierowanych w szczególności do dzieci, młodzieży oraz seniorów (wskaźnik produktu: Liczba przeprowadzonych spotkań aktywizacyjnych – 5 szt.). W ramach przeprowadzonej ankiety skierowanej do osób młodych do 25 r.ż. 25 % wskazało chęć realizacji wspólnego projektu z babcią/dziadkiem.

Rozdział 10. Monitoring i ewaluacja

Prowadzenie monitoringu i ewaluacji realizacji LSR w całym okresie jej wdrażania jest procesem koniecznym dla sprawdzenia czy udaje się skutecznie osiągać cele zapisane w strategii. Wyniki procesów zaplanowanych w ramach monitoringu mogą skutkować koniecznością ewaluacji LSR. Ewaluacja ta może zmierzać w kierunku aktualizacji, lub zmiany planowanych w LSR działań i efektów. Istotą wdrażania strategii jest poprawa sytuacji

mieszkańców obszaru, poprzez osiągnięcie celów poprzez realizację wskaźników. Dlatego proces ten będzie prowadzony w całym okresie przewidzianym na wdrażanie LSR.

Lokalna Grupa Działania Biebrzański Dar Natury dzięki doświadczeniu, posiadanemu potencjałowi, zarówno na poziomie biura jak również osób zasiadających w organach Stowarzyszenia oraz członków LGD, wie jak istotną rolę jest bieżący monitoring i ewaluacja strategii i działań samego Stowarzyszenia. Wiemy, że szybka reakcja na niespodziewane okoliczności lub zmiany następujące na poziomie lokalnym lub krajowym, pozwala na wprowadzanie korekt lub interwencji, które pozwolą na osiągnięcie założonych celów w sposób sprawny i skuteczny. Strategia nie jest dokumentem zamkniętym. Wypracowana wspólnie koncepcja mechanizmu wdrażania strategii, nie wyklucza potrzeby jej zmiany w późniejszym czasie. Planowanie strategiczne jest procesem podlegającym aktualizacji w przypadku pojawienia się zmieniających warunków (wdrażana LSR na lata 2015-2022 podczas epidemii Covid, była aktualizowana w dużym stopniu).

Zadania w zakresie monitoringu i ewaluacji realizowane będą m.in. przez:

- Zespół do spraw monitoringu i ewaluacji (zwany dalej Grupą monitorującą) - w skład którego wejdą: przedstawiciel Zarządu, Komisji Rewizyjnej/Rady oraz biura Stowarzyszenia;
- Zarząd LGD;
- biuro LGD.

MONITORING będzie miał charakter finansowy oraz rzeczowy. Monitorowanie wydatków pozwoli na bieżąco oceniać poziom wydatkowanych środków. Monitorowanie postępu rzeczowego obejmować będzie poziom osiągnięcia wskaźników produktu i rezultatu, jako efektów realizacji przedsięwzięć i celów. Proces monitoringu będzie prowadzony na bieżąco, sukcesywnie po otrzymaniu danych monitoringowych tj. otrzymanie danych z systemu informatycznego, złożenie ankiety monitorującej, przygotowanie sprawozdania okresowego.

Tabela 45. Procedura dokonywania monitoringu w LGD.

Procedura dokonywania monitoringu				
Elementy podlegające monitoringowi	Kto to robi?	Sposób pozyskania danych	Czas i okres pomiaru	Analiza danych podlegających monitoringowi
Monitoring rzeczowy i finansowy wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju				
Harmonogram ogłaszania konkursów	biuro LGD	Rejestr ogłoszonych konkursów.	Na bieżąco	Zgodność ogłaszania konkursów z harmonogramem konkursów.
Budżet LSR	biuro LGD	Rejestr zakontraktowanych, wypłaconych środków.	Na bieżąco	Stopień wykorzystania budżetu LSR
Wskaźniki LSR	biuro LGD	Porównanie wartości planowanej i osiągniętej, ankiety beneficjentów, dane IZ.	Na bieżąco	Stopień realizacji wskaźników i celów.
Zainteresowanie ogłaszanymi konkursami	biuro LGD	Ilość złożonych wniosków; ilość odwiedzin na stronie www.	Na bieżąco	Skuteczność przekazywania informacji o konkursach.

Źródło: opracowanie własne

EWALUACJA to systematyczne badanie wartości/cech strategii z punktu widzenia przyjętych kryteriów, w celu jej usprawnienia. Ewaluacja jest próbą znalezienia odpowiedzi na pytanie, czy nasze działania przyniosły efekty.

Kryteria ewaluacyjne

Każda ewaluacja poprzedzona będzie szczegółowym przygotowaniem wytycznych do badania: zostaną wskazane pytania oraz kryteria ewaluacyjne, takie jak: trafność (badanie adekwatności celów przyjętych do realizacji w LSR do zidentyfikowanych problemów na obszarze LGD i/lub realnych potrzeb beneficjentów); użyteczność (powtórzenie kryterium trafności, ale w trakcie lub po zakończeniu realizacji LSR, odpowiada na pytanie na ile potrzeby beneficjentów zostały zaspokojone); efektywność (badanie stopnia użytych zasobów finansowych i osobowych podczas wdrażania LSR w stosunku do osiągniętych celów i rezultatów); skuteczność (stopień realizacji założonych celów LSR); trwałość (odpowiedź na pytanie, czy wprowadzone poprzez wdrażanie LSR zmiany będą trwałe). Wyniki z ewaluacji bieżącej posłużą do wprowadzenia ewentualnych zmian do LSR (dot. np. modyfikacji sposobu animacji, organizacji i świadczenia usług). Wyniki ewaluacji ex-ante będą stanowić podstawę do wprowadzania zmian w LSR (zgodnie z procedurą aktualizacji LSR). Ewaluacja końcowa pozwoli natomiast na ocenę efektywności i stopnia realizacji zakładanych celów i wskaźników. Z prowadzonych działań monitoringowych sporządzane będą roczne sprawozdania.

Tabela 46. Procedura dokonywania ewaluacji (wewnętrznej) w LGD.

Elementy podlegające ocenie	Kto Wykonuje?	Sposób pomiaru; Źródła danych i metody ich zbierania	Czas i okres dokonywania pomiaru.	Analiza i ocena danych
Elementy funkcjonowania LGD podlegające ewaluacji:				
Efektywność pracy biura	Zarząd LGD, grupa monitorująca LSR (ocena własna)	wywiady z wnioskodawcami, opinie członków stowarzyszenia i kierownika biura	Ocena dokonywana dwukrotnie podczas realizacji LSR w pierwszym kwartale roku następującego	realizacja LSR zgodnie z harmonogramem , przestrzeganie regulaminu jakość świadczonych usług
Ocena pracowników	Zarząd LGD (ocena własna)	opinie beneficjentów, opinie członków stowarzyszenia i kierownika biura	Ocena dwuletnia dokonywana w pierwszym kwartale roku	Rzetelne i terminowe wypełnianie obowiązków wskazanych w umowie
Ocena przebiegu konkursów	Biuro LGD/ Zarząd LGD (ocena własna)	opinie beneficjentów, wywiady z wnioskodawcami,	Ocena roczna dokonywana w pierwszym kwartale roku	Jakość stosowanych kryteriów wyboru operacji i procedur
Skuteczność promocji i aktywizacji lokalnej społeczności	Ewaluacja z udziałem społeczności lokalnej;	Badania ankietowe wśród mieszkańców	Ocena dokonywana dwukrotnie podczas realizacji LSR w pierwszym kwartale roku następującego	Ocena skuteczności promocji
Efektywność współpracy między LGD, i między narodowa	Biuro LGD/ Zarząd LGD (ocena własna)	Analiza; badania ankietowe uczestników projektów współpracy	Każdorazowo po zrealizowanym projekcie	Wspólne przedsięwzięcia, wymiana zasobów, promocja
Elementy wdrażania LSR podlegające ewaluacji:				
Stopień realizacji celów i wskaźników	Pracownicy Biura LGD; Rada LGD	Sprawozdania LGD; wnioski o płatność, tabele monitoringowe; stopień realizacji planu działania	Sprawozdania roczne, wykonywane w I kwartale roku następującego	Stopień realizacji poszczególnych celów
Wykorzystanie budżetu	Pracownicy Biura LGD; Rada LGD	Sprawozdania beneficjentów, stopień realizacji planu działania	Każde półrocze Okres objęty pomiarem: Półrocze poprzedzające	stopień wykorzystania budżetu zgodność z harmonogramem

Jakość stosowanych kryteriów wyboru operacji i procedur	Ewaluacja z udziałem społeczności lokalnej;	Badania kwestionariuszowe z beneficjentami i/lub potencjalnymi beneficjentami; ocena członków Rady LGD	Ocena dokonywana dwukrotnie podczas realizacji LSR w pierwszym kwartale roku	opinia społeczności lokalnej na temat wdrażania LSR i realizowanych operacji
---	---	--	--	--

Źródło: opracowanie własne

Wszystkie uzyskane w wyniku ewaluacji informacje będą zebrane w *raporcie ewaluacyjnym* i poddane szczegółowej analizie oraz zostaną wyciągnięte wnioski i opracowane rekomendacje. Każdy kolejny raport ewaluacyjny, oprócz informacji za dany rok kalendarzowy, będzie uwzględniał stopień wykonania założeń z lat poprzedzających. W efekcie raport dotyczący ostatniego roku wdrażania LSR i funkcjonowania LGD będzie raportem końcowym, zawierającym podsumowanie ogółu działań w ramach wdrażania LSR. Wszelkie rekomendacje ujęte w *raporcie ewaluacyjnym* zostaną rozpatrzone przez Zarząd na pierwszym zebraniu zorganizowanym po przygotowaniu danego raportu.

Ewaluacja i analiza danych monitoringowych dostarczać będzie rzetelnych i użytecznych informacji, które będą podstawą do podejmowania działań w procesie decyzyjnym (m.in. w zakresie aktualizacji LSR lub realizacji koniecznych działań) oraz we współpracy partnerów zaangażowanych we wdrażanie strategii. Przyjęte procedury dokonywania monitoringu i ewaluacji zapewniają o zdolności LGD do realizacji strategii w szczególności osiągnięcia celów w sprawny i skuteczny sposób.

Wykaz wykorzystanej literatury

1. Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej 2023-2027.
2. Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030.
3. Program Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027.
4. Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027.
5. Metodyka ram wykonania wskaźników wybranych do realizacji programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego na lata 2021-2027.
6. Wytyczne dotyczące realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027, Minister Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa 2022.
7. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030.
8. Wytyczne dotyczące realizacji projektów z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w regionalnych programach na lata 2021–2027.
9. Sytuacja osób starszych w Polsce w 2021 r. GUS, Warszawa, Białystok 2022.
10. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006.
11. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej.
12. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności
13. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych.
14. Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego.
15. Koncepcja smart villages. Przykłady z Polski. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2021.
16. Ewaluacja wsparcia podlaskich inteligentnych specjalizacji w dziedzinie innowacyjności oraz badań i rozwoju, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego.
17. Baza danych: Bank Danych Lokalnych GUS, <https://bdl.stat.gov.pl>.
18. Bazy danych Monitora Rozwoju Lokalnego: <https://monitorrozwoju.pl>.
19. Dane przekazane przez gminy obszaru objętego LSR.
20. Dane z badań prowadzonych w ramach procesu przygotowania LSR.

Załączniki do LSR

Załącznik nr 1. Cele i przedsięwzięcia.

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.1. Poprawa materialnej i niematerialnej sfery życia na terenie LSR w zakresach: kultury, sztuki, edukacji, rekreacji oraz integracji społecznej do roku 2029	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
238 200,00	P.1.1 Wsparcie edukacji	mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: dzieci, młodzież, nauczyciele i kadra placówek edukacyjnych oraz rodzice	konkurs
1 352 064,47	P.1.2 Wsparcie osób w najtrudniejszej sytuacji	mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: po 60 roku życia	konkurs
306 000,00	P.1.3 Inwestycje w obiekty działające w sferze dziedzictwa kulturowego	mieszkańcy obszaru LSR.	konkurs
100 000,00	P.1.4 Lokalne dziedzictwo kulturowe	mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności seniorzy, ludzie młodzi do 25 lat, kobiety.	projekt grantowy
100 000,00	P.1.5 Wzmocnienie kapitału społecznego	mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności seniorzy, ludzie młodzi do 25 lat, kobiety.	konkurs
145 000,00	P.1.6 Poprawa dostępu do usług lokalnych	mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności seniorzy, ludzie młodzi do 25 lat, kobiety.	konkurs
Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.2. Poprawa sfery przedsiębiorczości, infrastruktury, bezpieczeństwa i ekologii terenu realizacji LSR do roku 2029.	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
380 000,00	P.2.1 Wsparcie przedsiębiorczości na terenie objętym LSR	mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności: osoby w niekorzystnej sytuacji: kobiety, rolnicy z małych gospodarstw, osoby poszukujące zatrudnienia	konkurs
120 000,00	P.2.2 Wsparcie pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych na terenie objętym LSR	mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności: osoby w niekorzystnej sytuacji: kobiety, rolnicy z małych gospodarstw, osoby poszukujące zatrudnienia	konkurs
596 755,21	P.2.3 Wsparcie wykorzystania OZE na terenie objętym LSR	mieszkańcy obszaru LSR	konkurs
5 000,00	P.2.4. Smart Village dla rozwoju wsi	mieszkańcy obszaru LSR	projekt grantowy
400 000,00	P.2.5 Infrastruktura publiczna dla aktywnej integracji	mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności osoby w niekorzystnej sytuacji	konkurs
866 428,85	P.2.6. Rewitalizacja obiektów, terenów i przestrzeni użyteczności publicznej	mieszkańcy obszarów rewitalizacji zgodnie z gminnymi programami rewitalizacji, mieszkańcy obszaru LSR	konkurs
220 000,00	P.2.7. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki	mieszkańcy obszaru LSR	konkurs

Załącznik nr 2. Plan działania.

CEL	Lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
C.1	Cel I Poprawa materialnej i niematerialnej sfery życia na terenie LSR w zakresach: kultury, sztuki, edukacji, rekreacji oraz integracji społecznej do roku 2029													
Przedsięwzięcie P.1.1 Wsparcie edukacji	PLFCO01. Liczba dzieci objętych dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej	0 os.	0%	0 os.	0%	50 os.	25,00%	100 os.	75,00%	50 os.	100,00%	0 os.	100,00%	FEW
	PLFCO07. Liczba szkół i placówek systemu oświaty objętych wsparciem	0 podmiotów	0%	0 podmiotów	0%	1 podmiot	50,00%	1 podmiot	100,00%	0 podmiotów	100,00%	0 podmiotów	100,00%	FEW
	PLFCO03. Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem	0 os.	0%	0 os.	0%	40 os.	50,00%	40 os.	100,00%	0 os.	100,00%	0 os.	100,00%	FEW
Przedsięwzięcie P.1.2 Wsparcie osób znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji	EECO02+04. Liczba osób niezatrudnionych objętych wsparciem w programie	0 os.	0%	25 os.	25%	25 os.	50,00%	25 os.	75,00%	25 os.	100,00%	0 os.	100,00%	FEW
	Liczba wspartych klubów seniora	0 szt.	0%	0 szt.	0%	1 szt.	50,00%	1 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	FEW
	PLKCO02. Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie	0 os.	0%	0 os.	0%	45 os.	37,50%	45 os.	75,00%	30 os.	100,00%	0 os.	100,00%	FEW

	EECO01. Całkowita liczba osób objętych wsparciem EFS+	0 os.	0%	0 os.	0%	30 os.	25,00%	40 os.	58,33%	50 os.	100,00%	0 os.	100,00%	FEW
Przedsięwzięcie P.1.3 Inwestycje w obiekty działające w sferze dziedzictwa kulturowego	PLRO141 - Liczba instytucji kultury objętych wsparciem	0 szt.	0%	1 szt.	100%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	FEW
Przedsięwzięcie P.1.4 Lokalne dziedzictwo kulturowe	Liczba udzielonych grantów	0 szt.	0%	0 szt.	0%	6 szt.	50,00%	6 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	PS WPR
	Liczba inicjatyw związanych z lokalnym dziedzictwem kulturowym	0 szt.	0%	0 szt.	0%	6 szt.	50,00%	6 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	
	Liczba zorganizowanych działań animacyjnych dla seniorów i/lub osób do 25 r.ż.	0 szt.	0%	0 szt.	0%	3 szt.	60,00%	2 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	
Przedsięwzięcie P.1.5 Wzmocnienie kapitału społecznego	Liczba operacji na rzecz lokalnego środowiska osób młodych do 25 r.ż.	0 szt.	0%	1 szt.	33%	2 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	PS WPR
	Liczba zorganizowanych wydarzeń integracyjnych lub aktywizujących	0 szt.	0%	1 szt.	25%	1 szt.	50,00%	2 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	
	Liczba operacji realizowanych w partnerstwie podmiotów z obszaru LSR	0 szt.	0%	1 szt.	50%	1 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	
	Liczba operacji na rzecz seniorów w zakresie: włączenia społecznego, cyfrowego lub innym	0 szt.	0%	1 szt.	50%	1 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	
	Liczba zorganizowanych wydarzeń integracyjnych lub aktywizujących dla osób z grup w niekorzystnej sytuacji	0 szt.	0%	1 szt.	50%	1 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	

	zdiagnozowanych na obszarze LSR													
	Liczba projektów partnerskich międzynarodowych	0 szt.	0%	0 szt.	0%	0 szt.	0,00%	1 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	PS WPR
	Liczba projektów partnerskich krajowych	0 szt.	0%	0 szt.	0%	0 szt.	0,00%	1 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	
Przedsięwzięcie P.1.6 Poprawa dostępu do usług lokalnych	Liczba wyposażonych obiektów świadczących usługi dla ludności	0 szt.	0%	1 szt.	50%	0 szt.	50,00%	1 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	PS WPR
	Liczba projektów obejmujących poprawę dostępu do usług lokalnych społeczności	0 szt.	0%	1 szt.	33%	0 szt.	33,33%	2 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	
Wskaźnik rezultatu W.1.1(1)	PLFCR01. Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje lub kompetencje po opuszczeniu programu	0 os.		0 os.		30 os.		0 os.		30 os.		0 os.		FEW
Wskaźnik rezultatu W.1.2(1)	PLHILCR01. Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu	0 os.		20 os.		28 os.		20 os.		20 os.		0 os.		FEW
	PLKLCR02. Liczba utworzonych miejsc świadczenia usług w społeczności lokalnej	0 szt.		0 szt.		10 szt.		10 szt.		0 szt.		0 szt.		FEW
Wskaźnik rezultatu W.1.3(1)	RCR077. Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem	0 osoby /rok		300 osoby /rok		0 osoby /rok		0 osoby /rok		0 osoby /rok		0 osoby /rok		FEW

Wskaźnik rezultatu W.1.4(1)	R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego	0 os.		0 os.		15 0 os.		150 os.		0 os.		0 os.		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.5(1)	R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego	0 os.		50 os.		60 os.		0 os.		0 os.		0 os.		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.6(1)	R.41 Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR	0 os.		200 os.		0 os.		300 os.		0 os.		0 os.		PS WPR
C.2	Poprawa sfery przedsiębiorczości, infrastruktury, bezpieczeństwa i ekologii terenu realizacji LSR do roku 2029.													
Przedsięwzięcie P.2.1 Wsparcie przedsiębiorczości na terenie objętym LSR	Liczba operacji polegających na utworzeniu przedsiębiorstwa	0 szt.	0%	3 szt.	25%	3 szt.	50,00%	2 szt.	66,67%	2 szt.	83,33%	2 szt.	100,00%	PS WPR
	Liczba wspartych przedsiębiorstw w fazie rozwoju	0 szt.	0%	0 szt.	0%	2 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	
Przedsięwzięcie P.2.2 Wsparcie pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych na terenie objętym LSR	Liczba tworzonych/rozwiniętych gospodarstw agroturystycznych	0 szt.	0%	1 szt.	50%	1 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	PS WPR
	Liczba operacji w których wykorzystano innowacje	0 szt.	0%	0 szt.	0%	1 szt.	50,00%	1 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	
	Liczba osób objętych wsparciem z grup w niekorzystnej sytuacji	0 os.	0%	0 os.	0%	3 os.	100,00%	os.	100,00%	0 os.	100,00%	0 os.	100,00%	
	Liczba utworzonych/rozwiniętych zagród edukacyjnych	0 szt.	0%	0 szt.	0%	1 szt.	50,00%	1 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	

Przedsięwzięcie P.2.3 Wsparcie wykorzystania OZE na terenie objętym LSR	RCO105. Rozwiązania w zakresie magazynowania energii elektrycznej	0 MWh	0%	0,2 MWh	50%	0,2 MWh	100,00%	0 MWh	100,00%	0 MWh	100,00%	0 MWh	100,00%	FEW
Przedsięwzięcie P.2.4. Smart Village dla rozwoju wsi	Liczba opracowanych koncepcji Smart Village	0 szt.	0%	0 szt.	0%	3 szt.	0,00%	2 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	PS WPR
Przedsięwzięcie P.2.5 Infrastruktura publiczna dla aktywnej integracji	Liczba wspartych obiektów lub przestrzeni dedykowanych aktywności seniorów	0 szt.	0%	1 szt.	100%	0 szt.	0,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	FEW
	Liczba wspartych obiektów lub przestrzeni dedykowanych aktywności osób młodych	0 szt.	0%	2 szt.	67%	1 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	
	Liczba operacji poprawiających dostęp do małej infrastruktury publicznej	0 szt.	0%	2 szt.	33%	2 szt.	66,67%	2 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	
Przedsięwzięcie P.2.6. Rewitalizacja obiektów, terenów i przestrzeni użyteczności publicznej	PLRO148. Liczba wspartych obiektów infrastruktury (innych niż budynki mieszkalne) zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	0 szt.	0%	1 szt.	100%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	FEW
	PLRO146. Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją	0 ha.	0%	0,3 ha.	25%	0,4 ha.	58,33%	0,3 ha.	83,33%	0,2 ha.	100,00%	0 ha.	100,00%	
Przedsięwzięcie P.2.7. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki	Liczba operacji w zakresie ochrony bioróżnorodności	0 szt.	0%	1 szt.	100%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	0 szt.	100,00%	FEW

Wskaźnik rezultatu W.2.1(1)	R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR. Liczba utworzonych miejsc pracy	0 szt.		2 szt.		4 szt.		2 szt.		0 szt.		0 szt.		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.2.2(1)	R.1 Poprawa realizacji celów dzięki wiedzy i innowacjom: liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami.	0 os.		0 os.		1 os.		1 os.		0 os.		0 os.		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.2.2(2)	R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: Liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR	0 szt.		0 szt.		2 szt.		1 szt.		0 szt.		0 szt.		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.2.3(1)	FEPDR02. Liczba gospodarstw domowych korzystających z magazynowania energii elektrycznej	0 szt.		20 szt.		20 szt.		0 szt.		0 szt.		0 szt.		FEW

Wskaźnik rezultatu W.2.3(1)	R.40 Inteligentna przemiana gospodarki wiejskiej: liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi	0	liczba strategii	X	2	liczba strategii	X	3	liczba strategii	X	0	liczba strategii	X	0	liczba strategii	X	0	liczba strategii	X	PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.2.4(1)	R.41 Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR	0 os.	X	200 os.	X	300 os.	X	300 os.	X	0 os.	X	0 os.	X	0 os.	X	0 os.	X	0 os.	X	PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.2.5(1)	PLRR048 - Liczba ludności zamieszkującej obszar rewitalizacji	0 os.	X	300 os.	X	200 os.	X	100 os.	X	100 os.	X	0 os.	X	0 os.	X	0 os.	X	0 os.	X	FEW
Wskaźnik rezultatu W.2.6.(1)	PLRR051 - Liczba przedsięwzięć proekologicznych	0 szt.	X	1 szt.	X	0 szt.	X	0 szt.	X	0 szt.	X	0 szt.	X	0 szt.	X	0 szt.	X	0 szt.	X	FEW

Załącznik nr 3. Budżet LSR.

PLANOWANA WYSOKOŚĆ ŚRODKÓW NA WDRAŻANIE LSR I ZARZĄDZANIE LSR				
Zakres wsparcia	Program/Fundusz			Środki ogółem (EUR)
	PS WPR	EFRR*	EFS+*	
Wdrażanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 2021/1060)	1 250 000,00	1 989 184,06	1 590 264,47	4 829 448,53
Zarządzanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 2021/1060)	312 500,00	0	357 944,85	670 444,85
Razem	1 562 500,00	1 989 184,06	1 948 209,32	5 499 893,38

* Wysokość środków danego funduszu na RLKS dostępnych dla LGD w danym województwie będzie wyższa o wartość wkładu krajowego, którego procentowy udział w tej kwocie jest określony dla danego FEW.

** W wierszu odpowiadającemu danemu EFSI, z którego LSR nie będzie finansowana, należy wstawić wartość „0”.

Załącznik nr 4. Plan wykorzystania budżetu LSR.

fundusz	środki zakontraktowane (w Euro) do:													
	31.12.2024		31.12.2025		30.06.2026		31.12.2026		31.12.2027		31.12.2028		31.12.2029	
	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR
EFROW	0,00	0,00%	400 000,00	32,00%	595 000,00	47,60%	845 000,00	67,60%	1 150 000,00	92,00%	1 200 000,00	96,00%	1 250 000,00	100,00%
EFS+	0,00	0,00%	220 000,00	13,83%	220 000,00	13,83%	992 200,00	62,39%	1 344 264,47	84,53%	1 590 264,47	100,00%	1 590 264,47	100,00%
EFRR	0,00	0,00%	1 022 755,21	51,42%	1 022 755,21	51,42%	1 522 755,21	76,55%	1 722 755,21	86,61%	1 989 184,06	100,00%	1 989 184,06	100,00%
RAZEM	0,00	0,00%	1 642 755,21	34,02%	1 837 755,21	38,05%	3 359 955,21	69,57%	4 217 019,68	87,32%	4 779 448,53	98,96%	4 829 448,53	100,00%